

most

Johannes Dittrich VELIKONOČNA PRIDIGA	1
Dane Zajc TRI PESMI	3
Vladimir Kos VSAK VEČER ME JE STRAH	7
Stanko Janežič ROMARSKA POT	7
Igor Tuta OTROKOV BOŽIČNI VEČER	10
Dominik Smole VESELOIGRA V TEMNEM	15
Marjan Rožanc REKVIJEM ZA VELIKEGA DUHOVNA	37
Alojz Rebula STILNI PROBLEMI V SLOVENSKI PROZI	41
EKONOMSKO - SOCIOLOŠKA ANALIZA SODOBNE DRUŽBE PO RAYMONDU ARONU (povzela M. Gregorčič)	47
ZALIV (Aleš Lokar)	59
KOROŠKA IN NJENO MLADJE (Vladimir Vremec)	60
BOGOKLETNI ZAPISEK (Marjan Rožanc)	63
TRŽAŠKI ŠKOF (dokument)	64
MARGINALIJE	66

D 129908

D 129908

PN 7957-1967

M O S T
TROMESEČNIK ZA LEPOSLOVJE IN KULTURO

Ureja uredniški odbor:

Lev Detela, Stanko Janežič, Aleš Lokar, Drago Stoka (odgovorni urednik)
Vladimir Vremec in Boris Podreka.

Vsi prispevki ne predstavljajo mnenja uredniškega odbora.

Registrirano na sodišču v Trstu s številko 6/64 RCC dne 25. maja 1964.

Uredništvo in uprava: »Most«, Trst - Trieste, Via Donizetti 3, Italija.

Cena posamezni številki 400 lir; letna naročnina za Italijo 1.600 lir. Plačuje se na tek. račun 11/7768 na ime A. Lokar, Via Pindemonte, 8 - Trieste. Za inozemstvo znaša letna naročnina 4 dolarje oz. odgovarjajočo vrednost in se plačuje na naslov uprave.

Ovitek: Boris Podreka.

Tiskala Tiskarna A. Keber - Trst, Via S. Anastasio 1/c.

Velikonočna pridiga

Johannes Ditttrich

Johannes Ditttrich je že nad dvajset let župnik nemške tržaške občine in je v Trstu znan predvsem po tem, ker je že pred leti pridigal v koncilskem duhu, v časih ko se o koncilu še sanjalo ni. Je to samosvoja osebnost, ki se je oblikovala v predvojni Nemčiji v območju tistega katoliškega gibanja, ki je edino nudilo odpor prodirajočemu Nacizmu. Spada tudi v tisto skupino katoličanov ki so leta in leta organsko krepili in oblikovali težnjo po prenovitvi katolištva, prenovitvi, ki se je potem na koncilu tako zmagovito uveljavila.

V ruskem koncentracijskem taborišču izvleče nenadoma na velikonočno jutro jetnik-duhovnik križ, ki si ga je bil sam zbil iz dveh kosov lesa, ga vzdigne in spregovori ostalim jetnikom: »Krist je vstal, resnično vstal!« Nadaljevati ni mogel, ker so se vrgli nadenj in ga odvedli.

Še drug velikonočni dogodek: Pariz. V katedrali je zbrano praznično cerkveno občestvo. V dominikanca preoblečen mlad mož stopi na prižnico in reče zbrani množici:

»Bog je mrtev!«

S tema dvema nagovoroma je velikonočno območje vseskozi zakoličeno. Med obema se giblje krščanski človek.

Občestvo na dvorišču jetnišnice, v taborišču vsled svojega prepričanja, je praznovalo najglobljo Veliko noč, ki je za človeka možna. Iz dna svoje zavožene življenjske situacije je zaklicalo: Krist je vstal, resnično vstal!«

Nasprotna točka pa je tista, skozi katero pravzaprav moramo vsi mi. Praznujemo Veliko noč, se zbiramo po okrašenih cerkvah, cerkve dišijo po kadilu in po spomladanskih rožah, nosimo praznična oblačila in estetske paramente. Celotno območje umetnosti je za nami, da bi krepilo našo prazničnost, in vendar obstaja nevarnost, da je prav v taki skupnosti Bog mrtev, da prav taka skupnost ni vstajenjska, da jo dušijo formalizmi, da jo pokopuje konvencija.

Nekateri od nas imajo navado za Veliko noč obiskati vse grobove po mestnih cerkvah, s tem pa še ni rečeno, da so postali velikonočni ljudje.

Velikonočno občutje zahteva tako rekoč, da je Kristus v nas pokopan kot novi začetek in nova sila: sprva odrešujoča sila za naše človeške pomanjkljivosti in neuspehe, v naslednji fazi pa moč, ki priteka s križa butajoč v nas, da bi nas odprla sama sebi. Bach pravi v svojem Matejevem Pasijonu, da hoče biti Kristus v nas pokopan, ker bi rad v nas od smrti vstal v novo življenje.

Tak naj bo velikonočni človek: »Kdor bi rad postal moj učenec, naj si naloži svoj križ in naj ga nosi.« Križ svojega resničnega življenja, mojega resničnega duhovniškega življenja, in vašega resničnega posvetnega življenja, saj velikonočni človek pričenja svoj napor v vsakdanjosti.

Ne smemo si Kristusa namreč predstavljati kot nekoga ki je v prazničnih oblačilih hodil po Palestini. Prestajati je moral svoj delovni dan, zelo otipljiv delovni dan. Zato tudi od nas zahteva, da vzamemo svoj križ na rame in mu sledimo, toda ne na tisti smešni način,

kakor nam ga kažejo slike: sinje, roza in z valovitimi lasmi. Drugače je mislil: osi življenja naj se oprimemo in vsakdo izmed nas naj vleče svoj voz v smer, ki mu jo je nakazal Stvarnik. Vsak po svoji moči. Vsak na svoj način.

Kdor tako vzame nase svoj križ, ta bo tudi na križu povišan. Gospodove besede so jasne: »Ko bom na križu povišan, bom vse pritegnil k sebi.«

Brez križa ni Velike noči. Naše občestvo in vsakdo izmed nas potrebuje prav tak križ, ki si ga sam zbije iz dveh kosov lesa: pripravljenost sprejeti življenje, kakršno je, in ga nositi, verujoč in zaupajoč v od smrti Vstalega.

Premnogi kristjani so že morda petdesetkrat praznovali Veliko noč; toda če so se potem nenadoma pojavili problemi, jih ni bilo nikjer več. To je zato, ker si v življenje vgrajujejo kvečjemu estetske liturgične predstave. Taka prazničnost je smiselna in vredna le tedaj, ko vsak posameznik nosi v svoji duši križ za Gospodom, verujoč v njegovo odrešilno moč. Kajti samo oni, ki so stali na taboriščnem dvorišču, so občutili plimo križevega misterija, odrešujočo silo za vsako bit, za vsako območje našega življenja, silo vstajenja.

Vedno znova se potapljamo v Kristusa, da bi v nas vstal, da bi naše življenje doživelo odblesk velikonočnega povelicanja. Velika noč se nedvomno prične že z Velikim petkom in se konča z vnebohodom, z nepopisnim razsvetljenjem in spremenjenjem, o katerem je moč reči: »Oko ni videlo, uho ni slišalo in v nobenega človeka ni prodrla to, kar je Bog živih namenil tistim, ki ga ljubijo.« No, in vidite! Kljub temu jih jemlje s sabo na križ. Bog namreč ustvarja in oblikuje na križu: križ je stiskalnica, na kateri Bog iz vsake biti zna pripraviti najrazkošnejše človeško vino. To je povelicanje, o katerem govori Kristus. Mi pa molimo: »Trpljenja ne bomo iskali, pred njim ne bomo bežali, pač pa ga bomo spremenili. Svoje nehanje bomo prepustili Stvarniku o katerem vemo, da zna tudi z zavitimi črkami ravno pisati.«

Bratje in sestre v Kristusu!

Veliko noč praznujemo v veri v Kristusa in njegovo moč. Če je že naše življenje temno, naj nam ga razsvetljuje njegova luč. Drugače je vse skupaj en sam formalizem in krščanstvo absurd. Tedaj je Bog resnično mrtev, saj je bolj živ pri ateistu. Odkrito vam povem, da se stokrat raje prepiram z ateistom, kakor s sitim kristjanom, ki se duši v formalizmih religije. Kaj naj počnemo s takim človekom? Velika noč zahteva budnega, iščočega človeka, kajti mladi ateist, ki je vsej množici razglasil, da je Bog mrtev, se je kmalu prebudil v novo življenje. Postal je globok Kristusov učenec.

Nikoli nismo kristjani, vedno le postajamo kristjani. Biti kristjan pomeni biti velikonočni človek, ki vsako jutro znova vgradi Kristusa v svoje življenje in ga potem tako rekoč z bojaznijo v srcu nosi skozi dan. In vsako jutro znova to početje ponavlja, kajti Kristus je edina resničnost in edina sila, ki nam pomore, da od smrti vstanemo že v tem življenju.

A m e n .

Tri pesmi

Dane Zajc

Seme zemlje

Lahko se ti zgodi, da se boš vrnil v svoj kraj.
In da boš na cesti srečal prijatelja.
In se ti bo zgodilo, da bo tisti, ki ga boš poklical,
nosil tuj obraz
in pozdravil tvoje ime z zagonetnimi besedami:
Poznali smo to čudno rožo.
Ampak v jeseni smo skopali njene gomolje.
Ker, tujec, takrat nas je uničevala lakota.
Cvet tiste rože smo dolgo hranili v herbariju,
ampak potem so deželo upepelili požari.

Nekoč si pogledal skoz razpoko laži:
videl si nebo, ki je hotelo pregrniti morje z odejo svojih oblakov
in se je prestrašilo kačjega jekla, ki ga je zagledalo v zenici vode.

Lahko se ti zgodi, da se boš vrnil v svoj sežgani kraj
in da boš iskal med pepelom
in da boš našel v njem svojo sežgano kost.

Drugim se zgodi, da pridejo v svoj kraj
in ne najdejo ničesar.
Da se dolgo zgublajo od človeka do človeka.
Da sprašujejo. Da pozvedujejo po svojih črkah.
Po sledovih svojega telesa.
Zgodi se jim, da ne najdejo odgovora.
Zato iščejo svoje sledove v zemlji.
Globoko kopljejo. Ko skopljejo zadosti globoko,
jim zemlja zadiši po sivki belega zglavnika.

Prvi najdejo svojo kost, zakopano v pepelu.
Dvignejo jo proti soncu kot hostijo. In sonce, ki jih sovraži,
ker so zrno peska v puščavi njegove dolžnosti,
sežge kost, in roko, ki jo drži, sežge.
In veter, ki sovraži sebe, zagrizeno razveje njihov pepel.
V morje, ki sovraži obale.
Čez soteske, čez gorska sedla razveje njihov pepel.
Ti postanejo seme samotnosti zemlje.
In ni jim dobro v kali njenih namenov.

Drugi se vležejo v grob in mislijo, da so našli počitek.
Ko počivajo toliko, da priprejo pol očesa,
jih zmotijo prijatelji, ki se vležejo v njihov počitek,

jih zmoti mnogo tujcev, nasilnih in samotarskih, ki iščejo počitek, jih zmotijo njihovi otroci, ki se vležejo v njihov počitek, nesramni in hrupni pri iskanju počitka. In tako se gledajo in ne utegnejo zatisniti pol mrtvega očesa, negibni pod zemljo, in se sovražijo med sabo, in nikomur ni dobro, ko ga gledajo korenine sveta, slečenega in zmeraj bolj strupenega, in se zastrupljajo z njegovim strupom.

Vrnitev

Mislil si, da se boš lahko vrnil.
Da ti bo tvoje bivanje milostno
in ti bo dovoljevalo vrnitve.

Potem si se nekega popoldneva ustavil,
položil glavo v mah in se dolgo boril z žuželkami,
ki so edino, s čimer nas napada zemlja.
Spominjaš se, da si na nebu zagledal dve ptici,
ki sta se z ostrimi žvižgi klicali vsaka iz svojega obzorja.
In da sta se potem obe obzorji prikradli v tvoj počitek
in si odmevali vsako s svojo neskončnostjo.
Ko je vrgel večer senčno mrežo nate,
si se zbal, da se boš vrnil.
Ampak spet si se začel boriti z žuželkami, ki so praznina,
s katero sovraži zemlja tiste, ki so trhli od spominov.

Ko si se pogledal v temnem ogledalu gozdnega tolmana,
si zaslutil, da nimaš ne obraza ne besed ne misli,
s katero bi zagovoril poroto, ki zaseda v prostoru,
kamor ne boš nikoli poklican na razsodbo.

Ko si videl, kako se je potuhnila noč na gori,
h kateri si bil namenjen, si se začel vračati.
Ne zato, ker bi se bal gore in neprijaznih namenov,
ki jih bo spolnila s tabo,
ampak zato, ker si verjel, da poznaš na drugem slemenu zatišje,
ki ne bo maralo vedeti, da si se vrnil za nedovoljeno večnost.

Bil je tak kraj, kakršnega je prerasel mah v grobu tvojih spominov.
Samo stvari te niso več poznale.
In kamni pod tvojimi podplati so mrmrali,
da bi se ne smel vrniti v njihove misli,
iz katerih si za zmeraj zbrisan.
Da si z vrnitvijo oskrunil svojo podobo,
ki je tako popolna, da je ni več.

In ko je žasijal ščip, ko je okamenel spanje tvojega kraja
v nepristopno tišino, si se spomnil,
kako si nekoč dolgo pričakoval glas,
ki bo v tihem klicu zlogoval tvoje ime,
kako si prisluškoval korakom, ki so se približevali tvojim vratom,
drsajočim korakom, ki so obstali in za trenutek premišljevali
in se obrnili in odšli takrat,
ko so se upognile od njih bilke tvojih misli.

Potem si odšel v neresnični svetlobi ščipa
iskat kamen, ki te ne bo tako nič poznal,
iz njegovih ploščatih misli.

Senca

Prišla je senca v moj prostor.
Ni moja prijateljica.
Ni moja sovražnica
in najbrž me sploh ne vidi
in najbrž me sploh ne čuti,
ko se tako giblje v prostoru
(dva koraka počez
dva koraka vzdolž),
katerega sem zasedel,
nepreklicno za zmeraj,
tako sem zmeraj mislil,
tako sem zmeraj čutil.

Prišla je tako, kot vstopi
mrlič v svojo obokano grobnico,
ko se mu je zahotelo ponuditi
votlino svoje glave
počasnemu prepihu večnosti.

Ni mrzla senca,
nima steklene roženice,
ne kaže neuporabnih zob,
kot jih kažejo mrlič,
takšna je, kot da je prišla domov,
kot da stanuje v prostoru,
(za zmeraj, sem mislil),
kot da stanuje v njem od
ne pomnim tiste večnosti.

Ni se zleknila k mojim nogam
vdano kot pes,
ki se je vrnil z dolgega potepanja,

ni se obesila na strop,
ni se stisnila za podobo na zidu
in ne gleda mi čez ramo,
ni vesela kot voda,
ki sem jo nekoč zagotovo videl,
ni žalostna,
kot je žalosten žarek v kamnu
na prstanu žene, ki me mara
(žarek, ki sem ga videl čisto zagotovo),
in ne kot udarec ure,
ki ti sporoča svoje mnenje o času
v dolgi noči, ki je ne spiš,
takšna je, kakršne so sence,
ki nepreklicno zasedejo
minimalno maternico tvojega življenja,
zagospodarijo v njej in ti povejo s svojim vedenjem,
za zmeraj, da ti nisi v njej,
da ti nisi nikoli zasedel svojega prostora.

Prišla je senca v moj prostor
in ni nič drugega kot senca,
saj ni podobna ničemur, kar poznam,
in ko je prišla, sem začel premišljevati,
če sem sploh kdaj živel
in če je resnica to, kar sem videl,
in potem sem dolgo ugotavljal
eno in isto neskončno misel,
ki je ne znam imenovati,
ki jo moram imenovati,
ker mislim, da poznam precej imen,
da jih imam nakopičene v svojih kletah,
za vsako stvar svoje ime,
samo senca me ne bo pustila oditi in iskati,
ne bo mi pustila vedeti, kar vem,
zato sploh ne vem, če bom lahko živel
v ni te prostoru
kamor me bo zagotovo pregnala.

Vsak večer me je strah

Vladimir Kos

Ko sonce odide po dolgih hodnikih, po dolgih hodnikih
tja, kjer bivajo kralji, predsedniki, »zvezde« in škof,
ostanejo sence razdalje.

Galebov srebrno smejanje vzdrhti in se stisne v zatišja,
rob neba se razblini v kiklopsko pravljico,
ostanejo kaplje razdalje.

In vsak večer padejo kaplje k ostalim smetem za dvoriščem,
nekaj gre skozi jeklene zidove, nenehoma gre,
skozi stožec zadnjega letala.

In mene je strah, da nič več ne pomenimo.
Da ne bo nikdar več velika noč z nami na sredi procesije lučk
— le smrt in vstajenje razdalje.

Romarska pot

Stanko Janežič

Votlina je stala blizu ceste in je vabila.

Zdrsnila sva se čez plitek obcestni jarek in obstala ob vhodu.

Prve zvezde so bingljale skozi somračje.

Tišina. Vonj po puščobi in gostoljubni domačnosti.

Potrepljal sem Sivina, moje spremno živinče, in sva vstopila.

Našla sva domovališče.

Sivin je na tiho žvečil in vdano drmuckal.

Ležal sem na razstrti ponjavi, pol spal, utrujen in srečen, da sva
dospela, pol zrl skozi medkamnito odprtino v utripanje zvezd in senčno
sanjavost betlehemske planjave.

Živina je soplja, pastirji so šepetali v predspanju, ozračje je pozi-
bavala pesem o rojstvu.

Blagoslovljen svit me je razdramil do poslednjih prvin.

In sem videl spočetje veselja, rojevanje zvezd, detinstvo morja in
zemlje, cvetenje prvih dreves in dozorevanje sadežev.

Zaslišal sem čivkanje ptic, nežno plahutanje metuljev in veselo
rjojenje živali.

Zaznal sem prvi poljub med možem in ženo. Mož je bil moder,
žena je bila lepa. Vse živo in mrtvo stvarstvo je plesalo ob njiju
kakor na svadbi.

Nekdo me je udaril v oči. Oslepel sem in moral sem dolgo jokati.
Ko sem spregledal, je stal ob meni, pričakovani.
Njegove oči so bile vednost, toplina, bridkost in veselje.
Dahnil je vame in šel sem ob njem kakor dvojniki.

Za nama je drobil Sivin v pohlevni razdalji in potrpljivo nosil bisago.

Molčali smo in se potili skozi razsijano puščavo.

Dolgo smo se postili.

»Voli: kruh ali besedo?« je na skalni gori spregovoril vodnik.

»Besedo,« sem dahnil in osel za mano je dobrovoljno pokimal.

»Voli: prepad ali stezo?« je vnovič govoril moj zvestnik.

»Stezo,« sem odvrnil in se zaupno zazrl v njegove oči.

»Moli in našel boš božje kraljestvo.«

Tesneje sem se prižl k njemu in bilo mi je, ko da me nosi v svojem breztežju.

V reki Jordan me je trikrat potopil in skozi mene dihal besedo Očeta in Sina in Duha.

Zdaj sem nov človek. Vsa svetla je steza, na stezi poje beseda in beseda je hvalna molitev.

Na desni in levi se zgrinjajo slepi in gluhi in nemi in hromi in gobavi. On izteza desnico, jaz svojo levico in ista zdravilna moč izhaja iz naju.

Na roke sem vzel pohabljenno dete in ga zdravega izročil plahi materi.

Poljubil sem mrtvo deklico in je oživila.

Iz groba sem priklical pokopanega prijatelja, da je obrisal solze razžaloščeni sestra.

Izgnal sem deset hudičev iz obsedenca, da vriska in pleše v davni prostosti.

V meni je sila, da bi prestavljal gore in se žogal s planeti.

Kot po suhem sva hodila čez Tiberijsko jezero — le moj Sivin je zaskrbljeno klapal ob obrežju — in se vzpela na goro.

Govoril sem z usti mojega sobesednika in razsipal blagre vsem ubogim in žalostnim in trpečim.

Objemal sem nepregledno množico in zapovrstjo poljubljal matere, starce, brezdomce, jetnike, hotnice, bolnike vseh vrst, ločence, brodolomce, zavržence.

Pomnožil sem kruh in ribe in so jedli in se nasitili.

Posvetil sem kelih in vsi so pili iz njega in se odžejali.

Ves sem se razdal in ostal sem cel in poln kakor poprejš.

Ko sva se približala obzidju izvoljenega mesta, so stlali veje na pot in klicali: »Hozana!«

Oba sva sedela na mojem osliču in tiho odzdravljala. In sva v ljubečih solzah ljudstvu delila blagoslov, najbolj otrokom in materam.

Potem sva se umaknila.
Getsemani je presunljivo dehtel.
Prvič sem doznal, kaj je to: krvavi pot.
Judeža sem že dolgo poznal.

Molil sem zanj, nekajkrat ga opomnil zaradi skrivne kraje in po-
tuhnjene posvetnosti, potem pa ga prepustil samovolji in spletkam
hudiča.

V tem je bila moja sokrivda.

Ko se je približal in naju poljubil, oba hkrati, me je zajela žalost,
da bi rjovel.

Pognal sem se v divji upor pa uvidel, da je prepozno. Padel sem
v vdano nemoč mojega druga in pustil, da so naju zvezali, opljuvali
in odpeljali pred sodnike.

»Povej nam, kdo si,« so vprašali po njegovi obsodbi še mene.

»Človek sem,« sem odgovoril natihoma, a dosti razločno.

»Ali ste slišali? Človeka se dela, pa je hudič. Kaj se vam zdi?«

»Smrt zasluži.«

»Eden se dela Boga, pa je človek, drugi se dela človeka, pa je
hudič. V smrt z obema.«

Med krikom in pretepom sem zadel ob njega in ga hipno poljubil
na krvaveče ustne. Vrnil mi je poljub, a tisti hip so naju grozeče
ločili.

V temnici sem bil sam, povsem sam, in to so bile najstrašnejše
ure mojega bivanja.

»Moj Bog, zakaj si me zapustil?« sem kričal in že mi je bilo, ko
da se pogrezam v obup.

Tedaj je padla stena med nama in znova sva bila skupaj, telo ob
telesu, duša ob duši.

Po bičanju in ponorčevanju s trnovo krono sva nesla vsak svoj
križ po utesnjenih ulicah, med zlohotnim plivkanjem množice. Hotel
sem pomagati svojemu sotrpinu, pa sem obnemogel in oba sva se
povalila po tleh.

Prignali so predme mojega zvestega Sivina in mogla sva se oslo-
niti ob njega.

Razglasili so me za desnega razbojnika in obvisel sem ob božjem
Križancu ves nag in nebogljen kakor on.

Nekaj besed sva spregovorila in bile so za mene neskončno tolaž-
ljive.

Muke so postale lahke. Le misel na Judeža, ki sem ga videl bing-
ljati na figovi veji nasprotnega brega, me je grizla. Kaj naj bi še mogel
storiti za svojega brata?

Poklical sem ga po imenu, on pa se je sovražno obrnil od mene.

Moj osel Sivin je presunljivo zarigal, mojo dušo pa je že zalivala
radostna beseda o raju.

Tisti hip je veliki Križanec zaklical z močnim glasom, nagnil glavo
na mojo stran in izdihnil.

Videl sem grózotno temo, slišal potres in blazno vpitje — potem pa je bilo vse tiho in mogel sem spokojno umreti.

Prijel me je za roko in vstal sem ves lahak ni svetel kakor on.

Bilo je čudovito jutro.

Nevidni angeli so peli, bele žene so strmele začudeno, apostolski bratje so tekali kakor mladci, otroci so se prekopicavali po zeleni travi.

Drug drugega smo objemali, bili smo utelešeno zmagoslávje in radost in edinstvo.

Betlehemska rojstna votlina je bila podnebesna kapela z enim oltarjem in enovito bogoslužno hvalnico.

Oljska gora je bila vrt srečanj in razumevanja in bratstva.

Na kalvarijski križ se je družinsko oslanjalo vse človeštvo.

Sveti grob je vzravnal nalomljene, oživiljal mrtve in zedinjeval ločene.

Povrnil sem se v zatišje mojega rodnega doma.

Ves majhen sem, nepoznan in nebogljen, kot moj Sivin, ki si oddiha pod kapom.

Ko bodo zarje zagorele rdeče, se bova znova podala na romarsko pot v Sveto deželo.

(Spis je bil nagrajen na tržaškem radijskem natečaju za izvirne novele v slovenskem jeziku.)

Otrokov božični večer

Igor Tuta

Sam in nem sem obstal na pokopališču. Tako obstane človek, ko ga življenje pripelje do trenutka zgubljenosti, da vidi pred sabo meglo, za sabo temo. Nebogljen in zbezan obstane v vsej svoji veličini, on sam z misterijem svojega bistva, in tedaj išče isti človek, tisto ustvarjeno božanstvo, išče v sebi še neizkopanih zakladov, da bi se z njimi opil.

Pred mano je počivala vojska utrujenih spomenikov zasluženi pokoj. Vem, da je ta zemlja sveta, da je ta kraj blagoslovljen in da je vsak dan obžarjen od samega božjega pogleda. Moral bi bil pasti na kolena in s trepetajočimi ustnicami poljubiti to našo zemljo, v kateri se v varstvu večnega spanja križajo usode slabih, izsušenih teles in svežih, komaj rojenih udov, a moje srce in moja duša sta bila v tistem trenutku obdarovana z večjim blagrom.

Z enim pogledom sem objel morje spomenikov, objel sem dišeča smrekova pobočja, poljubil zasnežene vrhove. Bilo je, kot da se je narava razklenila pred menoj in mi pokazala to, kar ima najprijetnejšega v sebi.

To je bil le bežen občutek ugodja ko sem se napil opija lepote in harmonije. A bil je krasen in čudovit, vreden cele dolge mladosti! In svetel je bil in blesteč, da me je prenovil vsega. Postal sem znova mlad. In vse to se je godilo, glej, prav na pokopališču in prav v božičnem času.

Otrok, kot sem bil, nisem imel več ničesar opraviti na kraju žalosti in smrti, razpadanja in konca. Zato sem šel mlad in svež v trdnem telesu med sovrstnike, šel sem med otroke v cerkev.

Stopil sem v temno cerkev in nisem se dotaknil kropilnika, nisem pogledal na oltar, zakaj bil sem otrok in nobenega ni bilo v cerkvi, pred katerim naj bi se lepo obnašal. V svetišču so bili samo otroci. Tam ob veliki prazni mizi so bili vsi, bil je Tinek pa Lojzek pa Srečko pa stari mežnar, vsi sami ljubki otroci. In bili so vsi pridni, to je čudno, kot na Miklavžev večer.

Otroci imajo še to veliko milost, da skrbno hranijo zlat ključ svoje angelske duše, in ko prihaja praznik, njihov praznik, ga skrbneje negujejo in čistijo, tako da z največjo lahkoto odprejo v božičnem jutru svojo mlado dušo misteriju božjega učlovečenja. Leta bodo tekla in otrok ne bo niti sam vedel, kdaj je ostal ključ pozabljen. Morda ga bo še kdaj vzel v roke, ga ogledoval, skušal uporabiti, a ključ ne bo odpiral več. Morda se bom še skušal spomniti večerov, ko sem pel Sveto noč ob prižganih svečkah, a to bo vse daleč, daleč.

V cerkvi sem sedel v zadnjo klopi in sem gledal pobožno pripravljane jaslice na levem oltarju. Saj so jih ti otroci doma že postavili, vsak svoje, za vsakega najlepše, a te cerkvene, skupne jaslice so bile za njih mnogo bolj svete, skoraj tako, kot je sveto To, kar je v tabernaklju. Glej tam dečka, ki nosi v naročju Jožefa in ga gleda in ga s prstkom čisti, in glej, zdaj ga je položil prav k licu, kot bi to storila mati s svojim otrokom. In tam deklica z belo ovčko, mar ne stori prav enako? Počasi in veličastno so rasle cerkvene jaslice, rasle so pred očmi vseh božjih delavcev in rasle so v njihovih srcih in tam so bile še veličastnejše, zakaj pastirji so res hodili, Marija je pritaženo pela, Jožef je molil.

Z otroki vred sem tudi sam postal majhen in sem zaživel življenje pobarvanih pastirjev in belih ovčk. V tisti sveti noči je bilo prav vse čudežno: celo čas je izginil in kraji so se neverjetno zbližali in še legenda je postala resnica.

Takrat sem se odpravil iz velikega mesta v Betlehem. Bela prašna cesta, ki se je začela v mestnih vratih, se je zgubljala med griči v daljavi. Prav blizu obzidja je ob hladni in vlažni skali stalo bolešno, z mahom in gobami poraščeno skrivenčeno deblo. Samo peščica tu in tam posutih podolgovatih, temnozelenih listov je dokazovala, da je drevo oljka in da je njegova življenjska zgodba žalostna. Ta komaj

opazni znak življenja, kot tisti, ki se je edini rešil pred jezo narave ob vesoljnem potopu, izteguje proti nebu svoje stotere oglate roke sredi puste peščene pokrajine in sredi vztrajne tišine narave. Tam stoji kot nepreračunan spomenik žrtvi in žrtvam, ki so padle v samomorilnem boju s premočno silo in v spopadu z nedosežnim. In glej, narava je postavila sebi in svoji žrtvi tisočleten spomenik, da mu kmalu ne najdeš enakega, in je vanj vklesala dolgo zgodbo, vso resnično in žalostno, kakor se je zgodila že tolikokrat na vseh koncih sveta.

Prišel sem mimo drevesa in sem se ustavil in bral črke, ki se iz leta v leto večajo in ki se ohranjajo iz stoletja v stoletje. Moje misli so se zasekale v rezek nočni hlad, švignile so mimo pohabljenе oljke in so osuple obstale.

Drevo je pripovedovalo. Pravilo je, kako je nekoč pribežal k njemu upehan moški v dolgi škrlatni halji in z zgubljenim, hinavskim pogledom. Zazrl se je v široko krošnjo, ki je še krasila mlado oljko. Potem je zavihtel konec vrvi čez najnižjo skrivenčeno vejo in jo ob lesu dobro zadrnil. Delal je sunkovito in premišljeno. Tako je med nebom in zemljo kmalu zabingljala zanka in čakala tistega, ki jo je nastavil. Moški je previdno ošinil z bežnim pogledom pot, ki je izginjala v temi proti gričevju. S koncem oči je nato pogledal proti vrtu Getsemani na nasprotni strani mesta. V velikem neredu so se tam spuščale baklja za bakljo proti mestnim vratom.

Bilo je kasno ponoči. Judež se je uprl z nogo ob izbočeno grčo na deblu, se zavihtel v zrak in se oprijel veje. V njegovih kretnjah ni bilo niti za hip pomišljanja, vse en sam neskončen obup. In že je glava skoraj sama od sebe zdrsnila skozi zanko, roke so popustile, noge so zabingljale. To je naredil Judež, ki je zatajil dobroto in ki je izdal ljubezen, in niti vetra ni bilo, da bi mu skozi oljčne liste zmolil poslednje molitve. Tako je naredil žalostni konec samo en človek. V morju živih ljudi pa, ki so v mestu tulili smrt Pravičnega, ni bilo enega, da bi se ozrl v hrib, kjer je na oljčni veji viselo v škrlat zavito truplo. V mestu se je tedaj krivično sodilo v imenu pravice.

O vsem tem mi je šepetalo drevo in šepetalo je tako glasno, da so njegov glas slišali tudi otroci ob jaslicah. Obstali so in dolgo nepremično gledali po zelenem mahu proti štalici, pred katero so malo prej razvrstili dvanajst kipcev, dvanajst bodočih apostolov, med njimi Judeža. Bogve, koliko časa so tako stali nepremično in tiho. Potem se je Lojzek prav počasi zasukal na petah, se ozrl v mežnarja in ga vprašujoče pogledal, ali je res, kar jim je pravkar povedal o izgubljenem apostolu. Mežnar je zamaknjeno motril zavoj na cerkvenem stebru in samo prikimaval z glavo, kot bi potegoval za najtežji zvon.

Potem so se otroci strnili v krog in mali parlament je razsojal: »Proč ga vzemimo,« je začel Francelj in si v zadregi poravnal naramnico.

»Zakaj?« se je začudil mežnar.

»Zato, da ja,« mu je kljuboval Francelj in se obrnil, da gre proti dvanajsterim.

»Ne,« ga je ustavil Lojzek.

»Zakaj ne?« se je uprl Francelj.

»Zato, da ne.«

Med raznimi zakaj in zato se je polagoma zvečerilo. Otroci so si dokazovali, da Jezus nima rad Judeža, ker je ta izdajavec, in da je treba vse hudobneže postreliti ali pa jim odsekati glavo in da bodo tudi Judežu odsekali glavo, zdaj pa da mora proč. In tako ga je mežnar odnesel v zvonik, ko je šel zvonit avemarijo.

Počasi sem lezel tam v zadnji klopi v dve gubi in sem z grenkostjo spoznaval, da ne bom mogel nikoli več postati otrok. Jaz bi namreč Judeža pustil.

Jaslice so bile nared. Vse je že tam, stara beračica in Jožef in tovarniški delavec in Marija in kmetiško dekle, vsi razen Judeža, ki je v svoji brezmejni hudobiji hotel obogateti. Mladi pobožni delavci so že vsi zapustili svetišče in vsak se je pri kropilniku ustavil in se zazrl v jaslice. Blogoslovljena voda pa ni prišla do čela.

Tako sem ostal sam s svojimi mislimi v visokem in globokem cerkvenem prostoru. Ko sem se tedaj počasi zgubljal v oddaljeni svet sanj, so za menoj zaškrtala cerkvena vrata in cestna svetilka je zarisala po marmornatem tlaku, čez temnorjave tu in tam črvice klopi in navzgor proti poslikanemu stropu ozek podolgovat pramen, ki se je počasi, počasi širil in je nato obstal. Zaslišal sem podrsavati drobne korake in majhna senca se je izluščila iz teme med dvema stebroma. Obšla je jaslice, se povzpela po stopnicah k oltarju in smuknila proti zvoniku. Potem je težak ključ dvakrat zaškrtal in se s topim udarcem prevrnil na hrbet. Pritlikava senca je izginila v zvonik. Za hip je bilo spet vse tiho. Kmalu se je postavica spet pojavila in še hitreje oddrsala iz cerkve. Ko je smuknila mimo mene, sem ugotovil, da je to sirotek Lojzek, ki mu je pred nekaj meseci kruta usoda iztrgala mater, in opazil sem, da nekaj tišči pod plaščem na prsih. Potem so vrata spet zacvilila in pramen luči se je zoževal, dokler ni izginil.

Ves ta večerni obisk je imel v sebi nekaj nadvse čudnega in tajinstvenega. Morda prav zato, ker me je zbudil iz lepih sanj, morda tudi, ker sem prvič ostal zvečer v cerkvi. Skratka, bilo je, kot da bi me sanja zbudila iz sanj. In zdaj sem si skušal še enkrat vse predstavljati, kakor se je po vrsti zgodilo: škrtanje vrat in pramen luči in malo postavo, ki nato izgine v zvoniku. Tedaj so se moje misli ustavile na dveh prezebljih ročicah, ki so krčevito nekaj stiskale na prsi. Mlelo me je, kaj je bilo tam spodaj, kaj je mali Lojzek tako skrivnostno odnesel iz zvonika. Radovednost me je gnala, da sem pustil svoje premišljevanje, da sem vstal, zaškrtal z vrati in sledil Lojzku.

Zunaj je ledeno pihalo in mraz se je takoj zagrizel za nohte. Majhna postava je nekje pred mano prihuljeno drsela ob nepobarvanih zidovih, izginila za vogal in se spustila po klancu proti pokopališču. Vse se mi je zdelo tako zelo čudno, da bi spadalo prej v pravljico zgodbo, kot pa v božični večer. In vendar je bil mraz, ki me je tresel, del resničnosti.

Šel sem za dečkom do pokopališča. V tem zimskem večeru so šli moji težki, štorkljasti koraki prav počasi. Tako sem se vračal na pokopališče, ki sem ga zapustil popoldne prepričan, da se bom lahko vrnil v otroški svet doživljanja in da bom lahko spet mlad in ves lahek. Prišel sem do sivega zidka, ki loči neblagoslovljeno zemljo od blagoslovljene. Otrok je stal ob grobu svoje matere in to bi ne bilo prav nič čudno, če bi se vse to dogajalo podnevi.

Lojzek je pokleknil na rob groba in se ves stisnil v veliko črno kepo. Potem sem samo še slišal otroški glas, ki je pritajeno pripovedoval svoji mami, da ji je prinesel štalico, majhno sicer, a jo je sam zbil iz tresk in tudi sveto družino ji je prinesel. Pastirčka pa ni dobil nikjer nobenega, zato naj ne bo huda, če ji je prinesel samo Judeža, ki ga v cerkvi nočejo. Morda pa Judež le ni bil tako hudoben človek in se je prav gotovo kesal za to, kar je storil hudega, če je vrnil srebrnike. On tega ne more vedeti.

Nič več ni bilo treba prisluškovati. Počutil sem se kot grešnik pred sodnikom. Ta revni otrok je postavil v svetem večeru trojne jaslice, ene lepše od drugih. Doma jih je postavil zase, v cerkvi je pomagal sestavljati jaslice za vse vaščane in nazadnje jih je v tem mrzlem večeru postavil še tu na pokopališču. Jaz pa, ki sem bil popoldne prepričan, da me je obsijala milost in da sem postal nedolžen kot otrok, jaz pa nisem postavil niti enih, še v srcu jih nisem postavil.

Vse, kar sem doživel danes popoldne, mi je zaplesalo pred očmi: morje spomenikov pa jaslice v cerkvi pa drevo, ki pripoveduje, pa Judež in jaslice na grobu. V tem prevelikem plesu sem se izgubil in se preplašen umaknil v svoj dom.

(Spis je bil nagrajen na tržaškem radijskem natečaju za izvirne novele v slovenskem jeziku.)

Veseloigra v temnem

Dominik Smole

Nastopajoči:

DUHOVNIK

DEKLE

GOSPODAR

IZLETNIK

GOSPODARICA

TUJEC

INSPEKTOR

INSPEKTORICA

GLUHONEMI SLEPEC

ŠTIRJE MORIVCI

ŠTIRJE POLICAJI

(Četvorici: morivci in policaji so lahko isti igralci)

To je temen prostor, le tu in tam presekan s pramenom ostre svetlobe. Kje ob strani skromni obris lokala. Jutro se kaže, štirje morivci pa so na preži, vsak v svojem kotu. Malo so podobni onim iz podzemlja onstran luže, vsaj takò, kakor si jih predstavljamo mi, tostran. Tudi oblečeni so nevarno, njih orožja pa so pripravljena za strel.

Umirjen star človek, Duhovnik z brevirjem, ubira pot semtertja in se vsakič na tej in na oni strani bifeja za hip zgubi v mrak. Lahko da ga točilnica malo zamika, ampak mož je trdnega značaja.

V teh trenutkih Dekle iz bifeja obeša drugega za drugim namizne prtiče na vrvico spredaj. Obeša pa jih tako, da v spremljavi ljubke glasbe — drugega za drugim — pokrije obraze hudih mož.

Ko je to opravljeno:

Ozki, razsekani zvoki nekega divjaškega glasbila.

DUHOVNIK (prisluhne brez vznemirjenja): Je to vrabček, ali je kaj hujšega? Vrabček. Naš kraj je miren kraj, naš kraj je prijazen kraj. Tu in tam kakšen vrabček in nič hujšega. Ter nekaj kokošjih tatov. (Čez čas) Ampak kokoši, hvala Bogu, ni. (Z uglašeno nostalgijo) Ni, kokoši ni. Tih, prijazen kraj.

Vsak iz svojega oprezovališča se hkrati poženejo štirje morivci. Iz vsakega orožja in iz vseh štirih hkrati po dva rezka strela. Štirje morivci se zrušijo. Izkáže se, da imajo nekaj smisla za red, zakaj vsak si izbere prostor pod svojim prtičem. Iz bifeja plane Dekle. Vzklik zadovoljne podjetnosti. Urno jim priskoči na pomoč.

Duhovnik za njenim hrbtom vtakne brevir v žep, iz drugega potegne zanikrno denarnico za drobiž in brska po nji.

DUHOVNIK: Koliko, prosim, velja tu šilce žganja?

DEKLE: Ja, moj bog, štirideset. Štirideset, moj bog.

DUHOVNIK: Malo šilce. Manjše.

DEKLE: Manjše petindvajset. Skočite notri in prinesite lekarno. Lekarno, moj bog!

DUHOVNIK: Petindvajset? Čudno. (Spravi denarnico v žep) Lekarno? Seveda, pri priči.

Gre v točilnico in se vrne z ročno apoteko in skodelo živahnih črt.

Dekle vsakemu morivcu posebej vajeno in ne posebno obzirno oskrbi rano na glavi in jo preveže s prtičem z vrvice. Štiri prestreljene desnice namesti v zanke, ki jih je naredila z ovratnimi rutami morivcev. Ti leže nepremično in tiho, pištole druga poleg druge v ospredju.

DUHOVNIK (S priznanjem): Spretne mlade dekliške roke. Kot nalašč.

DEKLE: Častiti, moj bog, storite kaj! To je vendar vznemirljivo. Dajte jim, kar je potrebno. Mazilo vendar, poslednje mazilo.

DUHOVNIK (Poučljivo a tudi malo karajoče): Olje, dekle. Poslednje olje.

DEKLE: In pokličite kóga. Stopite po zdravnike.

DUHOVNIK (Si oprezno ter z odporom ogleduje morivce, nato): Tukaj, se mi zdi, potrebujemo policaje. Štiri policaje.

DEKLE: Pa pokličite policaje. Ali imamo štiri policaje?

DUHOVNIK (Gre, se za hipec ustavi in premisli): Imamo.

Duhovnik živahno odide.

Dekle z olajšanim zadovoljstvom opazuje izid svojega dobrodelstva. Sprva se na redko, potem vse pogostejše oglašajo vrabčki: pravi vrišč.

DEKLE (Sproščeno): Vrabčki. (Odide v točilnico in se vrne z novimi prtiči. Prizorišče nikakor ni pusto. Veter, vrišč, dan) (Sproščeno): Vznemirljivo jutro.

Iz točilnice stopi Gospodar. To je pretežno siten človek v progastem pižamnem jopiču.

GOSPODAR: Kdo je pokvaril avtomat za kavo? Delal je in zdaj ne dela. Zakaj se zmeraj kaj pokvari? Vsak dan nekaj. Včeraj... (sitno) kaj se je že včeraj,

DEKLE: Avtomat za kavo.

GOSPODAR: No, vidiš. Čigavi so ti mrlič? (Odganja vrabce) Pšč, pšč! Kako naj zdaj pridem do kave? (Se razjezi) Prekleti vrabci! Pšč, pšč! Zaléga vrabčja! Zmeraj so kakšni vrabci. (Ogleduje morivce) Pšč! Pšč!

Iz točilnice pride Gospodarica: zajetna, lena ženska s prsmi in zadnjico, v nočni srajci in z ogrinjalom. V rokah pudrnica, ki bo pozneje še prišla do veljave.

GOSPODARICA: Čemu se streljate, otroci?

DEKLE (Prizadevno): To so štirje morivci, gospa. Obvezala sem jih. Zdaj bodo prišli še štirje policaji.

GOSPODARICA: Štirje? To je odvratno.

GOSPODAR: In avtomat za kavo je pokvarjen. Zmeraj je kaj narobe.
Povrh vsega pa še ti vrabci! Pšc, pšc!

GOSPODARICA: Mladi fantje se ne bi smeli streljati. Saj jih je škoda.
(Si malo ogleduje morivce, nato se odpravi nazaj v točilnico. Vmes
Gospodarju) Pusti no vrabčke. Saj so vrabčki. (Na vratih sreča
Izletnika, ki se ji udvorljivo umakne) Nekoč bi rekli temu škandal.
Le kdaj se je vse tako dobro uredilo?

Izletnik je oblečen v belo, turistično. V vsakem žepu časopisje.
Stopa naglo, živčno in se ustavi šele pred štirimi morivci.

IZLETNIK: Ho! Štirje.

DEKLE (Navdušeno): Morivci so. Obvezala sem jih jaz.

IZLETNIK: Ha- (Sede za mizico) Espresso! (Nemudoma in zelo inten-
zivno začne brati svoje časopisje)

Dekle skoči v točilnico in se vrne s kavo. Séde Izletniku nasproti
in ga opazuje in se ne zmeni za Gospodarjevo ogorčenje.

GOSPODAR: Avtomat za kavo je pokvarjen! Slišite! (Kriči) Ne morete
dobiti kave. Pokvarjen je. Avtomat je pokvarjen.

IZLETNIK (Sreba kavo in za hip neha z branjem. Suvereno) Pa nič.
Ne vznemirjajte se. Pa nič.

GOSPODARICA (Se prikaže na vratih, ko opravlja svoje kozmetične
reči) Mir, otroci, mir. Saj se je uredilo.

Gospodarica znova izgine, Izletnik hlastno prebira, a se iznenada
ustavi.

IZLETNIK (Dekletu naglo in presenetljivo strastno): Kaj je novega?
Brž! Kaj je novega?

DEKLE (Enako): Štirje policaji pridejo.

IZLETNIK (Mrko): Štirje? To je odvratno. (Urno bere naprej).

GOSPODAR (Z običajno sitnobo): Kaj naj zdaj pijem za zajtrk?

Nastopi Tujec. Oblečen je nekoliko nenavadno, človek srednjih let,
tujega videza, tujega vedenja. Ravná se tako, kot si od tujcev želimo:
spodobno in malce prismuknjeno. V rokah ima predmet, ki pa ni kovček.

Kot da je Tujčev prihod zacelil rane morivcev. Presenetljivo spretno
se prevale drug k drugemu in prežé, napeti kot strune.

Tujec se ustavi ob morivcih, ki se bliskovito potuhnjejo. Premišlja,
vsi navzoči ga spremljajo z rastočo pozornostjo. Potem se mu obraz
zjasni, zakaj po mučnem naporu se je domislil.

TUJEC: Morivci?

DEKLE (Veselo): Seveda, gospod! Štirje.

GOSPODAR: Čigavi so?

Tujec odloži svojo reč, ki pa ni kovček, na vidno mesto: ni posebno
težka, vendar je videti, da mu vseeno daje opravka. To vzdrami še
Izletnikovo pozornost, spet pa se prikaže tudi Gospodarica, v garderobi
malo dopolnjena

Vsi nekoliko potuhnjeno oprezujejo zdaj Tujca zdaj kovček, ki to ni.

DEKLE (Bolšči v predmet, odsotno): Povrh pridejo še policaji. **TUJEC** (Z izrazom humanističnega intelektualca naporno premišlja, vendar ne razume): Policaji? Čakajte no... policaji? (Odkima z glavo, nesrečen, ker se ne domisli. Ozira se pazljivo vsenaokoli, nato, ne prav kmalu, s prijetnim, ampak opreznim, obotavljajočim se glasom) Če bi seveda... No, kajpada... brez dvoma. Mogoče bi bilo urediti tudi drugače.

Komaj to reče, se zave, da je rekel nekaj nenavadnega in da je tukaj pošteno tujec. Pa je prepozno.

Hkraten smeh Izletnika, Gospodarja, Dekleta, Gospodarice. Pravzaprav štirje jasno različni smehi, v nobenem pa ni niti za kanec poroga: naraven smeh, smeh kot tak, od srca in ne prav kratek. Zaključi ga Gospodarica, z robčkom na očeh, tako kot je zmeraj pri smehu od srca. Ko je to končano, sede Tujec za mizico in govori razločno, čeprav ne glasno, v svoje dlani.

TUJEC (Še zmeraj opazuje svoje roke, ko mu Dekle prinese kavo)
DEKLE: Prav lahko, gospod. To pa kar takoj, gospod.

GOSPODARICA: Prinesla vam bo espresso. Prav dober.

Vsesplošna, odobravajoča vnema. Dekle je seveda v dobrodelnosti tako in tako zmeraj prva, tudi Gospodar je zdaj živahnejši, Gospodarica treplja Tujca po ramenu, Izletnik pa se na svojem stolčku zlekne v lego sončenja.

GOSPODAR (Séde k Tujcu): Včasih se pa kakšna reč pokvari. Včeraj...

GOSPODARICA: Bodi pameten, mož. Pač ne trpiš vrabčkov. To je tako naravno.

GOSPODAR (Se razjezi): Seveda jih ne! Kdo pa naj trpi to golazen, pšc! Polna glava vrabcev.

GOSPODARICA: Daj no mir. Samo še teh nekaj ptičkov.

TUJEC (Še zmeraj opazuje svoje roke, ko mu Dekle prinese kavo) Oprostite mi, prosim. Zdaj mi je kajpada jasno. Policaji pridejo, štirje. Razumem. Zgodi se mi pač kdaj pa kdaj. Ne vem, kako... Mogoče... (Pokaže na svoj predmet) Oprostite. (Čez čas v veliki zadregi) Kje pa imate, prosim, tukaj...

GOSPODAR (Spet že kar malo sitno): Tamle okoli vogala, za hišo, kje pa!

Tujec odhaja za vogal.

GOSPODARICA (Dobrodušno gleda za njim): Česa vsega človek ne doživi! (Za drobce spremeni svojo pozicijo, tako da ni prav razvidno, ali govori naslednje besede še za Tujcem, ali pa so namenjene morivcem) Res pa je, da bi take reči lahko opravljali tudi drugje.

Medtem ko Tujec odhaja, ostane predmet na mizi. Vratovi se podaljšajo, telesa vseh se napnó kakor za skok, vsi hkrati bi planili na predmet, če bi se Tujec zadnji hip ne premislil. V zadregi, ker je vsem

na očeh, se vrne ponj in z njim spet odide. Oni se vrnejo v svoje prvotne položaje. Ampak iznenada plane v sredino Gospodar.

GOSPODAR: Ne dovolim! Tukaj ne dovolim nepravilnosti. Ne dovolim, da si kaj izmišljate. To je spodoben lokal, tak kakor vsi! (Se zlagoma umirja) Če ne bi bilo teh prekletih vrabcev, pšč, bi bil to najpriljudnejši lokal tod okoli. (Z nekaj inspiracije) Že kdaj bi bil tukaj okoli, kot temu rečemo, raj na zemlji.

Ta trenutek se vrne Duhovnik z blagim smehljajem na ustnicah.

DUHOVNIK: Pridejo, seveda. Policaji. Bil sem tam in jim sporočil. Taki fantje, mladi in podjetni! Lahko vam sporočim, ogledoval sem jih dalj časa, vse štiri: pripravljajo se. Bili so tako veseli. Pripravljajo se, rekel bi, mrzlično in veselo. Vsak hip bodo tu. Vse je takó pravilno urejeno, brez skrbi. Tih kraj, prijazen kraj. (Drugače) Nekaj pa je, kar se mi zdi malo čudno. Ali si morete misliti, koliko velja tu šilce žganja? Manjše šilce. Polovično.

VSI (Mrko, tudi morivci, momljajo z ustnicami, drug za drugim): Petindvajset.

DUHOVNIK (Zadet): Kako ? Ne razumem. Bogmoj, če je sploh kaj čudno, je to. (Čez čas v popolnem nedoumju) In povrh je še res. (Premor, v katerem se znova pojavi Tujec) Potemtakem je zato danes tukaj toliko ljudi.

GOSPODAR (Tujcu): Ste opravili? Je v redu?

TUJEC: Razumljivo. Popolnoma je urejeno. Omenil sem že, da se mi zgodi le malokdaj.

Tujčeva roka je spet za dolg in intenziven trenutek predmet osredotočene pozornosti vseh. Tujčeva zadrega raste.

TUJEC: Imam pač zmeraj s seboj tole reč...

Izpad, ki sledi in je za ušesa odločno prekričav, niti najmanj ne poruši te koncentracije.

Izletnik plane, mečka in preobrača svoje časopisje, tolče z njim in po njem ter se tudi sicer obnaša čez vsak dogovor.

IZLETNIK: Prosim, tukaj je vse! Lahko vam povem o tem in onem in o tretjem in o četrtem. Če hočem! Če hočem, lahko povem vse novice. Prebral sem jih od začetka do konca, od konca do začetka. Vse! Vse! Vse naslove, vse podnaslove, vse slike, vse besede, vse črte, ločila in presledke. Prebral sem vse! Je to tukaj vsem razumljivo? Vse! Vem novice od tu in tam in od drugod. Od danes do včeraj, do pojutrišnjem. Lahko vam jih povem na pamet. Če hočem. Prebral sem jih enkrat, dvakrat, trikrat, vse skupaj in vsako posamič. Lahko vam jih naštejem urno kot dež. Če hočem. Vi seveda čakate za odprtimi usti in z velikimi ušesi (Razločno se vidi, da nobeden ne čaka) in zdi se vam, da brez posla čakam tudi jaz, ampak lahko, da se zbira v meni nekaj, o čemer vi še pojma nimate. Ker mislite, da sem (butne na dan) običajni izletnik. Lahko da se

zbira moja zloba in moja nizkotnost, moja nestrpnost, moja jeza in moj bes in moje sovraštvo. Lahko da se to zdaj zdaj razpoči, ta hip, prav zlahka, da! In vam ne povem ničesar! Niti ene novice! Nobenega naslova, nobenega podnaslova, nobene fotografije, niti besedice ne črke ne črte, ne pike ne presledka. Občepeli boste v praznem. Nič.

GOSPODAR (Suvereno): Pa nič. Ne vznemirjajte se. Pa nič.

DUHOVNIK (Dušebrižniško): Res, utegnilo bi vam škoditi. Koristilo pa bi vam prejkone šilce žganja. Predlagal bi vam majhno, polovično. Kakor je to čudno, tukaj ga držé po petindvajset.

IZLETNIK (Se pomirja, brisoč pot s čela, in pospravlja časopise): Vsekakor. To je, kako bi rekel... prav dobro. (Gospodarju) Kje pa imate, prosim, tukaj...

GOSPODAR (Nataknjeno): Saj ste prej slišali. Tamle za vogalom, za hišo, kje pa!

Izletnik odmenca tja, kamor je namenjen.

DEKLE (Prostodušno): Kaj pa je s policaji?

DUHOVNIK: Bili so tako veseli, brez skrbi. Tih, prijazen kraj. Vsak hip bodo tu. Ampak... (Privleče denarnico ter spet brska po nji) Če sem odkrit do sebe in do drugih: počutim se nekam odveč (Pogleda denarnico, pogleda Dekle, premisli, spravi denarnico nazaj v žep, iz drugega pa izvleče brevir. S kretnjo, ki je namenjena vsem in terja dobrohotno razumevanje brez besed, potreplja to svojo knjigo, potem se umakne kam h kraju, da jo bo v miru prebiral)

Prideta Inšpektorjeva soproga in Inšpektor. Gospa je ženska, ki ima svojega moža, Policijski inšpektor v pokoju pa je malce nesnažen možček, v mastni temni obleki, s polcilindrom. Komolce ima zavarovane s sivimi natikači, na notranji strani zavihka je bleščeča reč - policijski znak, vendar je zavihkek obrnjen navzven. Inspektorica je korak pred svojim možem, ko naletita na mrliča. Navdušena je.

INSPEKTORICA (Plosne v dlani): Čudovito! In koliko ljudi je danes! Gotovo so morivci.

DEKLE: Seveda, gospa. Štirje so. Pri priči sem jih obvezala.

Inšpektor postavi na mizico pred Gospodarja mladega mucka. Gospodar oživi.

INSPEKTOR: Tale je.

DEKLE: Obvezala sem jih jaz.

INSPEKTORICA: Upam, da je to v redu. Dragi, stopi no bliže in poglej, če je to v redu, tukaj so štirje morivci. Je to v redu?

INSPEKTOR (Bolestno): Ne pretiravaj, draga. Ti zmeraj malo pretiravaš. (Gospodarju) Ja. Prinesel sem ga pokazat. Njen sin je.

GOSPODAR: Zna loviti vrabce?

INSPEKTORICA: In kako lepo pisani morivci. Zato je potemtakem danes toliko ljudi. Čudovito je.

INSPEKTOR (Gospodarju): Loviti vrabce? Čemu pa? Ampak, čakajte...
(Brska po žepih in privleče otroško steklenico s cucljem) To boste pogledali!

INSPEKTORICA: Dragi! Stopi vendar! (Ga na silo z vleče v sredo)
Čudovito je. To bo spet eden tvojih velikih dni. Najmanj polovica ljudi tukaj te še ne pozna!

INSPEKTOR (Se zaman otepa): Ne pretiravaj, prosim, zmeraj malo pretiravaš.

Inspektorica ga pusti neobglenega, z otroško stekleničko in živalco vsem na očeh. Sama prisede h Gospodarici in v tej razdalji ocenjuje nastop svojega moža.

DEKLE: Saj vem. Policijski inspektor je.

INSPEKTORICA: Bil je strah in trepet vsega mesta.

INSPEKTOR (se vrne k mačku. Gospodarju): Dober rod. Zanesljiva pasma.

GOSPODAR: Polovi naj mi to golazen, prej ne verjamem.

INSPEKTORICA: Morivci so se v trumah izseljevali iz mesta. Ves promet je bil zatrpan. Postal bi lahko glavni policijski inspektor.

GOSPODAR (Inspektorju): Kdaj se jih bo po vašem lahko lotil?

INSPEKTOR: Še ne. Ampak, človek božji, mati od tegale! Bila je strah in trepet vseh vrabcev. Vrabčja smrt. V trumah so bežali iz mesta. Lahko bi postalo mesto brez vrabcev, raj na zemlji, kot pravimo. (Prozaično) Ustrelili so mi jo včeraj doma na verandi. Dva strela.

IZLETNIK (Strokovnjaško): Od blizu?

INSPEKTOR (Enako): Od blizu. Nič posebnega, razvidno kot beli dan.

DUHOVNIK (Počasi dvigne pogled od berila, začudeno): Ustrelili? To je čudno. V tem tistem kraju. V tem mirnem kraju?

INSPEKTOR: Kajpak. Zdi se jim, da je šaljivo.

INSPEKTORICA: Brez skrbi. Izsledil jih bo nemudoma.

INSPEKTOR: Pretiravaš, soproga, spet, vidiš.

TUJEC (Iznenada in ljubeznivo): Tudi za to je, zdi se, poskrbljeno. Kako že? (Spet z izrazom premišljevalca) Čakajte no... kako je že to... kako je že to bilo?

Vsi ga spet radovedno pol sumničavo spremljajo pri njegovem premišljevanju. Napetost sprosti Inspektor, ko znova uveljavi prisotnost svojega mačka.

INSPEKTOR: Zdaj imam pa tegale. Kot rečeno: njen sin je.

IZLETNIK: Maček ali mačka.

INSPEKTOR (Ga pregleda skrbno in resno): Je.

GOSPODAR: Zanič. Ne zna loviti vrabcev. Prezgodaj ste ga vzeli stran. Od matere.

INSPEKTOR (Zamišljeno): Mislite? (Čez čas, težko) Kaj naj storim, svetujte mi.

GOSPODAR: Pustite ga še kakšen teden pri nji, kaj pa drugega!

INSPEKTOR (Zamišljeno, ker mu ne gre nekaj v račun): Tako mislite? Ampak... dva strela od blizu... na verandi, včeraj.

TUJEC (Reši svoj prejšnji problem): Tako je bilo. Zoper. Tako je bilo.

Ta nenavadna in nerazumljiva razrešitev spet strne vse poglede na Tujca, potem tudi na njegov predmet. V hudi zadregi je Tujec.

GOSPODARICA (Oprezno, a tudi malo nevarno): Kaj pa je sploh tistale reč tamle pred vami?

TUJEC: Katera reč, prosim? Katero reč mislite?

GOSPODARICA: Tistale reč na mizici. Tistale reč, ki je že od vsega začetka tu.

INSPEKTORICA: Nikar ne mislite, da mislimo, kako je tistale reč kovček!

TUJEC: Tole.. tale reč tukaj... čakajte no... Trenutek. Tale reč tukaj... kajpada ni kovček, ampak.., kaj je že tale reč tukaj, ki jo že od vsega začetka tiščim k sebi? Trenutek, prosim. Lepo prosim.

Tujec premišlja, prestreljen od že kar grozeče zahtevnosti vseh. Le Izletnik je bitje za sebe. Sredi vsesplošnega čakanja na Tujčevo besedo plane silovito.

IZLETNIK: Mački? Mačke? To je malenkost. Takoj, pri priči!

Izletnik je za trenutek kot spomenik, potem začne v kratkih pasovih bliskovito meriti prostor. Ob vsaki repliki se za hipec ustavi in jo zelo nazorno vrže vsem v obraz.

IZLETNIK: Bežite miši, kjer so mačke v hiši... Kar mačka rodi, miš lovi. Kjer mačke ni v hiši, redè se miši. Beseda da besedo, mačka miš. Požrten na čast, kot mačka na mast. Sita mačka tatica, lačna mačka lovica.

Izletnikovo navdušenje zraste v emfazo, medtem ko so vsi ostali, popolnoma neprizadeti, s pogledi na Tujčevem predmetu. Izletnik zadnje replike kar buta iz sebe.

IZLETNIK: Pes in mačka! Spreдай liže, zadaj grize! Mačkine solze! Maček v žaklju!

Se oddahne in z zadovoljstvom gleda okoli sebe, pričakujoč priznanje. Potem séde na prejšnji prostor in zmagoslavno vrže predse svoje časopisje. Ampak ljudem okoli je Izletnik le malo mar. Vsa koncentracija je na Tujcu, čedalje bolj nasilna je, tako da Tujec mora odgovoriti:

TUJEC (Naporno): Nikakor se ne morem domisliti, verjemite mi. Nočem trditi, ampak navsezadnje bi mogoče vseeno lahko bil kovček. Sodeč po nekaterih okoliščinah, reči hočem, zaradi nekaterih zunanjih znamenj. Kovček, to je...

GOSPODARICA: Ni kovček!

INSPEKTORICA: Ni kovček!

TUJEC: Kovček, oprostite, to je tako preprosto. To je reč, v katero zložite razne druge reči.

IZLETNIK (In še drugi za njim): Ni!

TUJEC (Prestrašeno): Kajpada! Strinjam se. Želel bi samo pojasniti, kako je to. Človek zloži eno reč, in tako naprej lepo po vrsti drugo reč, tretjo reč in... Kajne? Bi šlo?

IZLETNIK: Nikakor. Jaz imam kovček. To ni kovček. Jaz imam kovček.

TUJEC (Urno): Brez dvoma. Tudi to se mi zdi zelo naravno, skoraj vsakdo ima kakšno takšno reč za druge reči. Jaz imam (Pogleda svoj predmet) očitno tole.

GOSPODARICA: Ampak to ni! To ni! Ne boste nas! To je tukaj že zdavnaj urejeno. Odkod vas je neki prineslo? Če je kovček, se mora razpoznati tudi od znotraj. Odprite ga!

TUJEC (Urno premesti svojo reč v naročje): Jaz sem tukaj tujec. To reč nosim s seboj tako rekoč... nehote. To je moja reč.

INSPEKTORICA (Ostro proti svojemu možu): Inspektor! Tu se godé razne reči, inspektor.

Oblastno razbije skupino, ki se ukvarja z mačkom, živalco potisne v roke Gospodarju, stekleničko Dekletu. Moža energično speha pred Tujčev predmet. Z glasom zalezovalca, nič žensko, zelo strastno v uho in v možgane:

INSPEKTORICA: Preiskava. Preiskava.

INSPEKTOR (Moledujoče): Pretiravaš. Nikar, prosim.

INSPEKTORICA: Preiskava. Preiskava.

Niti malo ne popusti Inspektorjevemu moledovanju, zakaj njen mož je kajpada njena last. Privleče iz svoje toaletne torbice celó policijske lisice, upokojeni inspektor pa si mora, hočeš nočeš, natakniti naočnike in rokavice in tudi polcilinder si mora globoko pritisniti na čelo. Tak je za silo podoben policijskemu inspektorju v službi, čeprav je še zmeraj očitno, da je to upokojeni policijski inspektor. Soproga ga neusmiljeno peha v Tujca. Ta zdaj pritiska svoj predmet k prsim kot mati dojenčka. Je res humanistični intelektualc, da si ga bolj ne bi človek želel.

INSPEKTOR (Se skuša spomniti na besedišče svojega nekdanjega poklica): Vi, Vi, pooblaščen sem v imenu zakona, v imenu zakona... in tako dalje in tako dalje.

Glas mu iznenada presahne, tudi obrazi ostalih otrpnejo. Od nekod se kot strela z jasnega med Tujca in Inspektorja vmesti nov človek. To je postaven moški srednjih let. Preprost in soliden v obleki, povsem običajen in ljubeznivega videza, le da nosi temna očala, da je previden v hoji in s prsti nekoliko preživ. Je namreč gluh, nem in slep.

Morivci izrabijo trenutek in si s hlastnimi kretnjami spet prilasté orožja, ki so obležala ob uvodnem streljanju.

Gluhonemi slepec za hip postoji sredi prostora, potem gre previdno sedet. Iz žepka izvleče kovanec in v popolni tišini nekajkrat potrka z njim po marmorni mizici. Lepo slišen zvok. Dekle, ki je že tako in

tako poklicano za dobra dela, ga razume in mu takoj prinese kavo, ker misli, da je je potreben.

Prihod Gluhonemega slepca je Tujcu v položaju, v kakršnem je, na moč dobrodošel. Spregovori zgovorno in prepričljivo, čeprav v zmedenih in slabo razumljivih stavkih.

TUJEC: To je moja reč, moj predmet. Res, prosim. Bodite prepričani, nisem ga vzel nikomur, čeprav morebiti ni niti kovček niti kaj drugega. Nosim ga s seboj nehote in tako rekoč stalno. Ne daj Bog, da bi koga žalil z njim, ne daj Bog! Moram pa reči, da je, karkoli že je ta reč, popolnoma moja. Kako bi rekel... (Najde besedo) moja in neodtujljiva, bi lahko rekel, kajne? Verjemite mi, lepo prosim: tako je, da mi je sploh ne morete vzeti. Drži! Drži kot le kaj, da se marsičesa ne morem spomniti in da sem na marsikaj pozabil. Tujec sem, nekateri običaji tu mi niso več prav pred očmi, tudi ne bi znal povedati, kdaj se je to prilepilo k meni, ali kdaj sem se jaz prilepil k temu... (Naravnost h Gluhonememu slepcu, ki ga gleda in posluša mirno in ljubeznivo) ...vsekakor, gospod, pa nosim to reč s seboj nehote, stalno in za zmeraj. Niti zavreči je ne morem. Ne gospod, ne morem. A tudi nočem. Tudi nočem. Kar po pravici vam povem: tudi nočem. (Pozorno in ljubeznivo lice Gluhonemega slepca) Zakaj, vprašate? (Premišlja) Zakaj? Priznati vam moram, čeprav vem, o, čeprav natanko vem, kako je po videzu to smešno, priznati vam moram, da ne vem, zakaj je nočem zavreči. Pogosto pa se skušam spomniti. Kako je videti to zmedeno in bržkone tudi malo smešno! Kajne, gospod? (Drobčen, komaj opazen smehljaj na ustnicah Gluhonemega slepca) O, brez ovinkov mi lahko vržete v obraz: močno je zmedeno in tudi smešno, tudi smešno. Je pa še to, in tega nikakor ne tajim: tudi ne smem zavreči te svoje reči, tega svojega predmeta. Ne smem. (Ljubezniv in pozoren obraz Gluhonemega slepca) Zakaj, vprašate? (Premišlja) Zakaj? Oprostite mi, ni mi več natanko znano, kakšni so tukaj običaji glede očetov in mater, a zdi se mi, nejasno se spominjam, da so matere in očetje marsikdaj še živi ljudje. Se živi. Marsikdaj. Marsikdaj. In tudi njihovi očetje in njihove matere so še tukaj. So še tukaj. Kajne, gospod? (Tudi ostalim) Kajne, gospe in gospodje?

Ta dolgovezni govor je Tujca vidno zmučil, a spet ne toliko, da bi pozabil na svoj predmet. Vtis, ki so ga v prisotnih pustile njegove besede, pa je molk, različne vrste molka. Duhovnik: trmasti molk, ki ima enkrat za vselej predpisano vero. Izletnik: nemiren, trzajoč molk neuravnovešenca. Gospodar: molk nelagodnosti zaradi neznanih in nerazumljivih reči. Gospodarica: molk apriorne vzvišenosti nad beda-stočo nekateri ljudi. Inspektor: previdni molk človeka, ki je v življenju marsikaj preiskal in doživel. Inšpektoriča: molk črednega sovraštva in zavisti. To intenzivno molčanje prekine Gluhonemi slepec. Ravná vse tako kakor ob prihodu. V drugo potrka s kovancem po marmorni mi-zici, to je jasen in čist zvok. Vstane in gre - počasi, pazljivo, solidno.

Pogledi vseh se mu prilepijo na hrbet. Tik pred odhodom se še za trenutek obrne, potem res gre.

Najprej se ové Gospodar. Mačko vrže nazaj Inspektorju, besno prekriža prostor, besede se mu kar trgajo od glasilk.

GOSPODAR: Kaj je to danes? Kaj se godi? Ne dovolim. To je redoljuben lokal, to je lokal za vso okolico. Sem prihajajo tujci in izletniki in različni drugi ljudje. Ter dame. Tukaj ne dovolim nikakšnih posebnosti. Tukaj imam svoj red in svoj dnevni red, tukaj imamo vse domenjeno. Tukaj živimo postopoma. Vse, kar je prav: avtomat za kavo, vrabci, morivci - to je v redu! Ampak drugega nič! Nikakor. Jaz nisem navajen. (Tujcu) Poberite šila in kopita, poberite se stran s to svojo rečjo!

IZLETNIK: Poberite se! Pokličite že policaje?! Zakaj ne pokličete policajev?

DUHOVNIK (Blago): Saj pridejo. Pripravljajo se še. (Pokaže s prsti) štirje.

GOSPODAR: K vragu, pa še policaji! K vragu vsi štirje! Ta naj izgine! Posebnosti so se začele z njim! Ta jih je prinesel sem. Nobenih posebnosti ne dovolim tu. Vsak čas lahko pridejo tujci, izletniki, različni ljudje ter dame. Stran s to rečjo!

DEKLE: Če prej še kaj potrebujete... potem... (Kretnja za slovo)

DUHOVNIK: Res je. Ta kraj je majhen, nezahteven kraj (Kretnja).

IZLETNIK: Poberite se, poberite se že!

GOSPODARICA: Kar dalje, kar dalje! Tukaj se je uredilo že zdavnaj.

INSPEKTORICA: Marš, tujec. (Se silovitejše) Tujec!

TUJEC (Ki so ga že začeli pehati s prizorišča): Vsekakor. Nikakor nisem nameraval. Oprostite mi, prosim. To vse izvira iz tele moje reči.

Tujec mora oditi, kdo še celo kaj vrže za njim. Potem se jeza počasi hladi in vse postaja tako, kot je bilo v začetku: običajno.

Oddih izrabijo štirje morivci. Drug za drugim prično s plazenjem po vojaško, sprva počasi, potem vse hitreje, natanko po sledi pregnanega Tujca. Še jih je videti, kako vajeno pripravljajo orožja za strel, potem izginejo.

Ljudje spet zasedejo svoja mesta, spet ima vsak opraviti s sabo in s svojimi rečmi, saj se je po vsem prestanem treba oddahnuti. Ampak to je le dobro opaziti: pod običajnim je običajna lahna nelagodnost in kanec neoprijemljivega ogorčenja.

DEKLE (Čez čas): Škoda. Tako vznemirljivo jutro bi lahko bilo. (Opazi, da morivcev ni več) Hej, in povrh še morivcev ni več! Slišite, kaj pa zdaj?

Kot v začetku, ta ugotovitev tudi zdaj ne povzroči posebnega zanimanja.

INSPEKTOR: Nič, hvala Bogu, prav nič. (Se spet ukvarja s svojim mačkom) Saj je še tale muček. Njen sin.

GOSPODAR: In vrabci, pšc, in vrabci!

INSPEKTORICA: Ja, ali je prav, da jih ni več? Onih štirih. Da ni morebiti prepovedano?

INSPEKTOR: Malo pretiravaš, ali ne?

INSPEKTORICA: Lahko bi bilo tako čudovito! Le predstavljajte si: štirje. (Možu) Bil bi strah in trepet vseh morivcev, vseh štirih. Še v tisk bi te dali!

INSPEKTOR (Prestrašeno): Kam?

IZLETNIK (Spet v enem svojih brezvzročnih napadov): Seveda, v tisk, kam pa! V tisk, bravo, v tisk!

INSPEKTORICA: Zakaj pa ne? Dali bi te v tisk. Potem bi postal glavni policijski inspektor. Pol mesta bi pridrvelo k nam.

INSPEKTOR (Povsem obupano): Pol mesta! K nam? Prosim, ne. Ne.

GOSPODARICA: Res pa je: če se postrelé, bi morali počakati. To je vendar urejeno.

DUHOVNIK: Nekoliko nepričakovano, bi dejal. Njemu (pokaže s prstom kvišku) to ne bo prav. (Naglo) In tudi policajem ne.

DEKLE (Navdušeno): Kaj bo pa z njimi zdaj?

GOSPODARICA: To je odvratno. Pridejo, ne?

DUHOVNIK (Žalostno pokima): Pridejo. Pripravljajo se. Veselo in temeljito, kot jim je v navadi, čeprav resda nekoliko počasi. Brez dvoma pa pridejo. Samo... (Izvleče brevir in ga treplja, dodà pa še kretnjo, ki je namenjena vsem in terja dobrohotno razumevanje brez besed) Reči moram, da se počutim nekam odveč. Oprostili mi boste... (Se skuša umakniti kam h kraju, da bi bral).

INSPEKTORICA: Ja, kakopak! Kar nazaj! (Ga zvleče nazaj v sredo prizorišča) Kar lepo nazaj! Nič nas ne boste slepili s to svojo knjigo. Ta pa je lepa! Najprej leti po policaje, zdaj pa bi odpeketal. Če ni to urejeno, počakajte na policaje, pa bo urejeno.

INSPEKTOR: Prosil bi te, žena, počasneje...

GOSPODARICA: Če še to ni urejeno, naj se uredi.

DUHOVNIK: (Užaljen in s karajočim glasom): Ampak, dobre gospe... Naprosil vas bom...

IZLETNIK: Nič! Počaka naj! Tak je kot vsi. Počaka naj!

GOSPODARICA: Česa pa vas je pravzaprav strah? Kaj pa je to takega: štirje mladi in krepki policaji? Ali je to kaj posebnega?

DUHOVNIK (Začne z običajno blagim načinom, pa se sprevrže počasi v zagretost, ki je celo za njegov stan nekoliko pretirana): Nikakor, gospa. Štirje mladi, krepki policaji niso nič posebnega, strinjam se z vami. Tudi sam sem že danes to omenil. Štirje veseli fantje za ta ljubeznivi kraj — bilo bi prav nespametno, če jih ne bi bilo. Vendar, prosim vas, in roko dam na srce, da je res: polašča se me nevajeno začudenje. Sprašujem se, sem prišel prav? Je to še tisti mirni, ljubeznivi kraj, ki ga poznam? Je to še tisto blago dišeče jutro, ogrnjeno v pajčolan pomladnih meglic? Jutro s svetlobo, ki je branju latinskih knjig tako v prid in tudi sicer zdravo za oči. In jutro s ptički, ki se budé v vejevju dreves tu zgoraj...

GOSPODAR: Vrabci, pšc!

DUHOVNIK: ...ki pa so tudi božje ptičice, tudi. Sprašujem se torej: je to še tisti nepresenetljivi, lepo obvladani kraj? Bojim se, da ni! In zdaj vas vprašam: kako se nam je moglo to pripetiti? Jutro je bilo, če se prav spomnim, običajno. Resda so nekoliko vreščali vrabci, to rad potrdim, tudi nekaj streljanja je bilo slišati in nekaj morivcev je bilo...

DEKLE: Saj sem jih obvezala!

DUHOVNIK: ...spretno dekliške roke so jih obvezale, kot je predpisano, ampak potem... kaj neki takega je bilo potem? Kako neki se je pritihtapilo to nepredvideno?

DEKLE: Prišlo je s šilcem žganja po petindvajset. Tako se je začelo. Pri vas se je začelo! Zaradi vas se je pričelo!

DUHOVNIK (Strožje): Ta pa ne, dekle. Ne ugajajo mi tvoje besede in tudi šilce žganja mi ne ugaja. Ne po petindvajset in ne po kolikor že. Nikakršno žganje mi ni všeč. Takole žganje, in pijače sploh, dekle, imenujemo dražila. Sol, poper, začimbe in strasti. Uravnovešen človek, ki gleda v prihodnje, naj se jih izogiba. Zavaljo teh reči pride v ljudi poželjivost mesa, poželjivost oči in napuh. Odtod izvira, poslušaj me dobro, dekle, izvira nemir. Nemir v ljudeh. Kaj pa je to: človeški nemir? Bežite pred človeškim nemirrom kakor pred ostudno boleznijo! Zavarujte se pred nemirrom, kakor varujete svoje hišice in hiše in omare in aktovke ter drugo osebno lastnino, ki vam jo pripušča božja previdnost v uporabo. Uravnajte svoja srca v skromnost, marljivost, v zadovoljnost in v prijaznost do vsega okoli vas. Ne vtikajte se v reči, ki vam niso nič mar! Bog misli za vas in urejuje za vas. Če se v vaših srcih vzbudi posebna misel, preženite jo urno kar se le da! On misli za vas, on preudarja o okoliščinah, on ve, kdaj je potrebno to, kdaj je čas za ono, kaj vam je mogoče nakloniti že zdaj in česa še niste vredni. Mirno in zgledno bo vaše življenje, veselo in prijetno boste minili svoj čas.

Pomenljiv premor, v katerem se pridigar spet spremeni v umirjenega starega gospoda. Brevir spravi, izvleče denarnico, brska po nji, pogleduje Dekle, denarnico spravi v žep, brevir pa iz žepa.

DUHOVNIK: In zdaj bi vas ponovno naprosil...

Spet znana igra z brevirjem, ali vsaj njen majhen začetni del, ki pa jo Gospodar brezobzirno prekine.

GOSPODAR: Se me nič ne tiče! Na policaje počakajte, pa basta! Jaz imam tukaj lokal. Kaj pa si, sto vragov, pravzaprav mislite o meni? In kaj si mislite o mojem lokalu? Sem si ga mar prigoljufal pri kartah? Sem ga podedoval? Sem ga zadel na loteriji? Sem ga priženil? (Razvnet odloži celo mačka, in vse razvnetejši je) Do tega lokala sem se prikopal (Odpre roke in jih misli razkazati za pričo, a se premisli in rajši pokaže na svojo glavo) z lastno glavo, slišite vi! Moral sem misliti, me dobro slišite? S to svojo glavo sem moral

misliti zoper ves svet leta in leta in desetletja in stoletja. Nenehno na preži s tole glavo, brez prestanka pod strelom. Ne dovolim, da bi mi zdaj za prazen nič vse raznesli! Jaz sem trdovratno misleč človek, nikakršen fičfirič nisem, nikakršen... izletnik.

IZLETNIK (Ogorčeno): Kaj... kaj... kaj... Prepovedujem! Ničesar ne veste o izletnikih. Prepovedujem.

GOSPODAR (Ga ne opazi in ne sliši): Leta in desetletja in stoletja na vseh poteh preže lovci name. In tuji predmeti prežé in tuji ljudje in tuji bogovi. Sredi belega dne in sredi trde noči me skušajo okrasti, vsega, z lokalom vred! Ampak jaz jih držim, svoje misli, jaz ga držim, svoj lokal, s temile zobmi, s tole svojo čeljustjo. Nobenih tujih reči ne maram, ne miru in ne hrupa ne maram, ne božjih resnic, ustanov in začimb! Moral sem misliti do malega, da sem se prikopal do svojega reda. Imam pokvarjen avtomat za kavo, imam vrabce, pšč, pšč, dobro, imam tudi morivce, ampak nič drugega! K vragu vsi skupaj (Duhovniku) In vi prej kot ostali! Moj red, in nič drugega! Nobenih policajev, če ni morivcev. Moj lokal mora biti odprt nenehoma, nonstop, jaz si ne morem privoščiti nobenega počitka, moja sezona traja skozi vsa leta, in desetletja in stoletja, jaz moram vendar živeti, prekleto! (Divji vrišč vrabcev, mali mucek se pa prav po hinavsko vsem za hrbtom plazi proč) Prekleto! Pšč! Pšč! (Se ustavi in upehan briše pot s čela)

GOSPODARICA (Dobrodušno): To si se pa prav spotil, glej no. Zaradi teh nekaj ptičkov vrabčkov.

Razpoloži se kam na vidno mesto, njen govor je v začetku res njen, potem pa se čedalje bolj drugači.

GOSPODARICA: Takó je zdaj dostikrat z njim. Zmeraj pogostejše. Kot da ne bi bil čisto pravi. Že zjutraj je takó z njim in vsako jutro. Prav čuden je. Nadlegovati me začjenja šele ob zori, zmeraj šele ob zori. Ampak ne preprosto kot vsi, zmeraj še malo prej brbota o svojem lokalu in o vrabčkih. In o tem, da se njegove reči kvarijo, njegov avtomat za kavo na primer, in da mora živeti. Potem me šele prične nadlegovati. Moški je, to drži, ampak mož pa prav čuden. (Se ozira po ljudeh, pričakujoč razumevanja, ampak njim so njene težave španska vas. Zahtevnejše) Kajne? Je tako? (Njeni partnerji od kraja neprizadeti, zato pada Gospodarica v vedno hujši afekt) Ja, kaj mislite, da je meni lahko? Je po vašem lahko takole z ihto in besom in brez spolnosti. Mislite, da je lahko? Sama ihta in bes vsako jutro ob zori...

DEKLE (Navdušeno): Ihta in bes! O! Ihta in bes!

DUHOVNIK (Živčno treplja svojo knjigo): Res je hudo, gospa, vendarle bi vas naprosil... Tukajle je to mlado dobrodelno dekle... in seveda gospa Inspektor s soprogom in sploh...

GOSPODARICA: Pišite vi mene! Z vami ne govorim. Kaj pa sploh stikate tukaj v njegovem lokalu? Ste tu samo za zdrabo in za policaje? Še žganja si ne upate naročiti! Takšnile kot ste vi, delajo

hude ure, natančno takšnile! Takšnile bledečni svetohlinci, takšnile skoporiti abstinentje, takšnile zavistni vzdržneži, takšnile zagrenjeni prekrščevalci, takšnile potuhnjeni ljudomrzneži!

DUHOVNIK (V hudi zadregi): Hčerka moja...

GOSPODARICA: Nikakršna vaša hčerka nisem. Še v misel mi ne pride, da bi bila. Nisem bila, nisem in ne bom. Ne vaša hčerka, ne hčerka kogarkoli! Jaz sem ženska. Ženska (prizadeto klikne) in v resnici ni nič urejenega! Samo delate se, da je urejeno. Pa ni! Nobenega lokala nočem več in sploh nobenih reči! (Besno) Policaji? To naj uredite! Kaj jim mar morivci, to uredite s svojimi policaji!

Mucek se potuhnjeno plazi s prizorišča.

DEKLE: To je pa hudo. (Sprasuje naokoli brez odziva) Ali ni to hudo? Potem sem pa že rajši dekle.

INSPEKTORICA: Jaz imam moža. Policijski inspektor je. Vsega okoliša, hvala Bogu.

INSPEKTOR: Bil. Bil inspektor, hvala Bogu.

DEKLE: Sem pa že rajši dekle. Če je ženska dekle, je tako veselo in polno presenečenj. Vsakemu lahko pomaga, slehernemu lahko kaj stori. Kaj dobrega. In nič ji ni treba, prav nič ji ni treba trepetati pred ihto in besom, če je ženska dekle. Kar prijetno je, res, saj ste videli: bili so štirje, pa sem jih lepo obvezala.

IZLETNIK (Zlobno in privoščljivo): He, he! Pa so ušli. He, he! Pa so ušli.

DEKLE (Zmedeno): To je pa res. Je, to je pa res.

Gospodarico, Gospodarja in tudi Duhovnika posili smeh. Zdaj so ti trije na prizorišču skupaj, in ker je smeh nalezljiv, se čezdalje bolj razrašča in kmalu sprevrže v pravi krohot. Dekle je zmeraj bolj zmedeno, in tudi sicer je prizor nekoliko neskladen zaradi Inspektorja, Inspektorice in Izletnika, ki imajo zdaj prav zamrzone obraze. Ko krohot prvih treh odsekano mine, enako odsekano mine tudi Dekletova zmeda. Zdaj še njo posili smeh. Najprej je to zvonek dekliški smeh, ki se pa naglo zameša v nekaj med histerijo in ihtivostjo — ves čas, ko govori.

DEKLE: To je pa res. Ušli pa so, vsi štirje. Ponavadi se tako konča. Sploh ne razumem. Mogoče je pa kaj narobe? Samo, zakaj je narobe? Saj delam takó, kot so mi rekli. Saj sem se naučila v šoli in tudi drugje. Priskoči na pomoč, kjer je treba, so me učili, pomagaj slehernemu, vsak je potreben kakšne pomoči, so me učili, res, bila sem v razredu med prvimi in tudi drugje. Pravzaprav, vsa dekleta v razredu smo bila med prvimi. Vznemirljivo je bilo nenehoma, vsak je kaj hotel, slehernemu je bilo videti, kako kaj potrebuje. Ja, saj res, popolnoma prav delam. Tudi obvezala sem jih pravilno — zakaj je potem narobe? Zaradi vrabčkov že ne, jaz imam rada vrabčke. In sploh imam vse rada. In naravo ljubim. In izlete ljubim... Zakaj je potem narobe?

Muckov pobeg je videti čezdalje bolj obetajoč.

Izletnik stoji nekaj časa težko prizadet in kakor okamenel, potem silovito trešči s svojim časopisjem.

IZLETNIK: Kaj ljubi to prismojeno dekle? Prav slišim? Izlete! Izlete ljubi, jo slišite? Ljubi izlete, ljubi jih! (Nasilno) Le kako si drzne, le kako si drzne to nesramno in pobalinsko dekle! Je sploh kdaj pomislila, kaj so ti izleti in kaj je to biti izletnik? (Bes narašča, kar s časopisjem hoče nadnjo)

INSPEKTORICA (Možu): Primi ga, inspektor! Drži ga, inspektor! Aretiraj ga, inspektor. Daj. Daj. Daj.

INSPEKTOR: Ko pa pretiravaš, draga. Pretiravaš.

IZLETNIK (Nemoteno kriči dalje): Mar so izleti za to, da jih ljubi-mo? Izleti so naše trpljenje. Izleti so garanje in muka in neozdravljiva bolezen. Izleti te nosijo podnevi in ponoči, ti pijejo kri, ti cefrajo možgane, ne stati ne sedeti ne ležati ne smeš, nepretrgoma moraš biti izletnik. Moraš brati časopisje in piti pokvarjen espresso in spraševati za novice, se pritoževati in delati besede. Če utihneš samo za trenutek, če obstaneš, sedeš, ležeš samo za trenutek: hipna smrt. Ne, ni miru, če si izletnik. Padaš od utrujenosti, jezik ti gori od žeje, meglí se ti zaradi lakote, sončarica te daje, prah požiraš, dež ti curlja za vrat, veke padajo druga v drugo... Vse zaman! Vse zastonj, če si izletnik, vse zastonj! Ali imaš dom? Nimaš. In ali imaš očete in matere in sestre in sorodstvo in druge stvari? Nimaš. Nikoli jih tudi imel nisi. Leta in desetletja in stoletja: izletnik! Izleti brez kraja... izletniki brez kraja! Brez časa!

Muckovo potovanje poteka v redu — nihče ga ne opazi.

INSPEKTORICA (Najprej razvneto in bojovita, pa zmeraj manj in manj): Zdaj se sprašujem še jaz, skupaj s tem črnim možem tamle: je kdo začaral to naše mesto, da je obsedeno kot nikoli in napolnjeno z bebci? (Proti izletniku) Ste Slišali tega človeka? Navaden izletnik je, srečna duša, in kako in kaj govori! Kakšne pleteniči! On da se naj nam smili! V belem dresu se, srečna duša, potika po svetu, časopisje prebira, pije espresso, ki mu ga prinaša dobrodelno dekle, fičfirič, kakršen je, srečuje ljudi, vsemogoče novice prebira in slike, vse ve in vse zna, kot na krožniku mu prinesejo morivce, štiri tu, štiri tam, štiri drugje in tako zmeraj povsod po štiri, povrh mu pokličejo še policaje — ali je kje na svetu še kdo, ki bi ne hotel biti izletnik?

INSPEKTOR: Nikjer. Ni ga. Pomiri se.

INSPEKTORICA (Se ne zmoti): Ali je ta človek morebiti kdaj pomislil, kaj in kako je, na priliko, biti policijski inspektor? Ali ve kaj o tem? Ali ve?

INSPEKTOR: Ne, žena, ne ve. On je izletnik.

INSPEKTORICA: In kaj je to žena policijskega inspektorja? Za ves okoliš! (Napadalno) Ali ve?

GOSPODAR (Z velikim privoščljivim užitkom): Upokojenega. Upokojenega.

Inspektorica se znajde v središču, ko se zgodi z njo iznenadna sprememba: kot bi se vsa njena zajetnost sesedla in nadutost splahnela. Tudi govori kajpada povsem drugače.

INSPEKTORICA: Res je. Res je. Upokojenega. Upokojenega policijskega inspektorja. Ki nikoli ni postal glavni policijski inspektor. Ki nikoli ni bil strah in trepet vsega okoliša. Pred katerim nikoli nihče ni bežal iz mesta. Ki mu ni uspelo nikogar do kraja aretirati. Ki so mu vsi prej ali slej pobegnili, izmuznili so se mu, (Skrušeno) vsak, prav vsak iz tega ušivega, ušivega, ušivega okoliša mu je ušel, nikogar ni znal zadržati ne tako ne drugače... in tudi sicer... in tudi na sploh, vse, kar mu je prišlo pod prste, mu je ušlo, in niti tega nikoli ne bo zvedel, kdo so bili tisti, ki so mu ustrelili mačko na njegovi lastni verandi. Ne bo zvedel. Nikoli. Vsi so mu ušli, vsi mu uhajajo, vsi mu bodo uhajali zdaj in zmerom, leto za letom in desetletja in stoletja. Ali kdo od vas tukaj more vsaj približno razumeti, kaj je to: njega imeti? Se komu tukaj vsaj sanja o tem? Uro za uro, dan in noč, leto za letom, desetletja in stoletja — njega imeti! Kar naprej in naprej in naprej.

Policijski inspektor v tem trenutku res ni videti posebno ugleden. V polcilindru, z naočniki in pipico, z zavihanim ovratnikom in svetlo značko na narobni strani suknjičevega zavitka, z oguljenimi natikači na rokavih, predvsem pa s svojim izrazom, nehote in nevede potrjuje mnenje, da je z njim pravzaprav res križ. Samogibno zdrsnejo — razen Inspektoričinega — pogledi vseh na to postavo. Smeh, ki izbruhne zdaj, je tiste vrste, ki ga že poznamo: sprevrže se v razposajen krohot. Inspektor pa se prav radi volje pusti opazovati in je neomajno neprizadet vse dotlej, ko se smejavci utrudijo.

INSPEKTOR: Do zadnje besede! Do zadnje črke! Do zadnje pičice! Vse je res, kar govori ta zvesta žena tukaj! Vendarle enkrat, vendarle enkrat! Vse je res. Niti za kanec pretiravanja, čeprav prvič in zadnjič, ampak vse je res. Uidejo mi. Zgrabim jih, kot je treba, držim jih, krepek, dobro šolan policijski prijem, vse me gleda, vse strmi... pa... nič. Izmuznejo se mi, kot bi bili iznenada brez teles. V zdravem in šolanem prijemu — nič. Prazno. Ona pa me ima — v tem okolišu in še daleč okoli njega. Vzela me je za policijskega inspektorja in za strah in trepet, ampak... kaj je nastalo? Ima me in ima in ima. Samo, kaj ima? Nič nima. Vse mi uide med prsti. Uro za uro, dan za dnem in desetletja in stoletja zmeraj enako. Nobeden ne beži pred mano, o strahu in trepetu ne duha ne sluha, in vrabci ne bežijo iz mesta, ne, nikoli, za noben denar.

GOSPODARICA (Ki se ni povsem oddahnila od prejšnjega smeha): Pa morivci, človek? Kaj pa morivci?

INSPEKTOR (Čezdalje bolj melanholično in zamišljeno): Živijo in se krepé, brezskrbno, kot da ni nič. (Premor) Navsezadnje: čemu ne bi? Odpuščam jim, ne jezim se nanje, prav jim dam. Če je človek upokojeni policijski inspektor, se nad ničemer ne jezi več. Še čudno se mu ne zdi, niti malo ne. Sprašuje pa se včasih, kako je naposled s tem njegovim opravičilom in s to njegovo nesrečo. Zakaj to je poklic, za katerega ne bi dejal, da je kaj izrednega... to je bolj (Izbira besedo) navaden (Izbira besedo) neugleden (Izbira besedo) preprost (Še izbira besedo) nemikaven in tudi ne posebno snažen poklic. In ko takole o prostem času premišlja o tem poklicu, dan in noč, leta in desetletja in stoletja, se mu zmeraj bolj trdno zdi, da... da... je še najpametnejše, če ima svojega mučka. (Krikne) Kje je? (Ga ne uzre) Kje je? Kje je?

Čeprav ni izginilo kaj več, kot navaden muc, udari to dejstvo v družino nadvse eksplozivno. Sredi Inspektorjevih krikov in klikov, najprej vse otrpne, potem se začne na moč kričava, hrupna, divja in vse divjejša preiskava. Vsi po vsem brskajo, vabijo, kličejo, se plazijo, preklinjajo in hropejo, vse se trga, lomi pada, poka: vesoljni polom.

DUHOVNIK (Začne umirjeno in podre prvo reč bolj po nerodnosti):

Živalca brez greha, božja stvar! Kje je?

DEKLE: Mucek! Puhek mali! Hej, iščite ga!

IZLETNIK: Maček? Mačka? Mački?

GOSPODARICA: Nazaj! Ne boste nas! Urejeno je! Vse nazaj!

INSPEKTORICA: Muc! Dame! Sezona! Nonstop!

INSPEKTOR (tuli): Kje je? Dajte mi ga! (Hlipa) Kje je? Dajte mi ga!

DUHOVNIK: Moj brevir. Brevir!

DEKLE: Espresso!

IZLETNIK: Tisk, izleti! Izleti in tisk!

GOSPODARICA: Spolnost in bes! In ihta in spolnost in bes!

GOSPODAR: Nonstop! Nonstop! Nonstop!

INSPEKTOR: Muc, muček, mijav...

Da je mera polna, se zruši in se razbije tudi napis Gospodarjevega lokala. Zdaj je prizorišče skladišče razbitin. In tudi to se hitro sprazni, vsi so šli, vsak po svoje, v lov za mačkom, ostali so le večidel razbiti predmeti.

V tem razdrtem okolišu se spet znajde Tujec. Svoj predmet nosi kot krušno potovalno torbo na rami. Malo se sprehodi okoli, da je moč razbrati hudo začudenje, ki se ga loteva čedalje bolj. Razmetani predmeti mu delajo težave, spotika se obnje, brca, premetava in tako nehotе povečuje škodo. Zdaj je razločno videti (v celem prizoru, s koncem vred), da je mož v resnici humanistični intelektualec pristne stare sorte. Človek ne ve, ne kam bi ga dal, ne kaj bi z njim. Smešen je res, ampak srce ima tako očitno na dlani, mehko in neodporno in ganljivo, da se mu ne moreš smejati. Kot pravimo, lažje ga bi nosil kot poslušal. V ropotiji zagleda razprto zlato pudrnico, ki se mu je izdala zaradi

učinkovitega odbleska. Vzame jo v roke in jo pozorno ogleduje, preobrača, zapira in odpira ter zraven krčevito premišljuje.

TUJEC (Ko se še malo ozre naokoli po polomu): Je nekoliko nenavadno tođ okoli, takšna namestitvev predmetov človeku ne more kar pri priči prirasti k srcu. Ne more. Ampak sčasoma se privadi, to je zanesljivo. Če je človek tujec, se tej razmestitvi, razumljivo, privadi malo pozneje, privadi se pa le. Premisliti mora in se spomniti. Vse reči so že bile na svetu, če ne drugače, vsaj v svojih prvih podobah, na ta ali oni način, postavljene tako ali drugače.

Tujčev govor, napisan tu zdržema, je seveda močno prepleten s premori, avtopolemiko in podobno, po tonu in interpretaciji pa kar se da slikovit.

TUJEC: Tako ni čudno, da se, četudi je tujec, sčasoma razpozna po okolici. Pravzaprav: drug na drugega se privadita, on in okolica. Drži, docela drži! Ne privadita se drug na drugega prav lahko in brez nesporazumov. Če bi kdo opazoval od daleč, bi utegnil misliti, da jima sploh ni drug do drugega, da se ne cenita in celò... da se čisto nič ne marata. Ampak ni tako. Ni treba tako gledati in tako preso-
jati: od daleč se ne vidi dobro. Osnovno in dokončno je pri vsem tem, da spadata skupaj. Rekel bi: sta skupaj. Sicer pa - človek, tudi tujec, ponavadi sam ne ve, kaj bi mu bilo prav, ona: namestitvev pa tako rekoč molči. In tako nekako gre. Le gre. Le gre. (Dvigne pudrnico pred oči) Pudrnica. Lepa zlata pudrnica. (Meni nič tebi nič prične recitirati stihe):

Krasotica pomladna noč
pred mojim oknom se skriva,
stopil bi k njej, poželjiv in vroč,
in jo poljubil na lica
črna je zemlja in črna je misel na smrt
mesec pa je odprt
kot zlata pudrnica,
o, krasotica pomladna noč
zaljša za drugega ustne in lica. *

Izpusti pudrnico, da se razbije, žalosten, kakor že je. Spet malo kolovrati po prostoru, prevračujoč reči in spotikaje se.. Naleti na koledar, pobere ga in ga pazljivo, ves v mislih, prelistava.

TUJEC: In naletiš, domačin ali tujec, tudi na koledarje, na te trpežne časomerivce. Premisliš in spoznaš: to je takó kot z nebom: Povsod je nebo. To so dnevi zbrani v tedne. In to so tedni zbrani v mesce. Pri priči premisliš in pri priči spoznaš: to s časom je zmeraj enako, povsod, četudi si tujec.

* Stihi so iz pesniške zbirke Bogomila Faturja «Knjiga lirike», Ljubljana SKZ 1947.

Nostalgичno trga liste, ki frče po tleh, in se potika naprej. Tako stakne tudi avtomat za kavo, ampak če je bil ta avtomat zares kdaj pokvarjen, je zdaj, po onem polomu, zdelan do kraja. Sveti se pa le še lepo, ampak zdi se, da Tujcu priprava ni kaj prida znana, zakaj ogleduje jo hudo začudeno.

TUJEC (Med ogledovanjem): Nekako le gre. Le gre. Le gre. Zakaj doleté te, če še tako hočeš biti tujec, dolete te tudi novi in neznani predmeti. Zelo lični, lepo bleščeči, namenjeni, če premisliš in se spomniš, namenjeni za marsikaj neznanega. Pa četudi kar takoj v enem zaletu ne dojameš njihovega pomena, veš, da so tudi te priprave priprave čemu namenjene, čemú bi sicer bile tu.

Firbec le ne da miru temu humanističnemu intelektualcu, tiplje in brska po avtomatu tako vztrajno, da mu ga le uspe prebuditi. Izpod pipice, ki jo je po nerodi premaknil, čudovito glasen sik pare. Odskoči prestrašen in tudi malo užaljen. Sikanje še traja, a ponehuje.

TUJEC (Se odmika): Ni rečeno, da se pri priči spoznaš z vsakim novim predmetom, zakaj tujec si, marsikaj te zna presenetiti in tudi malo preplašiti. (Para se ta trenutek izteče do kraja) Ni pa rečeno, da ti kdo prav nalašč želi kaj slabega. Sploh ne. (Ko je že v varni razdalji) Sploh ne. Ni rečeno.

Vidi se, da je prišel k sebi, a vidi se tudi, da gre prav rad stran in naprej po prizorišču poloma. Brska po tleh med šaro in najde svinčnik. Razveseli ga.

TUJEC: Naletiš na svinčnik in svinčnik poznaš. Svinčnik je v rabi tudi pri tebi doma in domala povsod. So še druga pisala na svetu, vendar je svinčnik le svinčnik. Nobenih težav nimaš z njim, nobeden te zaradi njega ne podi stran, preprosta in čista stvar je. In kar je najlepše v njem: marsikaj lahko narišeš z njim. (Premišlja in zagleda mizico in stolček, ki sta, v potrdilo izjeme, še ostala v svojih normalnih rabah. Séde in riše na mizno ploščo) Najlaže še narišeš - živalce.

Pogled na ploščo. Ne pozebe ta humanistični intelektualec pristne stare sorte! Narisal je mucka.

Ampak še preden je risba dobro izrisana, neugleden tresk. Stol se zruši in Tujec je na podu. Izraz užaljenosti in bolečine, ki pa se bliskovito spremenijo v sončni žarek. Kaj se ne bi! Oni živi preganjani muček je iznenada pred njim. Mlad muček je to, zato tudi gleda tako. Tujec se mu približa in ga kleče skrbno pobere s tal. Njegov predmet, ki ni kovček, je zdaj na tleh pred koleno.

TUJEC (Še zmeraj kleče in do kraja kleče): Navsezadnje pa se le vse srečno izteče. Našel si mucka, majhno ljubeznivo živo živalco, ki ji nobeden nič noče. In jo prijazno gledaš. In te prijazno gleda. Pre-

mišljaš in se spomniš. Tu in tam, na tujem in doma so take majhne, brezskrbne živalce. One kar so, hočeš ali nočeš, one kar so. In to je prav, da so, zakaj včasih se lahko človeku, temu ali onemu, domačinu in tujcu, kaj pripeti. Hočeš ali nočeš, nesreča je doma povsod — kakor nebo. Pa ti pricaplja odbogvekod takle muc. Vzpodbudno te gleda, vsaj zdi se ti tako, in tudi ti ga vzpodbudno gledaš in si misliš razposajeno: tudi prijazne reči te še doleté, kaj te ne bi! Tudi sreča je doma povsod — kakor nebo. Nisi kajpada prišel danes na svet, dobro so te izučila pota in pripetljaji, in si, takšen, kakršen pač si, postal za spoznanje opreznjši. Nikogar ne kriviš, o nikomer ne bi rad rekel zadnje hude besede, kako bi le! Kako bi jo le, ko pa te pazljivo in dolgo, dan za dnem, leto za letom gledajo nepremično oči očetov in mater, in njihovih očetov in mater. In oči sinov in hčera so že tudi razporejene v tebi. So že tudi razporejene, so že tudi. O nikomur ne rečeš zadnje besede, kljub vsemu pa si za spoznanje modrejši, kot si bil hip pred tem. Tako se zgodi, da se tudi malo zbojiš za takole nebogljeno živalco, še sam ne veš, kdaj se zgodi, da tudi predmet, ki ga nosiš s seboj, ni več tako težek, skoraj ne pomniš več nanj, veninven in čedalje bolje trepetáš samo še za bitjice, ki je vseeno kar nekam samo sredi predmetov. Previdno in nežno ga spraviš v žep.

Tujec stori, kakor je rekel. Potem se očitno oddahne.

TUJEC: Kakor si že želiš in se siliš biti tujec, vse se naposled srečno izteče.

Ko takóle kleči sredi prizorišča, niti ne učinkuje preveč sladkobno. Seveda pa vse, kar počenja, sploh ni nič pravega, in da res ni, se kaj hitro potrdi. Njegove težave se prično s čedalje vsiljivejšim vriščem vrabcev. To je najmočnejši vrišč doslej: mešanica vrišča in nekega divjaškega glasbila. Tujca hitro obide bojazen. Bega z rokami in varuje zdaj svoj predmet, ki ni kovček, zdaj svoj žep, varno skrivališče živalce. V naglem sosledju, kot pri skioptičnih slikah, se iz vseh kotov kažejo obrazi Gospodarja in Gospodarice, Dekleta in Izletnika, Duhovnika in Inspektorja ter pred vsemi drugimi tiste, ki ga ima. Že v naslednjem hipu so okoli Tujca, čezdalje tesnejši in nevarnejši je krog okoli njega, čedalje bolj je zbežan in splašen. So pa ti njegovi znanci tudi videti kar se da nestrpni, vsega jim je že dovolj, nobenega dvoma ni, da se Tujcu obeta slabo.

INSPEKTORICA (Najbojevitejša, najbolj brez mere): Iztrgajte mu! On je tisti. Vse mu iztrgajte!

Telesa v zadnjem naponu pred zaletom.

Tujca reši dolg in intenziven akord divjaškega glasbila — tokrat solističen, brez vrabčjega vrišča. Zadnji napon oblegovavcev v en mah popusti, Tujčev obraz spet oblije sončni žarek, in one druge zdaj pogoltne panika. Po pravici:

Na obodu prizorišča, razporejeni v štirikotniku — štirje morivci, brez obvez, zdravi in strašljivi kot le kdaj. V podaljšanem akordu do skrajnosti neprijeten vrisk domačinov.

Tišina. To je kajpak smrtna tišina, ki jo razume vsak, kdor ima oči in ušesa in pamet. Tujec ni tak: še zmeraj mu migotá tisti nerazumni in blodni svetli žarek na obrazu.

Štirje morivci hkrati dvignejo desnico z orožjem. Hipec ciljanja. Po dva rezka strela iz vsakega orožja in iz vseh hkrati.

TUJEC (Medtem ko pada, trmast kot je): Lahko se siliš in si siliš. Nisi bil tujec.

To je zadnje, kar ima povedati to ganljivo humanistično prismodé. Nad njim Gluhonemi slepec, kot bi v enem izrastu pognal iz tal. Natanko takó je opravljen kot prej. Isti mirni in ljubeznivi obraz nosi, le da se morda ta trenutek, ko opazuje Tujca, nekoliko bolj zbira v pozornosti... Potem se naglo skloni, spretno in brez pomote, kakor da ne bi bil Gluhonemi slepec, reši živalco iz Tujčevega žepa. Ostane malo časa s pogledom na nji, nato — kot maloprej pri Tujcu — enaka kretnja, ko ga previdno skrije v svoj žep.

DUHOVNIK: In tukaj so. Tukaj so slednjič štirje policaji.

VSI: Tukaj so.

DEKLE: Imamo jih, hvala Bogu. (Plosne z rokami) Hvala Bogu!

GOSPODARICA: Mladi, veseli, pripravljeni fantje...

INSPEKTOR: Izšolani kar se le da.

VSI: Tukaj so! Imamo jih kar se le da!

Z vseh štirih strani hkrati z dolgimi baletnimi skoki priskakljajo na prizorišče štirje policaji. Njihov naskok je tehnično tak, kot je treba — in več kot je treba. To jih razveseli. Tako jih razveseli, da si, po lastni presoji, mirne duše lahko privoščijo malo odmora. Eden od njih izvleče iz žepa denarnico ter brska po nji.

EDEN OD FANTOV: Koliko velja tu šilce žganja? Manjše šilce? Polovično.

GLUHONEMI SLEPEC (Si sname očala): Petindvajset. Tako kat zmeraj. Zmeraj tako kot zmeraj.

Zdaj je videti njegov obraz vse bližje. Razraste se čez vse prizorišče miren in zbran, povrh pa, čisto ob koncu, obdan še z drobnim smehljamem, namenjenim vsem, ki so prisotni.

Rekvijem za velikega duhovna

Marjan Rožanc

Naj takoj v začetku povem, da se tega pisanja ne lotevam zato, da bi oživil Perspektive in svoje lastno perspektivaštvo, temveč zato, da bi to svojo preteklost pokopal, pokopal, kakor se mrtvecu spodobi: z vsem spoštovanjem in dovolj globoko. Če že mrtveca omenjam, ga omenjam pač zato, ker se nobenega razpravljanja ne morem več lotiti kar na splošno, v ohlapnih okvirih odmišljenega sveta in čistih idej; zato, ker sem sklenil najtrdnejše prijateljstvo z otipljivim, izkustvenim svetom. In ko se vpletam v razpravljanje o umetnikovem obrazu, o mestu in vlogi razumnika v današnjem svetu, ki nikakor noče zapustiti strani naših leposlovnih listov, ne morem in nočem razmišljati o tem drugače, kakor s pomočjo življenjske skušnje in resničnosti, v kateri živim. Moja najbogatejša življenska skušnja pa so Perspektive.

Šele zdaj začenjam razumevati svojo stisko. Občutek praznote in obupa me ni zajel takrat, ko so me kar naenkrat razglasili za sovražnika ljudstva, ko so mi odvzeli delovne možnosti in me odtrgali od sveta, postavili tako rekoč na hladno, ampak že veliko prej, in je bil moj stalni spremljevalec. In ta stiska ni prišla od zunaj kot politični ukrep in kazen, temveč je domovala tudi v meni samem. Intelektualec sem bil celo v najbolj dejavnih in razvitih dneh, prosvetljijsko dete, tako do kraja poduhovljeno, neomadeževano in vzvišeno, da sem že od vsega začetka sodil bolj v prašni okvir na steni kot v sredo življenja, med tiste samozavestne može iz prejšnjega stoletja, ki so sklenili s pomočjo svojega razuma odrešiti človeka vseh tegob in napraviti iz puste zemlje nekaj rajskega, s katerimi si danes ne moremo pomagati niti v najpreprostejši zagati, oni pa nas še zmerom s prejšnjim napuhom gledajo s sten. Živel sem v nekem prejšnjem svetu, ko je bila beseda še konj in ko je sveženj dobro zapetih pesmi pomenil nič več in nič manj kot ustoličenje novega naroda. Intelektualec sem bil, prav klasični zastopnik tega sloja, ki se je nekoč z dostojanstveno gesto iztrgal iz naročja pokvarjenega buržuja, zaživel na lastno pest in nekje pod pariškim mostom, kjer ga ni nihče ne videl ne slišal, široko razvil svojo zastavo morale in čistega duha; prost človek sem bil, ni me bilo ne znotraj ne zunaj družbe, veliki duhoven, ki si je sredi banalnega sveta napravil privatni vrtiček čistosti, svobodnjak, ki mu je bila skrbno varovana svoboda v najtežje breme. Bil pa sem še veliko bolj izrojen kot moj vzornik, zakaj ta usoda me je doletela v narodu, ki doslej ni poznal podobne sodrge, vsaj ne tako do kraja pregnane. Seveda, tudi na Slovenskem smo imeli svoje odrešenike in jih imamo še danes, imeli smo Josipa Stritarja, ki si je v imenu umetništva nadel na pleča trpljenje vsega slovenskega ljudstva, imeli smo na kupe umetnikov in pisateljev, ker je bila vrsto let to naša edina industrija, ampak takole zahodnjaško odtujenih le ni bilo. Nikomur izmed njih se niso olupili mladostni žulji in vseh se je vse do smrti držalo blato z vaškega kolovoza; prišli so naravnost iz ljudstva in so delali naravnost zanj, imeli so z njim neposreden stik

in so bili tako ali drugače vključeni v družbo; v najlepšem primeru so se do tega prikopali s kako politično stranko. Jaz sem nasprotno bil prvi slovenski intelektualec; zaoral sem v ledino slovenskega osamljenstva in sem v tej lepljivi brazdi tudi obtičal. V svetu, v katerem živim, sta najbrž res samo dve resničnosti, oblast in ljudstvo, ampak jaz prav gotovo nisem ne eno ne drugo. Prišel sem iz ljudstva, vendar danes vzdržujem z njim stik samo še preko oblasti; načelno sem zvest ljudstvu, v praktičnem življenju sem od želodca do glave odvisen od oblasti.

Ta moj položaj, ki tako neznansko zaudarja po zahodnem razrednem svetu, seveda ni v sramoto samo meni. Nasprotno, daje mi priložnost, da obtožujem zanj vso družbo, da protestiram in kričim. In prav to sem kot intelektualec tudi delal, kričal sem in obtoževal. Navsezadnje res, ta sramota me je doletela v družbi, ki je v svojem revolucionarnem nastopu razglašala ukinitve vseh razredov in slojev, ki je samotnim ljudem obljubljala plodno skupnost, prebivanje vsakega človeka v vsakem, rekel bi celo: vsakega samca na svoji samici. Kričal sem torej in protestiral, ne da bi v svoji razvnetosti kdaj koli pomislil, da ta revolucionarni načrt prihodnjega sveta, da ta velika obljuba nima prave povezave s trdoglavo stvarnostjo, da je le mana lačnim in vera obupanih, skratka spet ena izmed iger, ki jo je treba čimprej spregledati. Nisem si hotel priznati, da je stvarnost čisto nekaj drugega; da revolucija navsezadnje res lahko odpravi razrede, ne more pa prinesti idealne skupnosti in enakosti, da bodo še dolgo nekateri vladali in bo drugim vladano, da bo še dolgo veljala povsem posvetna moralka, ki bo človeka cenila le toliko, kolikršen bo njegov delovni delež in kakršna bo njegova praktična korist, poljubno merilo, po katerem bo moje delo spoštovano ali nezaželeno. Tega nisem ne vedel ne hotel vedeti; tudi sam sem predvsem vernik in ideolog, najzvestejši dedič svojih prosvetljenih in revolucionarnih očetov. Na ideološki svet partije in oblasti, ki je obljubljala idealno skupnost in splošno zadovoljstvo, sem bil navezan s svojo preteklostjo in sedanostjo, z maternim mlekom in svojim razumništvom. In vse, kar sem lahko storil, je bilo to, da sem idealnemu načrtu prihodnjega sveta, ki se je v stvarnosti kazal in se kaže kot fikcija, predpostavljaj še idealnejši načrt, ki je bil seveda samo še bolj fiktiven. Svoj življenjski prostor sem našel tam, kjer je oblast popuščala pred stvarnostjo, in naselil sem se vanj s starimi, neokrnjenimi miti. Vseskozi sem ostajal v koži, ki so mi jo nadali in v kateri sem se tudi sam počutil najbolj varnega; prebival sem v območju obljubljenih nebes in zviška pljuval na umazano stvarnost.

Konflikt je bil neizbežen; ne samo da sem ga moral slej ko prej priklicati od zunaj, ker sem bil do kraja sprt s stvarnostjo, ampak se je moral zgostiti tudi v meni samem: postajal sem vse bolj ne obstojen.

Vendar sem celo v najhujši krizi žolčno zavračal vse očitke. Ne jaz ne moji tovariši, sem govoril, se nikoli nismo šli umetnike, nekakšne sebi zadostne kinclerje, ki bi svoje umetništvo razglašali za nedotakljivo in se s tem sami izločili. Nikdar nisem imel svojega dela za iracionalno

in nikomur odgovorno, za svoj osebni pogovor z večnostjo, s katerim se ljudje lahko srečajo samo po srečnem naključju, ko se njihovo lastno stremljenje po večnem in popolnem ujame z mojim. Nikoli nisem terjal svobode; nasprotno, moje delo je bilo zmerom usmerjeno v tisto sladko sužnost, ki je enakost z bližnjim. Moj protest je bil protest osamljenca, ki se ne more združiti z ljudmi, odstopkov pa ne pozna in noče poznati, ker se zaveda, da je za bližnjika najdragocenejša prav človeška izvirnost in enkratnost. Nisem se prišteval in ne prištevam se h genijem! Še malo ni res, da sem se razglasil za inteligenta, za nekakšno elito in si prilastil vrhovno razsodništvo nad vsem, postavil samega sebe nad neprosvetljene množice in zagrešil izvirni greh vseh intelektualcev. Laž je tudi vse ostalo! Da sem svoj megleni humanizem postavljal nad dejavno in koristno tehniko in se izločil celo iz samega razumnštva, da sem se skratka razglasil za človeka, ki ima najbolj pristen stik s stvarnostjo, da sem zahteval zase popolno neodvisnost in s tem izdal svoje politične cilje.

V teh zadnjih očitkih sem začutil kanec resnice, vendar ji nisem pustil k sebi, rajši sem se spet razkričal v ognju apostolske pravičnosti.* Razumljivo, sem vpil, dokler je ta svet tak, kakršen je, ves v kosih, razdeljen na privatno in družbeno, na kulturo in politiko, na oblast in podanike, bo sleherni napor in bo slehernik, ki bo skušal uresničiti totalnega, vsestranskega človeka, v katerem bi bile združene vse vrednote, obsojen in preklet. Politika, ki hoče vse obvladati in si vse lasti, bo vsak tak poskus obsodila kot vdor na tuje področje in kot nezvestobo vlogi, ki je razumnikom dodeljena že od nekdaj. Kakor hitro se odpovem tej vlogi, ki je vzdrževanje splošnih človeških vrednot in razrahljanih vezi med oblastjo in ljudstvom, sem že prekoračil meje dovoljenega in postal umazani politični spletkar. Zdaj se že poznamo, bratci!

Zdaj, ko ste na oblasti, nas hočete odriniti, odriniti tudi nas, humanistično inteligenco, s katero ste bili v času revolucije povezani z življenjskimi nitmi in vas je hranila. Porivate nas na stranski tir, a vedite dobro, da ste s tem storili nekaj nenaravnega, pri čemer se tudi jaz sam ločujem od vas: pretrgal sem popkovino in se individualiziral. Zdaj ste dokončno opredeljeni kot oblast. Podrli ste vse mostove, ki so vas doslej vezali ne samo z mano, ampak tudi z ljudstvom, in slej ko prej se boste znašli v neodmevnem prostoru, v katerem ne boste mogli oceniti ne vaše teže ne moči. Takrat nas boste seveda spet potrebovali in klicali. Potrebni vam bodo glasovi od spodaj, da bi preverili vaš položaj; ugotovili njegovo trdnost ali netrdnost, potrebni prav humanistični inte-

* To je za kulturnika tipično. Najbolj v živo so me zadeli prav očitki o političnosti, ki naj bi bili za kulturnega delavca in intelektualca najbolj banalno ponižanje. Če ne že kar negacija njegove čiste duhovnosti. Preden sem sploh pomislil, da podobna opredelitev v političnem svetu dejansko ne zavisi samo od mene in mojega dela, sem se že začel krčevito braniti in sem poiskal kar vrsto protidokazov, ki naj bi me obvarovali te sramote. Pri tem pa sem le mislil in še zmerom mislim tudi politično, ker drugače zaenkrat ni mogoče misliti. Ne samo, da sem terjal in terjam kulturno avtonomijo ampak še veliko več od tega: samo v idejnem pluralizmu sem videl in vidim resnično družbeno dinamiko in aktivizacijo vseh narodovih sil, resnično moč naroda.

ligenti in umetniki, dokler bodo pač služili vaši prekrvavitvi in vas hranili z novimi idejami. Tako je bilo z revijami pred Perspektivami in tako je bilo s Perspektivami. Skratka: tudi v komunističnem svetu ni humanistu dodeljena nič drugačna vloga kot v meščanskem: varnostni ventil naj bi bil, ki preprečuje eksplozijo in odvaja napetosti, kritik, ki naj bi pravočasno predvidel vse neljube konflikte. Samo to; brž ko preseže ta namen in se osamosvoji, nastopi kot samostojen človek in naveže z ljudmi neposredne stike, ga razglasijo za politika in umazanca.

Tudi v tem je resnica, vendar ne bistvena; ne zaradi njene žolčnosti, s katero sem jo izrekal, se nisem občutil nič bolj obstojnega in resničnega. Izkoristili so me in odgnali kot odsluženega hlapca — to nedvomno drži, ampak moja ničnost ni in ni bila v tem. Moja neobstojnost je bila v tem, da me je izkoristila partija, katere ideološki svet je bil fiktiven in neobstojen in me je lahko izkoriščala samo zato, ker je bilo tudi moje intelektualistično delo fiktivno. Idealni načrt prihodnjega sveta, ki je nezdržljiv s stvarnostjo, sem nadomeščal s še idealnejšim načrtom, krepil sem vero v totalnega človeka, ki se je že zdavnaj izkazala za nevzdržno, razpihoval sanje v raj na zemlji, ko so se trezni ljudje že zdavnaj sprijaznili z izgnanstvom iz raja. Z vso svojo razumniško bojevitostjo sem vzdrževal lažni svet in bil dejansko le veliki duhoven, ki mu je oblast z veseljem prepustila izpraznjeni prostor kot dvornemu norcu. Ni me eliminirala partija — tako mene kot njo eliminira stvarnost. Stvarnost je pravzaprav tista, ki mi je zabranjena in prepovedana in ki sem se ji tudi jaz sam odrekel; in samo v tem, da sem tako lahko-verno živel v območju sanjskih vrednot in ideologije, je moja neobstojnost.

In kaj zdaj? Še zmerom sem zunaj. Prekoračil sem zadnjo stopnico, na kateri sem se kot razumnik ločil od Oblastnika. V tolažbo si lahko rečem, da me niso odžagali in kot smrkavca postavili v kot, ampak da je ravno narobe res: jaz sam sem se osamosvojil, osamosvojil tako od oblasti kot od mitov, ki so me priklepali nanjo. Postal sem svoboden. Vprašanje pa je še vedno isto: kaj bom s to svojo svobodo storil?

Samo dve rešitvi vidim.

Prva, ki je bila razumnikom in pesnikom že od nekdaj najbolj pri srcu in jim je tako rekoč zavdana, se mi vsiljuje kar sama od sebe. Ta svoj žalostni položaj lahko razrešim na najbolj cenen način in ga spet mistificiram: svojo družbeno nemoč in posedanje ob robu življenja, kamor so me postavili, lahko razglasim za svoj zavesten odpor do banalne in krivične stvarnosti, za zvestobo neomadeževani duši in velikim odrešujočim idejam, v katerih je duh vse in stvarnost nič. Nastopim lahko kot siromašni trpin, ki se upira vsaki laži in se odreka vsega lagodnega kot pravi pravcati svetnik, ki je sklenil odkupiti vse grehe sveta. Genij sem lahko sredi smrtnih ljudi, predstavnik neke višje resničnosti na zemlji, ki mu ne pride niti na misel, da prav takrat, ko je najbolj čist in poduhovljen, najzvestejše služi temnim silam in jim velikodušno prepušča življenjski prostor. Kadar me je družba pripravljena

sprejeti vase, se lahko spet premeteno umaknem in vztrajam zunaj, zakaj samo v tem položaju bom lahko spet moralistično dvigal prst in si na tem posebnem področju dela, ki je že od nekdaj zakoličeno za intelektualce, služil svoj vsakdanji kruhek.

Druga izbira, ki je zaenkrat manj uhojena, je seveda tudi težja in resničnejša. Odvreči bi bilo treba ta svetniški plašč, vdreti zapahnjena vrata in vstopiti v prepovedani, banalni svet stvarnosti, kjer se marsikaj resničnega začne in neha, kjer je oblast in kjer je ljudstvo.

Stilni problemi v slovenski prozi

Alojz Rebula

*(Predavanje, ki ga je avtor imel študentom ljubljanske slavistike
14. decembra 1965)*

Drži, da je stil človek? Če drži ta ekvacija, mora držati tudi njen pomnožek, namreč: stil, to je narod. Slovenski narod: od česa se hrani do danes? Od 1945? Ali tudi od 1918? Ali tudi od 1848? Ali tudi od 1551? Ali pa ne pelje najtanjši odvod njegove biti še globlje, preko preselitve do Rimljanov in Kelta? Kdo more zagotoviti, da je pretrgana celo tista nevidna vez, ki ga veže s paleolitikom? Vsa ta naštevavanja mogoče niso odveč, če se hočemo primerno zamisliti v stavek: tudi slovenska proza — kakor slovenska poezija, slikarstvo, politika, vernost — je več kot zavestna kulturna nadstavba: je skupek dotokov, ki pritekajo k nam iz najglobljih vrelcev naše biti. Povzeti glavne točke na tej orografski karti je že učbeniška modrost. Zgodovinsko se ta vrelec izbija iz protestantizma, literarno recimo s Ciglerjem, umetniško recimo z Levstikovim Krpanom. In kakšna je njegova formula danes, v dobi, ki je atomska tudi za Slovence? Ta formula nam bo ostala nerazumljiva, če ne bomo stopili pred samo skalo tega izvira. Tam, pod to rodno skalo, se znajdemo sredi kompleksa socioloških dejstev, ki so našo besedo pogojevala: še več, ki jo pogojujejo še danes, recimo do zadnje številke naših kulturnih zbornikov: reči »revij« bi namreč pomenilo grešiti proti etimologiji besede. V bistvu gre za naštevanje tega, kar naši prozi ni bilo dano: in širše za vrsto bivanjskih privilegijev, ki nam Slovencem niso bili dani kot narodu. Kar nam je bilo dano, to je le prelahko navesti. Ker pač v tem primeru izhajamo iz pismenstva, moramo pač upoštevati čas od Trubarja do recimo Levstika. V teh treh stoletjih se naše bivanje odvija v bipolarni siročini, ki ji je ime: zemlja in cerkev. Mogoče ni odveč, če definiramo: alpska zemlja in alpska cerkev. Hočemo zdaj naštet, kaj tej naši prozi — in seveda narodu — ni bilo dano? Kdove, če niso to obenem litanije naših do danes še nepreboljenih kompleksov. Pa dajmo: tej naši prozi torej ni bila dana vojašnica, ni bil dan parlament, ni bila dana borza, ni bila dana tovarna, ni bil dan plemiški grad, ni bil dan literarni

salon, ni bil dan velemestni korzo. Slovenci še nismo dobili psihologa, ki bi se poglobil v teže teh dejstev tako, kakor bi zaslužila. Morda teh dejstev niti ne demantira nekaj drugih dejstev, ki so jim po stoletjih sledila: na primer, da se danes Slovenec razgovarja recimo o avtomobilu, o nogometu, o železnici ne v slovenščini, ampak v nemščini, srbohrvaščini ali italijanščini: da je do danes naša proza rustikalna, kvečjemu predmestna, da pravega mesta v njej še ni — kar samo na sebi nikakor ni kvalitetna oznaka: da se vsega našega ne samo besednega, ampak tudi življenjskega stila drži nekakšna neugonobljiva kmečka vezanost — kar spet ni nikakršna civilizacijska, kaj šele etična oznaka — itd. Pač izhodišče za psihologa, ki nam še ni bil rojen. Z eno besedo: dediščino naše sociološke izpodrezanosti nosi naš narodni značaj do danes: in bilo bi nenaravno, če je ne bi nosila tudi naša beseda, še posebej naša proza.

Slovenska velika poezija: imena kar bruhajo sama od sebe, od Prešerna preko Kosovela do Balantiča — bodisi s pristankom Pariza, bodisi ob njegovem ignoriranju. Slovenska velika proza? Priznajmo si, da nam je naštevanje tu že manj nagonsko. Cankar? A če je kulturno manjvredno podvomiti o avtorju Venca, mogoče ni enako manjvredno imeti kakšen pridržek o avtorju Podob iz sanj: na primer, da je v njegovi viziji preveč jaza in premalo sveta, da je skratka premalo objektivizirana. Naj bi bil potemtakem med našo prozo in med našo poezijo neki prepad, ki sam na sebi niti ne bi bil absurden? Mogoče pa ga tudi ni: homerska veličastnost Krpana, nepregledna vrsta biblijskih strani v Cankarju, zemeljski zakon Visoške kronike? nekateri viški Pregljevega zgodovinskega navdiha, nekatere monumentalne stvari v Finžgarjevih Spominih, roška ofenziva v Tovarišiji — mislim, da se tem vršacem v pogorju naše nevezane besede ni treba preveč sramovati ob Prešernovi Vrbi, ob Murnovi Ko dobrove se mrače, ob Kettejevem sonetu Na očetovem grobu, ob Balantičevi Zaprezi, ljubica, razkošja vrance. Kaj bomo torej rekli? Da kristali v tem pogorju niso tako sklenjeni v kompaktne prozorne bloke kakor v naši poeziji? In če je tako, zakaj? Ker je eno napisati ciklus Na oceanu, a drugo emocijsko enakovreden roman? Bi bila torej samo stvar obsega? Ali pa morda proza objektivno zahteva ustvarjalno platformo, ki je bivanjsko če ne zahtevnejša, vsaj kompleksnejša, kakor jo zahteva v bistvu eksplozivni značaj poezije?

Dejstvo, da se je pri Grku, v katerega duhovni krivluji lahko vidimo več kot zgodovinski pomen, proza pojavila stoletja za poezijo, to domnevo potrjuje. Proza se je pojavila, ko je v Joniji usahnil mit in ko je zakraljeval »nous«. To seveda, kolikor hočemo spregledati težko spregledljivo Crocejevo intuicijo, ki mejo med obema, med prozo in poezijo, zanika. Mimogrede: je mogoče več pristne poetične snovi v kakšni moderni pesniški zbirki kakor recimo na poljubni strani Podob iz sanj? A v tekoči kulturni diskusiji brez tega ločevanja skoraj ne gre. Mogoče je tudi prav toliko argumentov za to ločevanje, kolikor jih je proti njemu. Na primer: poezija je samogovor z bivanjem,

proza je dialogiziranje z njim. Poezija, to je mit o stvarih, proza, to je zavest tega mita. Poezija, to je prevladovanje jaza pred bivanjem, proza, to je prevladovanje bivanja pred jazom. Kakor koli naj to definiramo, ta poslednji odnos vključuje logični intelekt, kontemplativno zdržljivost pred vidnim, specialistovsko pretresanje njegovih razmerij. Poezija ima pravico do neke svoje neodgovornosti, proza ima dolžnost do neke svoje odgovornosti.

Je bila Slovencu prva izpovedna možnost lažja kot druga? Vrsta socioloških dejstev kaže na en sam nedvoumen odgovor: da. Med drugim proza terja večjo eksistenčno spravljalnost s svetom kakor poezija: jo je Cankar — sodeč samo po finančni tematiki v njegovi korespondenci — imel? Terja neko čustveno gospodarnost, ki se noče vsa razdati prizadetosti dneva, ampak zna po potrebi reči dnevu tudi svoj: ne poznam te! Koliko naših prozaistov se je povzpelo do takšne emocijske aristokracije? Terja smisla za realna razmerja sveta in družbe: ta smisel pa se le s težavo cepi na naš — lahko rečemo — že nacionalni lirizem. Terja recimo večjo ponižnost pred prešernovskim bremenom pekla in neba. Toda trpljenje — in slovenska proza je prežeta z njim kot naša poezija — je težko ponižno.

Vse to je bil samo uvod v razmišljanje: stilni problemi v našem proznem pisanju. Nikakor mi ni do tega, da bi se jih loteval s še tako prikritim samozadoščenjem: nasprotno mi je lahko priznati, da so ti problemi del mojega lastnega iskanja, ki se do danes ni izčrpalo. Rad bi torej govoril čimbolj avtentično, brez kakršne koli poklicne vedečnosti, preprosto kot iskalec, sklonjen v potu svojega obraza nad žilo naše besede. In bolj kot nad izkopanim bi se raje zamislil nad neizkopanim, nad skrivnostjo zlatega ožilja, ki še čaka v nedrjih bodočnosti.

Rekel bi na primer: *slovenska proza na poti k opuzovanju*.

Kamor koli naj namreč peljejo še neizumljeni bodoči -izmi, eno drži: umetnikova vizija se bo lahko odrekla vidnemu samo za ceno, da uniči sama sebe. Vidnemu, ki je človeški obraz in kretnja, stanovanje in podzavest, ekonomika in spol, gon po absolutnem in gon po živalskem: ki je stanovanjski interieur, pročelje hiše, obraz ulice: ki je omizje v kavarni, hodnik v bolnišnici, promet v cerkvi, tiktakanje strojev v banki, telefoniranje v kabinetu oblasti: ki je pokopališče, vialukt, tovarna, daljnovid: ki je ves fizikalni in klorofilski relief te naše krušne matere zemlje: ki je vsa scenerija oblakov in zvezd nad nami. Sprašujem se: je bil slovenski pisec dovolj odprt vsemu temu? Je preprosto mogel biti, ko pa takšna odprtost predpostavlja skupek darov, ki niso samo stvar talenta, ampak tudi življenjske možnosti? »Otium«: je ta žlahtna beseda eksistirala kdaj v biografskem slovarju slovenskega pisatelja? Tu ne mislim samo na tisti sociološki »otium«, ki te kolikor toliko osvobaja suženjske stiske dneva. Mislim tudi na tisti mogoče še dragocenejši psihološki »otium«, ki te zavaruje pred tem, da bi vate razbijala ura kronike, ko ti gre samo za peščeni slap v klepsidri zgodovine. Kako blaženo je naštevati: distanciranje, žarna

izolacija, kreativna indiferenca, ko ti je indiferentno recimo celo to, da si Slovenec. Kaj lahko bi bilo z vrsto primerov ponazoriti trditev, da to slovenskemu piscu ni bilo dano: gotovo ne Levstiku, ki ga je bil en sam spopad z zaplankanim slovenskim dnevom, ne Cankarju, ki ni mogel iz more osebne in narodne žrtvovanosti, ne Preglju, ki si je svežil navdih z mrzlimi nočnimi kopelmi. Živeti do dna svoje slovenstvo in biti suvereno uravnovešen — ne vem, če se tudi danes slovenski ustvarjalec more zazreti v težje dosegljiv ideal. Mislim, da se mu je kljub vsem videzom med nami še najbolj približal človek, ki je bil doslej ne samo naše najvišje čustvo, ampak tudi naš največji intelekt — Prešeren. Kako daleč je na primer od njega Cankar!

In tako se je v naši prozi namesto kontemplacije uveljavila idealizacija, namesto smisla za avtentično sentimentalnost, namesto izkušnjske indukcije čustvena apriornost. To bi bila dražljiva študija, če bi kdo hotel s primerno tenkočutnostjo razbrati ne samo stilne, ampak celo leksikalne elemente, ki do danes odražajo to v slovenskem proznem pisanju.

Naj nakažem nekatere:

1) Koliko je pri nas še opisne *pavšalnosti*! Na primer če gre za človeški obraz (nekaj običajnih statičnih skic z obvezno barvo oči), za človeško kretnjo (ki ji je odločilni moment korak, gibanje glave in rok, torej najbolj površna dinamika), za pokrajino, ki je tudi v nezahtevnem turističnem vodniku večkrat preciznejša. Pri opisovanju psihičnih reakcij smo kar vkovani v nekatere povsem mrtve klišeje: naj se omejim samo na topo igranje s sufiksom — od, začeniš z bodrim »odkrevasi«. In naj pozabim bedni »zdrznite se«?

2) Zdi se mi, da predstavlja kar poglavje zase leksikalna revščina naše proze. Mogoče je sploh za našo prozo simptomatično dejstvo, da moč našega največjega prozaista ni v materialnem bogastvu izraza, ampak v njegovi ritmiki. Vtis imam, da je Cankarjeva leksika sorazmerno mnogo ubožnejša od Prešernove. Toda čas je izpihal izpred oči modernega pisca zadnjo meglico simbolizma: za pisatelja mogoče svet ni še nikoli tako trdno eksistiral v tem, kar je, kakor danes. Če je to naredila alienacija, je opravila kar imenitno delo. In tako leksika postaja danes mogoče bolj kot kdajkoli merilo piščevega videnjskega radija. Pri drugih, že zdavnaj udelanih jezikih, gre očitno za drugačen problem kakor v slovenščini, čeprav se verjetno kakšen Joyce ni mogel do kraja zadovoljiti z angleščino, ki mu jo je ponujala njegova razkošna tradicija. Osebnost sem prepričan, da more danes slovenski pisec govoriti veljavno le, ako se spopada na sami fronti jezika, in to ne samo metaforični, ampak tudi leksikalno-sintaktično-semantični. Ali preprosteje: ne morem si predstavljati veljavnega slovenskega pisanja, če piscu jezik ni problem. Vemo pa, da tiči še lep del naše proze na jezikovnem mrtvem tiru, na katerem se zdi piscu tako imenitno živeti in zgodbariti v povsem nedolžnem, nič hudega slutečem jeziku. In tako se ti zgodi, da recimo prebereš polo proze, kjer komaj naletiš na izraz, ki izstopa iz najbolj razveljavljenega besedišča. In če

se hočeš slovenščine recimo učiti — jaz se je vsak dan po malem, če le morem —, moraš iti ali k naši pošteni pomilovani klasiki od Jurčiča naprej do Finžgarja ali pa poseči po prevodu: recimo po slovenskem Musilu ali po slovenskem Dylanu Thomasu. Skušajte primerjati leksiko prevodne slovenščine z leksiko izvirne: razlika med revščino prve in bogastvom druge je že takšna, da se človek sprašuje, kdo nam pravzaprav danes peče boljši jezikovni kruh, prevajalec ali izvirni pisec. Ali primerjajte kakšno stran slovenske proze s stranjo poljubnega priročnika. Rekli boste: tisto je strokovnost. In vendar bi moral biti tudi pisatelj nekakšen strokovnjak: strokovnjak človeškega, iz česar ni prav nič izključeno.

Dalje bi rekel: *slovenska proza na poti k ritmu moderne proze.*

Kar koli poveš, mora biti v funkciji tega, kar hočeš povedati. Torej je vključena v to funkcijo tudi opisnost, ki je tedaj smiselna samo, kadar je dejanje. Jasno je, da velja isto za dialog: tudi ta mora biti dejanje, ne dialogizirana dekoracija. V tem pogledu bi bila nadvse zanimiva študija: dialog v slovenski prozi. Kdove, če ne bi prišle na dan prav zanimive stvari, na primer: osebna izoliranost slovenskega pisca, pomanjkanje konverzacije, ki je bilo nekoč pri nas dovolj, danes pa menda čisto nič. Gre, kot vidimo, za problem globlje angažiranosti slovenskega pisca. Iz neobveznega zgodbarjenja na robu življenja se mora vrniti v življenje samo. To bo seveda šlo v korak z rastjo novega pripovednega jezika, ki naj bo ne samo leksikalno in sintaktično bogatejši — še je pri nas dokaj omlednega priredja —, ampak tudi metaforično požlahtnjen. Cela plast besednega gradiva, ki tiči še zmeraj v svoji rustikalni akceptiji, čaka na povzdig v metaforo. Tu kaj je važno pripomniti eno: da namreč še tako visokomerna ambicija ne bo mogla mimo tega, kar je naša tradicija. Kolikor bi to skušala, bi se sama obsodila na jalovost, ker bi spregledala osnovno življenjsko zakonitost. V dobi alienacije bi bila to kulturna alienacija najhujše vrste. Ne smemo pozabiti, da je domovina Kafkovih vizij le — avstrijska Praga.

V tem pogledu je nadvse važna vloga, ki pripada naši slavistiki. Zalostno je, da je po vojni še najbolj zagorela v svojem množičnem plamenu ob kulturno tako nedolžnem pojavu, kakršen je problem evkanja in elkanja. Name, ki sem gledal na to zanosno mečevanje okrog moderne »kaše« izza meje, torej iz manj slovničarskih perspektiv, je učinkovalo kar porazno, ko da sem pričal množični nacionalni paranoji. Po obdelavi vpijejo vse drugačne gredice, na primer: študij jezika naših piscev — Cankarja, Preglja, Prežih, Finžgarja, Župančiča; študij jezika naših prevajalcev — še enkrat Župančiča, Levstika, Sovreta. To bi bil študij, ki seveda ne bi mogel mimo najstrožje filološke metode, a bi obenem moral meriti v širino sintez, primerjav in spoznanj. Bi morali izvzeti iz te prizadetosti literarno kritiko? Takšna pozitivna usmerjenost bi samo zdravo korigirala vidmarsko lepoto

apriornost, ki se danes, brez Vidmarjeve bistrine, ki vsaj od časa do časa uvidi med nebom in zemljo še kakšno drugo kategorijo razen estetske, brez Vidmarjeve humanistične pietete, spreminja v nekakšno razčlovečeno pojmovno tehnologijo. Niti besede o stilu ni več v tej kritiki, kaj šele o jeziku. In vendar nas lahko dobri stari Stritar v tem pogledu o čem pouči. Se je, estet do mozga, kakršen je bil, lotil Koseskega z okopov estetike? Elegantno je povedal tisto o paglavcu in martinčku: in Koseski je dobil, kar mu je šlo.

In na kraju bi dejal še: *naša proza na poti h kulturi.*

Tukaj bi kar priznal, da se ne morem ubraniti vtisa, da zija med našo poezijo in med našo prozo vidna diskrepanca. O naših velikih pesnikih lahko rečemo, da so bili kar brez izjeme ne samo veliki intelektualci, ampak — kar ni čisto isto — tudi veliki inteligenti. Se da reči isto o naših najpomembnejših prozaistih? Dvomim. Vtis imam, da se je od vsega začetka — ko se je na primer Prešeren sprehajal med grškim mitom in med Heglom — držala naše proze nekakšna nedolžna zgodbarska nagonkost, in to s kar neugasljivo bodočnostjo. Koliko takšnih bodrih kresov čisto na robu kulture lahko opazujemo še danes! Tukaj ne mislim toliko na čisto intelektualno komponento, čeprav je v moderni prozi že bistvena, kolikor sploh ni bila v prozi bistvena od pamtiveka: bistvena je bila na primer v takšnem rojenem pravljicarju, kakršen je bil Herodot. Mislim preprosto na to, da so pisatelju potrebna nekatera zanimanja, ki presegajo kulturništvo: zanimanja, ki naj zdravo reducirajo pomen, ki ga sam pripisuje svojemu pisanju, ki naj mu dajo gledati v življenje iz kakršnega manj neavtentičnega zornega kota kot je literarni, ki naj delajo iz njega predvsem živega, odzivnega, pristnega človeka. Literat z vrsto knjig za sabo, ki prvič govori s tabo, pa te niti ne vidi. Literat, ki se prvič v življenju vozi po tržaških ulicah, pa z izrazom suhe svetosti bere ljubljansko Delo. Literat, ki že kakšno leto biva v mestnem predelu, ki ga ni še prehodil niti sto metrov v radiju svojega stanovanja. Osebnost moram v pričevalsko težo takih ukvarjalcev s kulturo podvomiti. Če namreč besedni umetnik ni antena, kaj je? A s tem, da sem načel problem kulture v naši prozi, sem že stopil iz risa, ki sem si ga za ta pomenek z vami začrtal. Nocoj me ni zanimala prst znotraj tega risa, ampak samo orodje, s katerim se potimo nad njo. Nocoj sem hotel biti zvest Stephanusovi besedi, ki je tudi moj krušni motto: *Utinam essem bonus grammaticus!*

Ekonomsko-sociološka analiza sodobne družbe po Raymondu Aronu

Živimo v nadvse razgibanem času, sredi življenja, ki nam nenehno zastavlja nova vprašanja, ki se tičejo našega odnosa do sveta izven nas in v nas ter odnosa tega sveta do nas. Da bo pa naš odnos do sveta in življenja pravilen, moramo najprej dobro poznati njegov ustroj in delovanje.

V tem sestavku se nameravam do-
takniti vprašanj, ki osvetljujejo ustroj
in delovanje družbe na gospodarsko so-
cialnem področju. To seveda v zvezi s
celotno družbeno in tudi duhovno-etično
problematiko, saj so vsa družbena po-
dročja med seboj sovisno povezana gle-
de na to, da je celotno družbeno delo-
vanje namenjeno človeku v vsej nje-
govi enovitosti celovitosti. Razčlenjevanje
na posamezna področja nam služi le kot
pripomoček za boljše razumevanje sve-
ta in urejanje naših odnosov do njega;
vendar ne smemo pri tem nikoli izgu-
biti izpred oči celote in zgodovinske
pogojenosti, sicer se nam bo prikazal
svet v nepravilni luči in ne bomo našli
pravega odnosa do njega.

Konkretno nas zanima družba, v ka-
teri živimo. Vidimo, da je za sodobno
družbo v razliko od prejšnjih, kjer se
je vsako pokolenje zadovoljilo v glav-
nem s tem, da je doseglo življenjsko
raven prejšnjega, značilno to, da hoče
vsakdo živeti bolje in posedovati več
kakor predniki. Spričo tega je postala
skrb za povečanje proizvodnje, prven-
stveno industrijske, vodilo in merilo so-
dobne, bistveno »industrijske« družbe.
Po tej svoji značilnosti se tudi sodobna
družba razlikuje od vseh ostalih druž-
benih tipov v zgodovini.

Pri svojem razpravljanju o sodobni
družbi se bomo opirali na slovito delo,
zbirko predavanj pariškega univerzitet-
nega profesorja Raymonda Arona: *Dix-
Huit Leçons Sur La Société Industrielle*.
V tem delu proučuje Aron izvor so-
dobne družbe, primerja zamisli njegovih
prvih teoretikov, Marxa in Tocquevilla,
preiskuje končno sodobni razvoj zla-
sti s primerjavo Sovjetske zveze in ZDA
skratka s soočenjem Vzhoda in Zahoda.
To Aronovo proučevanje je relativno
novo, ker med ekonomisti in sociologi
še ni ustaljene doktrine o sličnostih ali
notranjih protislovjih med družbo so-
vjetskega in zapadnega tipa. Zatorej bo

tudi za nas nedvomno zanimivo in po-
membno, saj živimo na meji obeh sve-
tov.

IDEJNI IZVOR SODOBNE DRUŽBE

Aron izhaja iz stališča, da je v živ-
ljenju najvažnejša intelektualna krepost:
spoštovati dejstva in spoštovati druge.

Mi živimo danes še vedno v misel-
nem svetu prve polovice 19. stoletja v
smislu socioloških doktrin Augusta
Comta, Tocquevilla in Marxa.

Sociologija je veda, ki hoče analizir-
ati in razumeti družbo, zato prouču-
je zakone njenega razvoja. Ne smemo
je zamenjavati s sociologizmom, ki bi
hotel razložiti vse pojave, vključno du-
hovno-moralne, v neki družbi. Bistve-
no za sociološko proučevanje je, da smo
trdno zakoreninjeni v določeni družbi,
da rešujemo njene probleme, a da se
znamo tudi od njih odtrgati, jih abstra-
hirati. Potem šele, ko bomo družbo ka-
kor vse ostalo, opazovali oddaljeni z
nekakim začudenjem, nam jo bo moč
prav razumeti. Pri tem upoštevajmo, da
ne more znanost kot taka nikoli naka-
zati, kakšne naj bodo politične odločit-
ve, ker te zadevajo etično vrednotenje.
Obstaja pa tudi nevarnost, da postanejo
sociologi pristranski, če iščejo pri razi-
skovanju določenega področja stvarno-
sti splošne zaključke. Rešitev je torej v
dialogu med različni sociologi in v so-
očenju njih doktrin s stvarnostjo. Po-
tem bo akademski dialog vodil do zgo-
dovinskega dialoga in se tako osmislil.

Ker naša družbena stvarnost odraža
sociološke doktrine 19. stoletja, se mo-
ramo soočiti z njimi, prvenstveno z
Marxovo, Tocquevillovo ter Comtovo.
Vsem trem je skupna filozofija zgodo-
vine, ki je značilna za prvo polovico 19.
stoletja. Vsem trem gre za idejo social-
ne enakosti, različni so le njih pogledi
na načine in sredstva za doseg te ena-
kosti. Vsi trije pa so prepričani, da je
gibanje, ki ga oni smatrajo za pot v
družbeno enakost, neizogibno. Tako je
za Tocquevilla absolutno nujno demo-
kratično gibanje, za Comta odklon od
tradicionalnih religij, za Marxa pa gibanje,
ki povzroča in postopoma zaostri
razredno borbo do revolucije, ki odpra-
vi neenakost. Ti trije koncepti tvorijo
izhodišče za študij sodobne družbene

strukture. Najgloblji je Comtov, ki zahteva družbo, urejeno po znanstveni zamisli, in hoče obnoviti enotnost na osnovi kolektivne vere. To je pa z znanstvenimi metodami najtežje obravnavati, skoro nemogoče, ne da bi predhodno upoštevali filozofske razlage. (Zanimivo je Comtovo gledanje na francosko revolucijo, v kateri vidi destruktivnega činitelja za evropski razvoj, ker je ustvarila današnjo družbo bistveno ekonomskega značaja, kateri manjka pravi religiozni temelj). Spričo tega ostane predmet našega ekonomsko-sociološkega proučevanja Marxov in Tocquevillov koncept in njuno soočenje s stvarnostjo.

TOCQUEVILLE IN MARX

Tocqueville hoče pri svojem proučevanju nujnosti demokratičnega gibanja za socialno enakost ugotoviti, kakšne neizogibne in kakšne ne ravno nujne posledice nastajajo pri tem. Marx pa hoče ob nujnosti razredne borbe za dosego družbene enakosti določiti zakone delovanja in preobrazbe kapitalistične-ga sistema.

Tocqueville predvideva, da bo demokracija ustvarila družbo nekakšne povprečnosti, brez globine in dokaj monotonno, s težnjami po konformizmu, kar je tudi dejansko opazno v sodobni ameriški družbi. Toda ekonomsko bo dvignila nižje, revne plasti in okrepila srednji sloj. Demokratično gibanje, kombinirano z industrijsko družbo, bo tako izgladilo socialne razlike v družbi in to je Tocquevillu bistveno. Saj ima enakopravnost pred zakonom za posledico, da postane ekonomska dejavnost glavno delovanje v družbi.

Za Marxa je pa glavni faktor v družbi razredna borba. Predno razčlenimo to vprašanje, si moramo ogledati bistvo industrijske družbe.

BISTVO INDUSTRIJSKE DRUŽBE

Primarno in odločilno dejstvo v sodobni industrijski družbi, pa naj bo vzhodnega ali zapadnega tipa, je vprašanje povečanja proizvodnje. Pri tem moramo upoštevati, da je merodajni činitelj spreminjanje števila, ki ga kot takega nista upoštevala ne Marx ne Tocqueville, niti v proizvodnji niti pri prebivalstvu. Bistveno sociološko dejstvo sodobne družbe je torej, da je postala ekonomska dejavnost njena glavna dejavnost. S tem je dokončno odpravljen tradicionalno plemstvo. V na-

ši družbi je postalo povečanje bogastva, zvišanje življenjske ravni ne zgolj konstantno dejstvo, temveč zahteva množico in vlad.

Problem je v vprašanju, kakšne posledice ima to dejstvo za socialno strukturo. Dalje, kakšne neenakosti ustvarja razvoj sodobne družbe. Ali ta razvoj veča moč srednjega sloja, kot je menil Tocqueville, ali zaostruje razredno borbo, kot je mislil Marx.

To je osrednje vprašanje, ki se že v izhodiščni točki izogne nasprotju med kapitalizmom in socializmom. Prikazuje namreč kapitalizem in socializem kot dva izraza iste stvarnosti, kot industrijsko družbo. To pa zaradi tega, ker je v evropski družbi, vzhodnega ali zapadnega tipa, industrija najznačilnejša oblika proizvodnje. Spričo tega je industrijska družba največji koncept naše dobe. Pri tem gre za ugotovitev bistvenih značilnosti industrijske družbe, razlik med posameznimi tipi, dalje, koliko industrijska družba omogoča poje-manje ali povečanje neenakosti, kakšni so načini socialnega vsklajanja v njej, in končno: v kakšni meri razvoj industrijske družbe pospešuje ali preprečuje vzpostavitev občestva. In za to gre! *Najvažnejši je problem občestva, to je gosposdarsko-družbenega reda na človečanskih odnosih.* Ta problem umetnosti sožitja ljudi je etično-filozofske narave ter zadeva politično problematiko družbe.

POLITIKA

Politika obsega v bistvu majhno število osnovnih problemov. Različni politični režimi dejansko predstavljajo različne načine reševanja istega problema. Spričo tega ne pomeni sprememba režima že prehoda od slabega na dobro ali od nižjega na višje, marveč pomeni spremembo v načinu reševanja. Vsaka sprememba pa prinaša nujno prednost in pomanjkljivosti. Idealen bi bil zatorej politični režim, ki bi povzel prednosti vseh političnih sistemov in izključil vse njih pomanjkljivosti. To je razumski zaključek, ki se poraja na obzorju zgodovine. Sintezo vseh pozitivnih političnih sistemov je sicer moč podati v neki intelektualni hipotezi. A pri tem je treba vedeti, da so bile doslej v zgodovini ostvarjene le nepopolne sinteze. Kajti *problem* je v dejstvu, da JE CLOVEK NEZADOVOLJNO BITJE. Bodočnost politike je torej dialektičnega značaja.

Vsi politični sistemi streme danes za tem, da bi vskladili hierarhijo s principom enakosti in človeškega dostojanstva. Toda demokracija v političnem in gospodarsko-socialnem smislu je v bistvu varljiva. To pa zato, ker ni mogla doslej nobena družba v zgodovini izenačiti nalog, dohodkov, ugleda in moči posameznikov, ker ni moč enostavno zbrisati naravnih razlik v značaju in sposobnostih. Vse demokratične družbe so neizogibno v nekem smislu hinavske in drugačne tudi biti ne morejo. Pri tem pa je v našem času nadvse važno dejstvo, da je moč vzpostaviti avtoritarne režime le v imenu demokracije. *Absolutno oblast se vzpostavi pod pretezo, da se osvobodi ljudi.* To je predvideval Tocqueville že pred sto leti. Tako obstaja stalno notranje nasprotje med željo po enakosti in dejansko hierarhijo. *Pri objektivni presoji vidimo, da je neenakost neobhodno vezana na ustroj naše družbe.* Borba proti temu je stvar politične propagande. A dejstvo ostane, da nima noben režim monopola nad to hipokrizijo in da je neobhodna kontrola, do katere meje poedini režim izvaja ali zlorablja svojo oblast. *In v kolikor je ta kontrola možna in učinkovita, toliko je danes moč govoriti o demokraciji!* Dobra demokracija je tista, ki zna dati ljudstvu vtis, kakor da vlada vrši njegovo voljo, medtem si pa sama obdrži toliko svobode, kolikor ji omogoča »modro« *vladanje.* Ocena o tem pripada zgodovini.

ZGODOVINA IN NAPREDEK

Zgodovina ni samo spreminjanje, temveč bistveno ohranjanje. Prav to pa omogoča napredek, ki obstaja v tem, da vsako pokolenje k pridobitvam prejšnjih dodaja svoje. Torej gre pri napredku za vprašanje kopičenja storitev in izkustev. Spričo tega je značilno za napredek znanstveno delovanje. Bodočnost znanosti je v kopičenju znanja. Nasproti temu pa umetnost in religija ne poznata akumulacije, zatoorej tudi ne napredka v tem smislu. Z znanstvenega stališča ni noben napredek dokončen. Tehnični napredek je poleg tega povsem neumerjen in to je eden najvažnejših zgodovinskih dejstev. (Napoleon je potreboval skoro isti čas za pot od Pariza do Rima kot Julij Cezar.) Tudi velike tehnične iznajdbe niso spremenile osnovnih značilnosti obstoječih družbenih sistemov.

Tu se nakazujeta *dva problema:* Kateri človeške dejavnosti so take narave, da omogočajo merljivi napredek brez vrednostne ocene? Po drugi strani pa kakšni zaključki izhajajo iz zgodovinskega poteka, vzeto v globalnem smislu?

NACELO PLURALIZMA

V zvezi s prvim vprašanjem obstaja bistvena razlika med znanstveno in tehnično dejavnostjo z enotnim, ekskluzivnim ciljem in med zamotanimi človeškimi dejavnostmi, kot sta politika in gospodarstvo, ki jih je treba motriti večstransko. Pri presoji le - teh ni nikoli gotovo, da ocena, ki temelji na enem opazovanju, sovпада z oceno drugega.

Tako vidimo, da ni dokazano, da bi bilo uspešno gospodarstvo tudi socialno pravično. Prav tako pa tudi pravična porazdelitev dobrin ne pospešuje nujno hitrejšega ekonomskega razvoja. Spričo tega ni moč trditi a priori, da bi bila družbena ureditev, ki je ekonomsko bolj uspešna, tudi bolj ugodna za oblikovanje in negovanje človeških vrednot. To je možno, a ni neizogibno. Glede na to je ocena ekonomskega napredka dvomljiva v dvojnem pogledu: tako zaradi pluralnosti kriterijev znotraj kakor tudi zunaj ekonomskega reda.

Načelo pluralizma pa moramo upoštevati prav tako pri zgodovinski presoji. Možno je sicer tudi unitaristično gledanje. Naše stališče zavisi od izbire činitelja, ki ga smatramo za odločujočega v človeškem delovanju. Torej je to odločitev filozofskega značaja v smislu pojmovanja človeškega življenja. Glede na to je za marksiste zgodovinski cilj: z ekonomsko akcijo izkoristiti vse naravne sile in zagotoviti tako pravičen družbeni red. Za Malrauxa npr. je cilj zgodovine ustvarjanje umetniških del. Za kristjane je končni smisel in cilj zgodovine rešitev duš po smrti.

Za sociološko analizo pa je odločilno vprašanje, v kakšni meri je družbeno življenje ljudi pogojeno z organizacijo tehnike in gospodarstva.

METODA PROUČEVANJA

Marxa vodi pri sociološkem razglabljanju tako imenovani historični materializem. V tej zvezi nas zanima samo njegov omejeni aspekt. to je *ekonomska razlaga zgodovine*, kakor to svojo metodo imenuje Marx sam v uvodu

spisa »Prispevek h kritiki politične ekonomije«.

V tem slovitim tekstu, ki ga je Marx označil za »povzetek svojih najvažnejših konceptov«, je rečeno, da je za vsako družbo merodajno in značilno določeno stanje proizvodnih odnosov. To stanje pa odgovarja določenemu stanju razvoja proizvodnih sil, kamor šteje mo tehnična sredstva in organizacijo skupinskega dela. Nad to osnovno zgradbo proizvodnih odnosov pa se snuje politična, intelektualna in religiozna nadstavba, ki je pogojena od osnovne zgradbe. V kapitalistični družbi so proizvodni odnosi v notranjem protislovju: na eni strani imamo lastnike proizvodnih sredstev, na drugi pa izkoriščano delavstvo, proletariat. Ti antagonistični proizvodni odnosi ustvarjajo in povečujejo nenehno napetost, dokler ne pridejo v določenem trenutku v nasprotje s proizvodnimi silami, kajti te se neprestano razvijajo, a se v obstoječem socialnem in pravnem okviru kapitalistične družbe ne morejo uveljaviti do trenutka, ko to notranje protislovje izbruhne v revolucijo. Zatrpani razred, to je proletariat, ima tako rekoč zgodovinsko nalogo in dolžnost, da izvrši to revolucijo.

Kako naj se razlaga navedeni tekst, ki je načelnega pomena za marksistično ideologijo, in kakšne posledice naj ima za vprašanje metode?

Možnih je več razlag:

Po *monistični* razlagi opredeljuje človeka delo in organizacija dela. Glede na to se ekonomski sistemi spreminjajo sledeč lastnemu dinamizmu brez intervencije izvenekonomskih činiteljev. Nasproti temu pa je v dialektiki razredne borbe odločilnega pomena zavest proletariata, da se, delno po zaslugi filozofov, zave svoje vloge in odgovornosti v zgodovini. Če pa je zavest proletariata odločilno gibalno zgodovine, potem ni monistična razlaga v skladu z avtentično mislijo Marxa.

Antropološka razlaga pa trdi, da so ekonomski pojavi bistveni za razlago vsake družbe, ker je človek po svojem bistvu bitje, ki dela.

Važna pa je *sociološka* razlaga. Po tej ne predstavlja ekonomska razlaga, gledano zgolj metodološko, nobenega problema. A drugo je trditev, da odgovarja določenemu stanju proizvodnih sil najprej določeno stanje proizvodnih odnosov, temu pa šele določena nad-

stavba. *Konkretna analiza družbene stvarnosti pa nam dokazuje, da ne obstaja stroga odvisnost med stanjem proizvodnih sil, proizvodnih odnosov in nadstavbo.* Istemu stanju proizvodnih sil lahko namreč odgovarjajo različni lastninsko-pravni odnosi v organizaciji proizvodnje. Tako vidimo, da ni bistvene tehnične razlike v organizaciji proizvodnje glede na to, ali je lastnina proizvodnih sil (tovarne ali zemlja) individualna ali kolektivna. Kot izhodišče ne more torej služiti dogmatična trditev, da so proizvodne sile odločujoče za proizvodne odnose, ti pa za nadstavbo.

Problem je v tem, kako ugotoviti ob določenem stanju znanosti in tehnike ter proizvodnih sil spremembe in njih dalekosežnost v proizvodnih odnosih, kolikor je to seveda moč opazovati. Tu je treba namesto dogmatičnih trditev postaviti vprašanje dejstev. Spriča tega je razlikovanje med tako imenovano »infrastrukturo« in »superstrukturo« dvoumno in težko uporabno, kajti socialna stvarnost leži na enotni ravni, ni na eni strani materialna baza, na drugi pa ideološka nadstavba. Saj je človeška dejavnost enovita in v celoti pomembna.

Prav tako je dvoumen nauk o proizvodnih odnosih, ki vključuje organizacijo proizvodnje znanstveno-tehnične narave, pa tudi lastninsko-pravne in razredne odnose, skratka zajema celotno socialno strukturo.

Vprašanje ni v tem, ali je neki koncept pravilen ali napačen, marveč v tem, ali je *koristen ali dvoumen*. Marxov koncept o proizvodnih odnosih pa je dvoumen, ker omogoča, kot smo videli, več razlag in povezuje pojave, ki niso strogo neločljivi med seboj.

DRUŽBENI TIPI

V pogledu ekonomsko-družbenih tipov razlikuje Marx sledeče načine proizvodnje: azijski, antični, fevdalni, kapitalistični ter v bodočnosti socialistični.

Značilno za antično družbo je po Marxu suženjstvo, za fevdalno tlačanstvo, za kapitalistično-meščansko pa mezdní odnos.

Opredelitev po stanju delavcev v družbi je sicer možna, a ne edina, niti niso Marxovi vidiki najznačilnejši. Ni namreč razvidno, da je vsaka družba pogojena po določenem ekonomskem tipu, ta pa po delovnem odnosu ljudi. Ne more biti merodajen izključno en

sam kriterij, da bi bilo moč z njim opredeliti celoto. To je ob današnjem stanju znanosti povsem *neznanstveno*. Ekonomsko-družbeno stvarnost moramo presojati z mnogoterih stališč, v pluralističnem smislu, kajti vzročni odnosi obstajajo v vseh ozirih, ne samo v določenih.

V pogledu socializma je pa *osrednja Marxova trditev*, da kapitalistični sistem, to je privatna lastnina proizvajalnih sredstev in konkurenca v smislu tržnega mehanizma, postane v določenem trenutku ovira za nadaljnji razvoj proizvajalnih sil in zato je mora neizogibno prepustiti svoje mesto socialističnemu sistemu.

Odgovor na to predstavlja naša celotna razprava v smislu analize Marxovih tez.

Predno razčlenimo značilnosti obeh tipov, kapitalističnega in socialističnega, si oglemo skupne osnovne poteze in razlike v industrijski družbi.

Skupno imajo industrijske družbe, ki so danes vse kompleksne, naslednje *osnovne poteze*: tehnično delitev dela, akumulacijo kapitala ob progresivnem gospodarstvu in ekonomskim računom, hierarhijo bogastva, moči in ugleda, koncentracijo delavstva, pluralnost skupin v okviru skupnosti, kar predstavlja problem razredov in vprašanje ideologije ipd.

Delitev dela je odvisna od tehnike proizvodnje in je analogna v vseh vrstah industrijskih družb, slično tudi tehnična struktura.

Podobno velja za *vprašanje akumulacije kapitala*.

V pogledu *hierarhije bogastva*, moči in ugleda pa ni take analogije. Sicer ima vsak vodja podjetja oblast nad delavci in višje prejemke, toda razlika je v odnosu, ki obstaja med voditelji proizvodnih instrumentov in državnimi oblastmi, in je bistveno različna na Vzhodu in na Zapadu.

Slično obstajajo *skupine*, ki imajo prestiž in oblast nad drugimi in predstavljajo staro vojaško in duhovno oblast. Ta je danes deljena na tradicionalno duhovno oblast, ki jo predstavljajo religije s svojimi cerkvami, in na duhovno oblast, ki jo v našem času izvajajo intelektualci ter doktrinarji množičnih političnih strank. Te kategorije določajo moč in oblast v vsaki industrijski družbi. Prav po *naravi* odnosov med

kategorijami privilegirancev je moč določiti *tip* industrijske družbe. Tako npr. po odnosu med tajniki sindikatov, voditelji političnih strank in izobraženci na eni strani in državnimi oblastniki na drugi strani. Skupine intelektualcev in polintelektualcev naraščajo v vsaki industrijski družbi in tako spreminjajo njeno strukturo, s tem pa tudi vprašanje razredov.

Prav tako se mora danes vsaka industrijska družba sklicevati na *idejo socialne enakosti*, da z njo zabriše protislovje med dejansko hierarhijo in občo željo po družbeni enakosti.

Skupno protislovje industrijskih družb je tudi v dejstvu, da so teoretično vse miroljubne, praktično pa ni bilo v zgodovini nikoli toliko vojn kot prav v našem stoletju.

R A Z L I K E med vzhodnim in zapadnim tipom industrijske družbe pa so bistvene v vprašanju *lastništva proizvajalnih sredstev*, ki je na Vzhodu državno, na Zapadu pa pretežno privatno, in v vprašanju *reguliranja gospodarstva*: ali je plansko-dirigirano kot na Vzhodu, ali se ravna po mehanizmu trga kot na Zapadu.

Problem pri tem je, ali je gospodarski razvoj bolj uspešen na Vzhodu ali na Zapadu in kakšna je pri tem razlika v zadržanju delavcev do podjetja v enem in drugem sistemu, ali ovira ali pospešuje gospodarsko-družbeni razvoj.

Konkretno si bomo to ogledali v vsakem gospodarskem sistemu posebej.

ZAPADNI, »KAPITALISTIČNI« TIP INDUSTRIJSKE DRUŽBE

Pri presojanju t. i. kapitalističnega sistema je treba upoštevati osnovno dejstvo, da danes *ne* obstaja nikjer več idealen tip klasičnega kapitalističnega gospodarstva, kot ga je videl Marx, ker je povsod večji ali manjši del industrije v kolektivni lasti in je povsod občutna korektivna intervencija države.

Marxove kritike kapitalizma veljajo predvsem sledečim vprašanjem:

Izkoriščanje delavcev leži po Marxu v njegovi teoriji o nadvrednosti, po kateri dobi delavec za svoje delo nižjo protivrednost, kot je ona, ki jo je s svojim delom proizvedel.

To drži, toda v moderni ekonomiji tudi drugače biti ne more. Enako je tu-

di v socializmu. Ta razlika je potrebna za investicije, v kolektivnem gospodarstvu za planiranje in za splošne kolektivne potrebe.

Problem pri tem je, kolik delež nadvrednosti porabijo privilegiranci (v kapitalizmu kapitalisti, v socializmu birokrati), dalje vprašanje uspešnosti v privatni ali kolektivni proizvodnji in slednjič, ali je boljša razdelitev investicij po planski določbi ali po trgu kapitalov. Kar se tiče kapitalističnega profita, onemogoča njegovo potratno konsumiranje kapitalistični ekonomski čut, ki zahteva spričo naraščajoče konkurence, da vlaga kapitalist vedno več v investicije, po drugi strani pa je tudi pod stalnim pritiskom sindikatov. Spričo tega ostane v tej zvezi primarno vprašanje o uspešnosti organizacije in proizvodnje.

Profit je za kapitalista po Marxu, izključni individualni pobudnik ali ekonomski faktor podjetja. Kapitalistično gospodarstvo je torej prvenstveno usmerjeno v dobiček in je zato nemoralno.

Ni res, da je dobiček edini individualni stimulans kapitalističnega gospodarstva, včasih sploh odpade, od določene višine dalje igra običajno vedno manjšo vlogo. Za marsikoga je prestiž mnogo važnejši od profita.

Neprimerno važnejši pa je drugi vidik profita, ki se izraža v presežku dohodkov nad izdatki v gospodarskem poslovanju. To pa ni svojsko le kapitalističnemu gospodarstvu, ampak je v tem smislu *profit zakon vsakega* gospodarskega sistema.

Problem je v tem, ali je vloga profita različna v obeh gospodarstvih? Individualni pobudnik v obliki denarne odmene igra prav tako svojo vlogo v socializmu. Tudi v planskem gospodarstvu obstaja denar in narašča želja po višjem dohodku. Res je, da so v socializmu nedenarni pobudniki obširnejši (tako razna družbena odlikovanja, »heroji dela« ipd.). Toda vsakdo želi denarne odmene, ker je to bolj enostavno in tudi bolj človeško. Denar je namreč gospodarstva nujnost, brez njega bi ne bilo cen ne izbire ne cirkulacije dobrin. Razlika med kapitalističnim in socialističnim gospodarstvom ni toliko v naravi kot v *stopnji* individualnega pobudnika. V tem pogledu so vse sodobne družbe do neke mere nemoralne, kajti

etika nas uči, da bi morali biti čimbolj nezainteresirani, usmerjeni v altruizem. To pa zmorejo le asketski in znanstveni tipi, ki so sorazmerno redki.

Neenakost v razdeljevanju dohodkov naj bi bila nadalje po Marxu tipična za kapitalizem. A ta obstaja tudi v socializmu, kjer je razpon plač in mezd dejansko večji kot v kapitalizmu. V socializmu je sicer teoretično možna enakost prejemkov, a praktično se je izkazala neenakost za nujnega pobudnika v proizvodnji in je kot taka svojska vsaki industrijski družbi.

Anarhizem kapitalizma, ki se izraža v brezposelnosti in gospodarskih krizah, je po Marxu posledica pomanjkanja gospodarskega načrtovanja.

Res so liberalni ekonomisti pričakovali, da se bo v smislu mehanizma trga, med ponudbo in povpraševanjem, spontano vzpostavilo ravnovesje. Prav tako, so mislili, da je razdelitev kolektivnih denarnih sredstev pogojena od odziva potrošnikov na ponudbo brez vsake potrebe planiranja. Dejansko pa so se izkazala nesorazmerja v okviru poedinega in tudi globalnega gospodarstva.

Problem pri tem je, kakšen je obseg kapitalistične anarhije in v kakšni meri omogoča načrtovanje gospodarsko poslovanje brez trenj. Glede na to je važno, da vidimo v vsakem gospodarskem sistemu *stalno spreminjanje strukture* zaradi gospodarske rasti in to ne brez težav in trenj, ker ni noben sistem popoln. Tako obstaja v kapitalizmu često nepopolna zaposlitev proizvodnih sredstev, strojev in delovne sile. Toda tudi v socializmu kljub načrtovanju in teoretični koordinaciji niso vsi sektorji usklajeni in izkoriščeni.

Problem je v vprašanju, ali more »anarhijo« v kapitalističnem gospodarstvu odpraviti *edinole* socialistično načrtno gospodarstvo.

Slično velja za vprašanje *delavske brezposelnosti*, ki jo Marx imenuje »industrijsko rezervno armado«. Ta res obstaja. Toda alternativa je: ali industrijska rezervna armada, ali nemožnost svobodne izbire poklica, zavoljo planiranja delovne sile.

Problem je v vprašanju, koliko delavcev ostane zaradi svobodne izbire brezposelnih. Če ta odstotek ne presega 2 do 3% kot v ZDA in na Zahodu, ne pred-

stavlja odločilnega činitelja v gospodarstvu.

EKONOMSKA RAST

Vprašanje ekonomske rasti je postalo danes osrednje vprašanje sodobne ekonomske znanosti. V vsaki dobi je bil predmet ekonomike določen aspekt stvarnosti. Tako so videli npr. merkantilisti v zalogi dragocenih kamnov glavni vir narodnega bogastva in moči. Liberalni ekonomisti pa so osredotočili svojo pozornost na vprašanje mehanizma trga in njegove zakonitosti. Sodobni ekonomisti so postali pozorni na vprašanje gospodarske rasti. To je sicer v industrijski družbi vedno obstajalo, vendar ga niso prvenstveno upoštevali, zaradi nasprotij med vzhodnim in zapadnim ekonomskim sistemom in pa zavoljo sličnosti, ki obstojé med njima.

Dejstvo je, da ekonomska rast ni dar narave, marveč rezultat zavestne akcije človeka, ki zna izkoristiti vsa sredstva znanstveno-tehnične in ekonomske narave.

Gospodarski razvoj pomeni večinoma boljše razdelitev gospodarskih dobrin. Ta pa ne pomeni enakosti dohodkov in ne povečane zadovoljitve posameznikov, ki zavisi od skladja med željami in sredstvi za izpolnitev želja. Ekonomisti trdijo, da so človekove potrebe neomejene in da je človek v svojih željah nezadovoljiv. Glede na to ostaja dejstvo, da *ekonomska rast ni absolutna dobrina in vrednota*, motreno seveda s splošno človeškega in ne zgolj z ožjega ekonomskega vidika. Ni namreč razvidno, da se moramo truditi predvsem za višjo stopnjo ekonomske rasti. Ze osnovna analiza činiteljev gospodarske rasti namreč dokazuje, kar bodo doktrinarji neradi priznali, da ni enostavne sovisnosti med nasprotujočimi si ekonomskimi sistemi in hitrostjo gospodarske rasti.

Vsekakor obstaja v tem pogledu več konceptov:

Optimistično-liberalni je videl v znanosti, v svobodni pobudi in v konkurenci odločujoče činitelje za gospodarsko rast in razvoj.

Pesimistično-socialistični si je pa predstavljal, da se bo kapitalistični ustroj po lastni zakonitosti uničil.

Sodobni optimizem, ki ni ne liberalni ne socialistični, pa vidi ključ za gospodarski razvoj v tehničnem napredku. Ta se po tem naziranju lahko uveljavi bo-

disi v zapadnem bodisi v vzhodnem sistemu, ker izražata oba le različne načine in oblike iste vrste preobrazbe.

Probabilisti, med nje spada tudi Aron, pa ne verujejo v nujnost tehničnega napredka, ne v nujnost ekonomskih katastrof, ki naj bi bile plodne za razvoj socializma. Probabilisti so optimisti, a realni, ker upoštevajo stvarnost. Tehnični, napredek se po njihovem vrši v obeh sistemih, toda zavisi od dveh pogojev: od odnosa med povečanjem prebivalstva in razvojem ekonomskih sredstev, po drugi strani pa od odnosa med sredstvi proizvodnje in sredstvi uničevanja. Nemogoče je povečati sredstva proizvodnje, ne da bi se istočasno povečala sredstva za somouničenje. Težko pa je z gotovostjo predvidevati, kako bo človek uporabil sredstva, ki jih kopiči.

Zato je prvi in zadnji *problem ekonomske rasti filozofsko-etično vrednotenje človeka in življenja*.

Po teh predhodnih ugotovitvah si sedaj pobližje oglejmo vprašanje ekonomske rasti, činitelje, ki jo pospešujejo ali ovirajo, in konkretno gospodarski razvoj na Zapedu in Vzhodu.

Ekonomska rast predstavlja kvalitativno preobrazbo z merljivimi rezultati. Takoj pa moramo poudariti, da obstaja med količino in kakovostjo ekonomske rasti dialektični odnos, kajti v okviru določene industrijske družbe je ta lahko enkrat bistveno količinska, drugič pa kakovostna. Gospodarska rast v vsaki deželi ima svoje značilnosti, dasi obstajajo tudi skupne poteze. Vsekakor moramo izhajati iz dejstva, da ima vsaka ekonomska rast svojo posebno zgodovino, ki se je odvijala v določeni dobi z določenim znanstvenim in tehničnim znanjem.

Pri proučevanju činiteljev gospodarske rasti vidimo, da predstavlja osrednje vprašanje zadržanje ekonomskih subjektov. To zadržanje ljudi pa ima trojni aspekt: izraža se v duhu znanosti in tehnike, v duhu ekonomske kalkulacije in v duhu ter želji po napredku. To zadržanje ljudi zavisi od posebnih pogojev in okoliščin.

Med prvorazredne pogoje spada vprašanje *ustanov*, ki zahtevajo ustrezni pravni in upravni red ter ustroj. Za tipično oblikovanje industrijske civilizacije so potrebne najrazličnejše ustanove moralnega in političnega reda, ki

pospešujejo znanost, podjetništvo in novotarstvo.

Drugo vrsto pogojev predstavljajo ekonomski pobudniki, ki se izražajo v odnosu med delom in odmeno zanj. Proizvajalec, tako podjetnik kakor delavec, mora imeti občutek, da bo prispevalo povečanje njegovega napora in povečanje proizvodnje k izboljšanju njegove usode. Tako pobudniki krepe duha industrijske civilizacije.

Pri tem se postavlja vprašanje *pravne organizacije lastništva*, ki kot tako lahko pospešuje ali ovira gospodarsko rast. Dejansko tudi je tako, gledano abstraktno in na splošno. Zatočej si moramo ogledati posamezna gospodarska področja in konkretno pravno lastninsko stanje. Tako vidimo, da je privatno lastništvo zemljiške veleposesti večinoma ekonomsko negativno. Če pa gre za individualno lastnino izkoriščanega kmeta, je ta lahko ugodna za ekonomsko rast, ker kmeta spodbuja k obdelovanju; utegne pa postati tudi neugodna, če je njegova posest premajhna ali pa če ima zastarelo miselnost in ne zna izkoriščati znanstvenih pridobitev. Slično velja tudi za odnos delavcev do podjetja v industriji ali trgovini. Če so delavci solastniki podjetja ali drugače ekonomsko zainteresirani pri uspehu podjetja v obliki soudeležbe na dobičku, je njihova storilnost večja. Vsekakor je pobudnik odločilnega pomena za ekonomsko rast in razvoj.

Tretji činitelj za ekonomsko rast pa zadeva *kapital in prebivalstvo*. Kar se tiče učinka gibanja prebivalstva na razpoložljivost ali investiranje kapitala, ima svoj vpliv psihologija posameznikov in množic.

Pri vprašanju ekonomske rasti se postavlja *problem*, kako ugotoviti odnose med različnimi sistemi in pojavom gospodarske rasti. Treba se je poslužiti kot vedno eksperimentalne metode. Pri tem je treba upoštevati svojstvenosti vsakega poedinega naroda in posebnosti, ki so lastne vsaki fazi ekonomskega razvoja. Ta dejstva postavljajo tudi meje vsaki univerzalni teoriji ekonomske rasti. Zatorej ne more biti univerzalne recepta, marveč mora vsak posameznik kakor vsak narod prisluhniti duhu svojega časa, reševati konkretne probleme svoje razvojne dobe, zavedajoč se, da se mora vsakdo totalizirati na svoj način (po načelu: »Jeder muss auf seine Weise selig werden.«).

RAZLIKE EKONOMSKE RASTI MED VZHODOM IN ZAPADOM

Prvenstveno je važna ugotovitev, da je v času gospodarske rasti *prebivalstvo* na vzhodu naraščalo počasneje kot na zapadu. Za razvoj industrije so nasilno preselili kmečko prebivalstvo v mesta, kar se ni dogajalo na zapadu. Ta premik prebivalstva je prinesel s seboj težke socialne probleme, ki jih zapad ni poznal.

Druga razlika obstaja v odnosu med povečanjem proizvodnje in proizvodnosti. Tu igra osebni pobudnik, stimulans, odločilno vlogo. Pomanjkanje tega je v poljedelski kolektivizaciji na vzhodu povzročilo neproduktivnost, ki je zmanjšala proizvodnjo in privedla do lakote. Tega planerji niso predvidevali.

Sovjetska tehnika ekonomske rasti ima *političen aspekt* in predpostavlja določen tip režima in določeno ideologijo. Bistveni ideološki faktor je, da skuša napraviti iz gospodarske rasti objekt vere. Sovjeti imenujejo upravičeno ali neupravičeno svoj sistem »gradnjo socializma«, kar je v bistvu to, kar smo v 19. st. imenovali na zapadu »akumulacijo kapitala«. S psihološkega stališča je bolje poimenovati ta proces »gradnjo socializma«. To daje namreč moralni in duhovni smisel žrtvam, ki jih zahtevajo od množic. Vsaka ideologija pa, ki zna osmisлити žrtve, ima svoj zgodovinski pomen.

A pri tem je bistveno, da se sovjetska ideologija ne formulira z odgovarjajočimi izrazi. Ne sme se namreč *zamenjavati ideološko in znanstveno področje*.

Ekonomska rast kot osnovna zahteva vsake sodobne družbe, pa postavlja *problem ali se bosta vzhod in zapad v bodočnosti približevala?*

Vprid te podmene bi mogli smatrati naslednje faktorje: Računanje narodnega dohodka je pri obeh sistemih enako, na zapadu se širi težnja po načrtovanju. Pač pa je zelo različna življenjska raven, ki izhaja na vzhodu iz nesorazmerja gospodarske rasti v poljedelstvu in industriji ter v stanovanjskem fondu. Zavoljo tega Sovjeti večajo stimulanse, izboljšujejo tehniko in pospešujejo akumulacijo kapitala. Pri tem jih vodi načelo o ekonomski uspešnosti in rasti kakor na zapadu. To pa je v protislovju z njih osnovnim načelom, o socialni enakosti, ki je bila geslo revolucije.

Ta premestitev ideološkega prepira zasluži nedvomno večjo pozornost. Stvarnost nam dejansko razodeva *osnovna protislovja*. Ni namreč dokazano, da je režim, ki največ proizvaja, tudi najbolj zaželen. Prav tako tudi ni dokazano, da bi bil najbolj pravičen režim tudi najbolj uspešen. Vsekakor bi bilo želeli, da bi se prednosti vseh sistemov povezale, da si morda ni to vedno možno. Zavrlo tega je bolje, da ne pripisujemo nekemu sistemu domnevne prednosti, ki dejansko ne obstajajo in ki nasprotujejo strokovnim ugotovitvam.

Pri primerjanju vzhodnega in zapadnega sistema ni merodajno zgolj vprašanje, kateri izmed obeh je ekonomsko bolj uspešen, temveč tudi, če dobljeni ekonomski sistem vsebuje nujno politične poteze, v totalitarnem smislu.

Glede na to je možno *trojno* tolmačenje sovjetskega sistema: kot plansko gospodarstvo, kot revolucionarni enostrankarski - politični režim z monopolom oblasti in ideologije s totalno politizacijo celotnega narodnega življenja ali kot razvojno ekonomsko fazo (in to na splošno ali v Marxovem smislu v smeri komunizma).

V razliko od sovjetskega so za *zapadni ekonomski sistem* značilna sledeča dejstva: privatna lastnina in osebna iniciativa, povezanost narodnega gospodarstva s svetovnim, vpliv potrošnikov na razdelitev narodnih virov, delavski sindikati.

VZHODNI »SOCIALISTIČNI« INDUSTRIJSKE DRUŽBE

Zanima nas predvsem vprašanje *načrtovanja*. Politično pomeni centralno in integralno planiranje povečanje centralne državne oblasti, ki neredko vodi v despotizem in tako izključuje dejansko demokracijo. V principu sicer ne izključuje tekmovanja strank v pogledu izvajanja oblasti, drugo pa je praksa.

Pri planskem gospodarstvu je *bistveno* neskladje med željami ljudstva in voljo oblastnikov. To predstavlja »*poljeljniško*« *državo* v nasprotju s »*pravno*« *državo*. Ekonomsko pa se izraža nepopolnost vsakega kompleksnega planiranja v pojavo takoiimenovane »*črne borze*«. Vidimo namreč, da se pojavita na trgu dve ceni: za hrano v državnih podjetjih je uradno postavljena »*oficielna*« *cena*, pri neposrednih proizvajalcih pa privatna. Ce pa država določa

tudi cene kmetijskega trga, je tudi *oficielna* cena včasih dvojna. Glede na to, da postavlja cene država so tudi sankcije ne samo ekonomske, marveč tudi politične, ker se smatra kršitev kot politični, protidržavni akt. Nadalje je v čistem planskem gospodarstvu skoro nemogoče ekonomski račun. Nerealna se je izkazala tudi marksistična podmena, da bo socialistično gospodarstvo možno brez denarnega obtoka, kar bi bilo neke vrste naturalno gospodarstvo. Toda v kompleksni ekonomiji je to nemogoče.

Danes so si ekonomisti, liberalni in socialistični, več ali manj edini v sledečih vprašanjih:

Moderno plansko gospodarstvo rabi *denarni obtok* in to tako dolgo dokler ne bo dosežena faza absolutnega izobilja dobrin (vprašanje je, če bo kdaj, glede na to, da so človekove želje neizčrpne) ali po Marxu integralni komunizem. Ce pa mora razdelitev dobrin odgovarjati željam posameznikov — in to je nujno — potem morajo imeti te svoje cene, ki so izražene v denarju in zato morajo biti prejemki plačani v denarju. Tako je denar potreben za svobodno izbiro dobrin na trgu.

Razdelitev dobrin v planskem gospodarstvu med potrošnike in investicije ni ekonomska, temveč se vrši po političnih kriterijih. Pač pa je vedno bolj opazna intervencija države tudi v kapitalističnem sistemu z namenom, da se regulira sicer spontano razdelitev med potrošnjo in investicije.

Najtežje pa je vprašanje, po kakšnih *kriterijih*, napravijo planerji izbiro med posameznimi investicijami. Upoštevati je treba dejstvo, da obstaja nasprotje med kratkoročnim interesom podjetja in dolgoročnim interesom skupnosti v vsakem sistemu.

Iz navedenega sledi, da plansko gospodarstvo ni lahko, a tudi ni nemogoče: proizvaja in v neki meri tudi pospešuje proizvodnjo. Spričo gospodarske nuje so danes namreč vsi sistemi več ali manj napredni in morajo pospeševati gospodarsko rast. Vsi hočejo več ali manj racionalno računati in morajo upoštevati želje neomejene posameznikov. Zavrlo tega se ne more ene obsoditi, druge pa povzdigovati. Ni moč presojati teoretično »*idealne*« *tipe*, marveč konkretne gospodarske sisteme in zgodovinsko stvarnost.

V tej zvezi si oglejmo še osrednjo Marxovo trditev o samouničenju kapitalizma.

SAMOUNIČENJE KAPITALIZMA

Ta Marxova hipoteza, na katero opira upravičenost socializma, temelji na sledečih predpostavkah:

Razlika med razdelitvijo dohodkov in proizvodno kapaciteto bo stalno naraščala. Kapitalistični sistem ne bo mogel absorbirati svoje lastne proizvodnje, ker je razdelitev prejemkov taka, da omogoča presežek proizvodnje nad razpoložljivo kupno močjo. A to ni dosledno. Razlika med prejemki in naraščanjem proizvodnje pada sorazmerno z naraščanjem proizvodnje, ki ustvarja več ali manj avtomatično kupno moč, enako proizvodnji, ker to zahteva sam mehanizem trga. Za to skrbe danes tudi delavski sindikati s svojo politiko mezd in plač.

Pomanjkljivo investiranje bo po Marxu povzročilo prav tako samouničenje kapitalizma. Ne bo več novih dežel za vključitev v domači trg in za izkoriščanje, odpadla bo prilika za nadaljni profit, pa tudi prebivalstvo ne bo več naraščalo. A dejstva so prav obratna. Prebivalstvo na Zapadu narašča, prišlo je do novih tehničnih odkritij, do vključevanja novih področij in do novih virov gospodarske dejavnosti. Vse to omogoča in pospešuje investicije.

Samouničenje privatne lastnine bo po Marxu nujno, kajti kolikor bolj se bo gospodarstvo razvijalo in raslo, toliko manj bodo pravne oblike privatne lastnine odgovarjale gospodarskemu razvoju.

Ta trditev deloma drži. Dejansko izginja določena oblika privatne lastnine na določenih področjih in v določenih vrstah podjetij, ki se pa spričo razvoja gospodarstva seli na druga področja in v druga podjetja. Gre torej dejansko za premik in pri tem često tudi za spremembo v naravi privatne lastnine. Vidimo, da privatna lastnina zdrži tudi v primerih ogromne tehnične in finančne koncentracije, kakor dokazujeta to primera Krupp in Ford. V Fordovem primeru je prišlo sicer do spremembe lastnine, kjer se je iz privatne individualne osnovala delniška družba in se je tako individualna privatna lastnina razdrobila na množestvilne privatne osebe. Splošno je na Zapadu opaziti

tendenco prehajanja individualne privatne lastnine v množično privatno lastnino. Gre torej za razdrobljenje, za neko »socializacijo« *privatne lastnine. Gre za spremembo narave privatne lastnine, kar pa je povsem drugo kot podružabljenje ali nacionalizacija, ki predstavlja drugačno rešitev istega problema. Ta pojav pa ne pomeni samouničenja privatne lastnine in z njo kapitalizma, temveč obratno. S političnega in ideološkega stališča predstavlja pojav drobljenja privatne lastnine pravzaprav razcvet privatne lastnine in v tem smislu kapitalizma. Načelno velja, kot je ugotovil socialist Proudhon, da je privatna lastnina nujen pogoj za neodvisnost posameznika od države.*

Slično naj bi po Marxu prišlo do *samouničenja konkurence*. Tehnična sredstva proizvodnje bodo namreč zahtevala ogromno koncentracijo kapitala, kar bo ustvarilo monopole, ti pa bodo zadušili vsako konkurenco. Dejansko pa v sodobni ekonomiji ne obstajajo monopoli v strogem smislu besede. Na nobenem sektorju ni namreč zgolj enega podjetja in v kolikor bi obstajalo, bi ne moglo imeti absolutnega monopola, kajti v sodobnem gospodarstvu ima vsak proizvod svoj nadomestek. Zatorej obstaja *posredna konkurenca nadomestnih proizvodov*. Res pa je, da se konkurenca ne razvija po zamisli abstraktnega ekonomskega liberalizma. Ni pa mogoče istočasno dokazati, da bi bila ta nepopolna konkurenca slabša kakor tista, ki bi bila teoretično popolna. Na vsak način, naj bo koncentracija kapitala na enem ali drugem področju še tako močna, vseeno ostaja konkurenca med velikimi gospodarskimi enotami in nadomestnimi proizvodi. To dejstvo pa ne govori v prid Marxovi podmeni o progresivnem samouničenju konkurence.

V podporo hipotezi o samouničenju privatne lastnine in konkurence, ki po Marxu bistveno predstavljata kapitalistični sistem, bi bilo treba dokazati, da ta sistem ne ustvarja kupne moči, ki bi odgovarjala proizvodnji. To, kar je bilo možno v preteklosti, pa ni možno več danes, ko povečana proizvodnja veča kupno moč zavoljo večje in boljše zaposlitve, kar je osrednja skrb sindikatov in vsake sodobne gospodarske politike.

V ostalem govore proti osrednji Marxovi trditvi o samouničenju kapitalizma činitelji, ki pospešujejo ekonom-

sko rast in razvoj, kot so: ekonomska miselnost in ekonomsko ravnanje ljudi, znanstveno-tehnični napredek, večja razpoložljivost kapitalov, ki narašča s kupno močjo, in drugi činitelji, ki pospešujejo ekonomsko rast.

Načelno velja, da ni potrebno za transformacijo ali uničenje nekega sistema, da bi kot tak prenehal funkcionirati, temveč zadošča, da prenehajo delovati v njem določeni pojavi, ki so nanj vezani in so zanj bistveni. Spričo tega je razvidno, da *ni moč govoriti o samouničenju kapitalizma zgolj iz ekonomskih razlogov*. Drugo pa je pri tem vprašanje etičnih, psiholoških in političnih vidikov in stališč, ki jih prinaša razvoj.

Tako vidimo, da Marxova teza o samouničenju kapitalizma podaljšuje v neskončnost pojave, ki so bili opazni v začetnem obdobju industrializacije, ki so pa danes v fazi ekonomske rasti in razvoja odpadli, kar pa je bilo Marxu tudi težko predvidevati.

ZACASNI ZAKLJUCKI

Bistveno je, da znamo razlikovati med abstraktno ideologijo in konkretno stvarnostjo. Glede na to se postavlja vprašanje, *ali gre razvoj evropskih ekonomij v smeri socializacije ali proti gospodarskem zastoju*.

Najprej je treba razčistiti pojem »socializma«. Nasprotje bi mu naj bil »kapitalizem«, ki naj bi idealno predstavljal čisti trg. A to je daleč od stvarnosti, kajti v tem smislu ni kapitalizem nikoli obstajal. Pač pa se v zapadni družbi uveljavlja določeno število vrednot, ki se smatrajo za »socialistične«, to je določeno število tako imenovanih »socialističnih mehanizmov«. Tako med drugim: delni nadzor nad zunanjo trgovino, socializacija štednje, soudeležba države v investicijah, nacionalizacija velikih gospodarskih kompleksov. V tem smislu običajno pojmovanega socializma so evropska gospodarstva delno socialistična. Dejansko izgleda, da se bodo evropske ekonomije vedno bolj razvijale v smislu tako imenovanih socialističnih mehanizmov, in to bolj iz političnih kot iz ekonomskih ozirov. Socialistične zahteve izpred petdesetih let so danes v »kapitalizmu« udeleževne, npr.: obvezno socialno zavarovanje, progresivno obdavčenje, mezde se določajo na osnovi sporazumov med sindikati delavcev in delodajalcev, zmanj-

šuje se razpon med višino prejemkov raznih kategorij.

A tej socializaciji se postavlja dvojna meja: lastništvo in trg. V zapadnem gospodarstvu ni namreč na splošno kolektivnega lastništva in obstaja v veliki meri mehanizem trga. Zavoljo tega zahteva te vrste »socializema« mnogo hinvščine vladajočih, po drugi strani pa tudi *ni* zadovoljil in navdušil delavcev. Kajti podjetje (tako privatno kot javno) je v tem »dejanskem socializmu« ostalo avtoritativna organizacija. Ne pozna moralne in materialne soudeležbe delavcev pri vodstvu podjetij in družb. To pa je osnovna zahteva socialistične doktrine. Gre za psihologijo delavcev, za njih odnos do podjetja. Delavci pa se čutijo odtujene, alienirane; celo v skandinavskih državah in v Angliji kjer je ta »pol-socializem« najbolje uspel, tudi tu je občutek soudeležbe bolj slaboten. To je osnovni neuspeh delne, verjetno pa tudi totalne socializacije. Ekonomski razvoj ovira tu pomanjkanje individualne iniciative in pa zaviralno zadržanje sindikatov z name- ro, da izsilijo totalni socializem. Vsekakor pa *ni* dokazano, da bi delavstvo v celoti imelo željo po aktivnem sodelovanju v podjetju, ker to predstavlja določeno stopnjo etične in strokovne odgovornosti, za katero je potrebno ustrezno vzgojno oblikovanje in napor.

Danes imamo v razvitem zapadnem in tudi komunističnem gospodarstvu obliko »manager« organizacije, kjer vodijo podjetje tehnični in gospodarski strokovnjaki. Ostaja pa psihološki ali *moralni problem*, če sprejmejo delavci ta tip organizacije podjetja za pravilen, zakonit in zatorej normalen. Kdaj to odklonijo? Gre za občutek delavcev, ali je podjetje njihovo, ali ne. V tem slučaju se lahko trdi da so žrtve mistifikacije. Lahko pa gre za temeljne spremembe, ki se stvarno nanašajo na način kako ljudje jemljejo in občutijo svoje delo in svoj odnos do vodstva podjetja. Zato vsebuje abstraktna ekonomija tudi in prvenstveno humane in sociološke probleme.

Tako vidimo, da zapadne ekonomije prevzemajo nekatere »socialistične« prvine, vzhodne pa nekatere »kapitalistične«, kot so konkurenca, pobudniki in slično. To pa, žal, ne pomeni, da se Vzhod in Zpad ne bosta več nadalje med seboj bojevala.

Se vedno pa ostaja odprto vprašanje,

ali se bosta obe vrsti industrijske družbe pri svojem nadaljnjem razvoju približevali ali razhajali.

V kolikor gre zgolj za ekonomski razvoj, za povečanje proizvodnje, bi izgledala stvar enostavna. Tu je treba upoštevati vprašanje, kdaj je neka ekonomija uspešna. Če je glavni cilj nekega gospodarstva dvigniti čim hitreje življenjsko raven prebivalstva, potem je sovjetski sistem manj uspešen. Če pa je cilj ekonomije, da utrdi moč in obrambo svojega kolektiva, je pa sodba o sovjetskem gospodarstvu dokaj drugačna. Sovjetski ekonomski sistem je napravil Rusijo za drugo industrijsko deželo na svetu in ji zagotovil politično moč, kakršne ni prej nikoli imela. Sicer lahko drži ugovor, da bi bilo moč doseči iste uspehe ali še višjo življenjsko raven z mnogo manjšimi žrtvami in trpljenjem, z drugimi miroljubnimi metodami. To je možno. Toda ni dokazano, da bi hitri ekonomski razvoj v drugih deželah ne zahteval sličnih metod, kot so sovjetske. Kajti zapadne metode predstavljajo sposobno vlado, ki zna ustvariti upravni aparat za uspešen ekonomski razvoj in pa razred podjetnikov, ki so sposobni, da izvršujejo funkcije, ki jih v Rusiji vrši država ali stranka. Zategadelj se zdi sovjetski vzorec bolj posnemanja vreden in privlačen za hitri ekonomski razvoj v nerazvitih deželah.

Toda ekonomski razvoj kot tak sam po sebi ni nobena absolutna dobrina in vrednota. Zato se često človek v svesti svoje človeškosti raje zadovolji s počasnejšim ekonomskim razvojem, da more pri tem uživati prednosti pluralističnega političnega režima. Sicer bi se splačalo žrtvovati nekaj prednosti politične svobode za pospešeni ekonomski razvoj. Ja, bilo bi dokaj preprosto, če bi zadostovala sprememba režima za resničen ekonomski razcvet. Toda obstaja tveganje, da bi žrtvovali prednosti politične demokracije, ne da bi uspešili pospešiti gospodarski razvoj. In v tem je jedro problema

Končno si stavimo še vprašanje, ali je naša analiza sodobne družbe objektivna.

Mnenja smo, da je. In zakaj? Upoštevali smo pogoje vsake objektivnosti, ki so: ne zamenjati teoretičnih shem s stvarnostjo; napraviti količinsko analizo pojavov; ne pozabiti nobene glavnih

variant. Vedeti pa je treba, da so izsledki tudi take objektivne metode vedno le delni in često zatorej glede na celovitost življenja še vedno *problematični*. Drži, da le abstraktno in splošno poznavanje stvari uide zgodovinski sovisnosti, zatorej ne more biti objektivno (Marxova teorija o nadvrednosti itd.) Dalje ne smemo pozabiti, da imajo merljivi pojavi *mnogotere* vzroke, ki niso vsi merljivi, in da *mno*ge razlike med sistemi *ne* zavise *nujno* od režima (značaj ljudi, podnebje, zgodovinske prilike itd.). Tako pridemo do zadnjega vprašanja.

TEORIJA IN ZGODOVINA

Marxisti in liberalni ekonomisti so mnogo razpravljali o odnosu med ekonomskimi zakoni in zgodovino.

Marxisti zatrjujejo, da so ekonomski zakoni zgodovinsko pogojeni, liberalisti pa poudarjajo njih univerzalni značaj. Marksizem se često opredeljuje kot zgodovinska koncepcija politične ekonomije. A stvar ni tako enostavna.

Pri Vsklajanju teorije in zgodovine je najprej umestno razlikovati ekonomske zakone glede na njih abstraktni nivo. Postaviti se je treba v notranjost določene zgodovinske enote, da je moč določiti, kateri zakoni se lahko uporabijo za dani ekonomski tip. Nekateri zakoni lahko veljajo za razvoj vseh vrst ekonomij (npr. zakon o ponudbi in povpraševanju, zakon o kroženju denarja, po katerem slaba valuta izpodrine dobro). Drugi pa so omejeni na razvoj le določenih ekonomij in tudi tu niso konstantni.

Slično je glede tendence preobrazbe kapitalističnega in socialističnega tipa. Ali sledijo te preobrazbe določenim zakonom? Nekaterih osnovnih skupnih tendenc (k pomešcanjenju) ni moč projecirati v neskončnost, ker je možno, da nastopijo vmes vedno nove neznanke.

Po drugi strani, — če bi industrijske družbe po optimistični hipotezi težile po sličnosti, za kar pa ni dokazov in je celo neverjetno, — ne sledi iz tega, da bi se približale tudi moralno. Končno ni dokazano, da so politični pojavi odvisni enostransko od ekonomskega razvoja. Blaginja kot taka ne omogoča razvoja politične demokracije. Možno je, kakor so verovali že v antiki, da obstaja nek *svojevvrsten* ritem političnih pojavov, da se despotizmi izrabijo, de-

mokracije pa korumpirajo. Za *zgodovinsko predvidevanje* je treba upoštevati *pluralnost odločujočih činiteljev ali možnost srečanj in spopadov*. Po teoriji probabilizma ni ekonomski napredek neskončen in neizogiben, niti niso nujne katastrofe. Vsako predvidevanje je negotovo. Pač pa je treba v vsaki dobi reševati naloge, ki jih postavlja določena faza ekonomskega razvoja — to je pa tudi meja vsakokratnega razvoja.

Pri vsakem razmotrivanju je najvažnejše, *da vemo, za kaj gre*. Dalje, da nikoli ne pozabimo, da predstavljajo vsi sistemi *nepopolne* rešitve problema, ki doslej še ni našel popolne rešitve in ki *morda sploh ni možna*. To so dejstva!

Tako nas analiza razvoja privede do znanosti stvarnosti, do zgodovine. Razvoj v različnih deželah ima vsak svoje posebnosti in to v svoji celoti tvori zgodovino. Dialektični odnos med ZDA in SZ, konflikt moči in ideologij med tema dvema državama tvori del konkretne stvarnosti, zgodovine. Med humanimi znanosti je *zgodovina* kraljica znanosti, a pod pogojem, da so zgodovinarji najpreje ekonomisti, nato sociologi in morda malo filozofi. To pa je verjetno tako težko kot za filozofe postati kralji, ugotavlja Aron v svoji slovití analizi naše družbe.

M. Gregorčič

Zaliv

Izid Zaliva je povzročil precejšnje razburjenje.

Del javnosti se je ob reviji zganil kakor sinhron mehanizem ali aparat: dnevno časopisje se je napolnilo s kolonami zanosnega svinca, namovina je revijo uradno pozdravila kot junaško dejanje mladih, ki jim gre bolj za ideal kakor za honorar. Starejši člani našega zamejskega občestva so iz zadnjih vrst sedežev kriknili, da je rešitev vseh naših problemov le v mladih, kajti mladina je bodočnost. Splošen glas je rekel: tudi mi imamo revijo.

Nasprotni del javnosti pa je žolčno pripomnil: ja, tudi vi jo imate, končno jo imate, dovolj dolgo smo čakali nanjo. O idealizmu pa raje molčite, kajti v zakupu ga imamo le mi: desetletje se že ubadamo z revijami za Slovence in vi ste toliko ozki, da nam tega nočete priznati.

O nas (o Mostu) pa so rekli: vidimo, da niso nikaki agenti nasprotne strani, drugače bi ne doživeli tako mačehovskega sprejema.

Ob izidu Zaliva je kratko in malo vsa naša zamejska javnost pokazala svoj nezaupljivi obraz in svoje ozko srce do vsega, kar se svobodno rodi in raste brez uradnega očetovstva te ali one strani.

Glede revije same pa imam nekaj pozitivnih pa tudi nekaj negativnih misli. Začnimo s prvimi.

Veseli moramo biti, da se je končno oglasil tudi tisti del naše javnosti, ki je doslej molčal, kar je škodilo celi naši skupnosti. Nepopolni smo bili, kakor nogometno moštvo brez vratarja.

Zalivu moramo zato nuditi vse možnosti, da se dejansko odpre živemu dialogu. Brez vsakršnega posiljevanja, tudi najmanjšega ne, (posiljevanja v vseh oblikah je pri nas vedno precej) mu moramo svobodno prepuščati, da je to, kar je, da se iz svoje situacije svobodno razvije naprej, da nas s svojo besedo in mislijo obogati. Tudi ne smemo nikomur preprečevati, da piše v Zaliv. Vsak človek naj bo, kar hoče biti, če je drugačen od nas, naj bo drugačen od nas, skušajmo ga raje zaplesti v dialektično razmerje, ki bo bogatilo nas in njega. Čim več bomo imeli na razpolago svobode in širine do drugih, tem bolj se nam bo tudi pri drugih odpiralo območje svobode; to je danes bistveno načelo sožitja in celo navadne dnevne politike.

Tako dialektično razmerje pa vzpostavljamo tudi s kritiko in pomisleki.

Misel, ki ob branju Zaliva najbolj zadene je naslednja: od revije, ki si skuša najti svoj prostor pod soncem precej bogatega revialnega življenja, kakršno je naše tržaško, bi namreč pričakovali, da njeni pisci res pridejo na dan z neko novo, upal bi reči, revolucionarno besedo, ki o njej čutiš, da jih priganja k dejavnosti in izražanju. V kolikor pa je zrel izraz sad razvoja, bi od prve številke pričakovali vsaj nemir, nezadovoljstvo, gnev, skrb, zasmehovanje.

Prav tega Zalivu manjka.

Glavna problematika, ki diha v Zalivovih straneh je stereotipnost obrambe slovenstva, (Smo in bomo in nikoli se ne damo!) in povičevanje alpskega slovenstva, same stvari, ki so že za nami.

Boris Pahor sicer meni, da je velika škoda, če se mladi ljudje doma in po svetu ne ogrevajo več za problem slovenstva. Ima ga namreč še vedno za najplodnejše polje ustvarjanja.

V resnici pa je čutiti neko trudnost do tega problema; vsaj v tej obliki. Naše narodno vprašanje ni več zgolj v defenzivnem objokovanju lastne žalostne usode. Napraviti je potrebno korak naprej. Preiti v ofenzivo. Dvajset let po osvoboditvi je v zraku vprašanje: no dobro, narod hočemo biti (to nam danes že skoraj vsak verjame po tem, kar je bilo med drugo svetovno vojno), a kaj še? Kako naprej?

Vemo, da je narod duhovno-biološka koncentracija posebne vrste, stekanje duhovnih in bioloških silnic posameznikov v časovno-prostorsko nabitost, ki se pripravlja na izbruh, kakor pravi Edvard Kocbek v pesmi. Narod nikoli nismo, vedno šele narod postajamo. Danes se je mora, ki nas je prislila v trdnjavske zakope izpuhtela, zato moramo nemudoma na plan na vseh poljih našega udejstvovanja. To je zahteva časa!

Sicer Boris Pahor to dejstvo prav točno občuti, tam kjer v svojih Glosah očita Josipu Vidmarju, da je glede svojega slovenstva ostajal vedno le pri besedah. Da je vse karte zaigral na vlogo humanističnega intelektualca, ki ima lepe in zaokrožene sanje, ki pa ostajajo vedno samo sanje!

Zal mi je, a z Zalivom ni veliko bolje.

Menda so prvi glasovi o reviji mlade sodelavce Zaliva precej začudili: Kako?! Na fin, umerjen način smo hoteli v imenu božjih služabnic kulture in umetnosti združevati in pritegovati. Uporabili smo oprezo kultiviranost, obenem pa s: brusili peresa, da morebitnim nedobrohotnikom (tudi take sorte ljudje se najdejo) odgovorimo z uglašeno ironijo. Se več! Na zadnje strani revije smo že pri prvi številki strpali nekaj takšnih odgovorov, da pokažemo kaj znamo, da revijo poživimo, saj je tudi polemike treba. To vse smo storili še pred morebitnimi kritikami, kajti, kakšne naj bi že kritike bile, če ne takšne, kakršne predvidevamo?

Namesto tega: hladna prha. Reviji so namreč očitali, da sliči literarnim vajam. Vsi vemo, da to ni res, saj poleg Pahorjevih kultiviranih Glos najdemo na njenih straneh še precej drugega

izvrstnega materiala, kakor je na primer študija o Preglju.

Vendar izkazalo se je, da našemu človeku ni več o opreznosti. Preveč diši po stari provincialni primitivnosti. Danes si naš človek želi premišljeno usmerjenih udarcev, ki bi ga znali osvoboditi shleroze, ki bi razgnali nepremični zadah smrti.

Od pisca zahteva, da mu vrže v obraz vso resnico o njem samem. Bo sicer divje zakričal in pisca proglasil za malopridneža, toda reševal se vendarle bo. Pisec pa naj se nauči pravil igre, hočeš ali nečeš. Le tako bo dokazal, da mu je narod resnično pri srcu, ker je zanj pripravljen tudi nekaj tvegati.

Aleš Lokar

Koroška in njeno Mladje

Ob šesti številki Mladja, ki je izšlo po več kot dvoletnem premoru, je vredno, da se ob njem pomudimo. Revija ima nov uredniški odbor, ki ga sestavljajo uredniki za razna kulturna področja. Glavni urednik je Florian Lipusch (Boro Kostanek). Prvič zasledimo tudi razprave, zapise, kritike itd., ki revijo zelo posvežijo. Pri tem konceptu je treba sedaj vztrajati in ga poglobiti, kajti samo tako bo moglo Mladje postati primerno ogledalo koroškega duhovnega ustvarjanja.

Že sam uvodni motto iz predavanja »Koroški Slovenci v samokritičnem ogledalu«, ki ga je imel Miško Kulnik na seminarju v Podravljah leta 1964, poudarja osnovno izhodišče mladjevcv: vsak človek ima pravico, da pove svoje misli na svoj način, kajti danes je čas, da se postavimo v stvarni svet. Mladi so poklicani, da pokažejo široko gledanje na svet, ne da bi s tem podajali svoje prepričanje. Koroška rabi razgledano in zrelo mladino, ki bo gledala na svet realno in znala ceniti tudi druga stališča.

Mladi koroški ustvarjalci so si s tem začrtali pot, ki naj bi privedla Koroško do kulturnega in narodnega preporoda. Slovenska gimnazija, ki jo je ustanovil jeseni 1957 minister za prosveto H. Drimmel, je za to najboljši porok. Mladje je komaj na začetku svojega delovanja, saj je, kot piše Florian Lipusch v sestavku »V kolikor smo kulturni«, organizacijsko še zelo šibko. Pričakovana priznanja in dotoka novih sil ni

bilo. »Oder Mladje« pomeni za zdaj edino stvarno dejanje. Vzrokov za premajhno uveljavitev Mladja pa ne bi iskal, kot to dela Lipusch, samo v neorganiziranosti, v okolju, ki nima posluha za zahteve kulture ter v slovenski nesolidarnosti. Prej bi se morali vprašati, ali ni bil morda sam literarni koncept Mladja že izredno huda ovira, tako za redno izhajanje, kot tudi za vse tisto, kar je v zvezi s kulturnim razčiščevanjem. Luksuzne in preobsežne številke so revijo pripeljale v skoraj brezizhoden finančni položaj. Če pa kulturniki sami zatrjujejo, da nosijo odgovornost pred vestjo in narodom, potem je tudi potrebno, da si tudi sami uredijo najnujnejše za življenje. Koncept reprezentančnosti kaže, da imajo nekateri premalo čuta za realnost. Gotovo pa drži, da je glavni vzrok za delni neuspeh Mladja v nepovezanosti njegovih članov. Kot pravi Lipusch, so mladjevcu živeli v stanju, da eden ni znal, kaj dela drugi. Lipusch se je sicer dotaknil jedra vprašanja, ni ga pa razvil. Izbral si je raje nekakšnega grešnega kozla v strašnem okolju, ki izrablja njih idealizem. Cemu toliko solza ob stanju, ki ga želimo spremeniti?

Srečko Rožan je v svojem dnevniku mnogo bolj stvaren in pošten, ko piše: »Ločimo se od monologa: s slovenskim bratom, s sodržavljanom, s svetom. Naša nova zgodovina mora začeti z naštra culpa, naštra maxima culpa«. Druga sredstva, kot je delovanje, ki gre od človeka do človeka, namreč ni. Pošten kulturnik se mora sprijazniti s težko nalogo, ne pa si iskati mitov in grešnih kozlov, da opravičuje svojo nemoč.

K sreči se Mladje ne izčrpuje v Lipuschevih sestavkih. Tu so predvsem še Feliks J. Bister, Miško Kulnik, Srečko Rožan, Erik Prunč, Reginald Vospersnik itd. Nekateri so spregovorili zelo pogumno in napravili nekaj zelo dobrih analiz. Tako Feliks J. Bister analizira deželnozborske volitve leta 1965 na Koroškem, z zelo razvitim čutom za protislovne pojave v koroškem političnem življenju. Pozna in opozarja na napake pri koroških Slovencih. Zato je njegov apel k demokratičnemu sodelovanju toliko bolj prepričljiv. Njegova razprava je dragocen doprinos mlajše generacije, kakršno bi si želeli tudi pri nas na Tržaškem.

Tudi Kulnikovo uvodno predavanje na seminarju v Podravljah »Koroški Slovenci v samokritičnem ogledalu« zavrača mite o strankah, ki branijo obstoj krščanstva ali pa se edine borijo za napredek človeštva in se pri tem zgubljajo v obujanju anahronističnega, čustvenega narodoljubja. Ključ, ki naj bi vodil manjšino na poti napredka, je predvsem v zavestnem individualnem delu, ne pa v pretirani veri v vsemožnost organizacij. Delati je treba na posameznih področjih človeškega udejstvovanja in se tako tudi kot posamezni državljani enakovredno vključiti v avstrijsko družbo. Samo tako bo zavest lastne narodne skupnosti postala trdna. Kulnik omenja tudi ozki antikomunizem, ki je povzročil več škode kot koristi, ker je oddaljil ljudi od domovine, katero so istovetili z režimom. Nasprotno, treba je iskati stike, dialog, ki naj seveda ne temelji na breznačelnosti.

Mladjevstvo ima zato stvarne možnosti, da se uveljavi, kajti koroški človek je v veliki krizi. O tej krizi je na seminarju v Podravljah govoril tudi Feliks J. Bister, ki je opozoril na napačne nauke tako zgodovinskega marksizma kot tudi njegovega nasprotnika političnega klerikalizma, ki sta oba skušala rešiti ljudstvo z iluzijami. V tem tiči bistvo spoznanja, tako mladjevskega, kot tudi našega pri Mostu.

Srečko Rožan nas v »Koroškem kulturno-političnem položaju«, v katerem je povzel nekaj najznačilnejših misli in jih komentiral opozarja, da je problem slovenske manjšine na Koroškem tudi problem komunikacije med ljudmi, toda ne samo stikov in odnosov vodilnih osebnosti in izobražencev, ampak tudi stikov in odnosov le teh z ljudmi na vasi, s kmeti, z delavci z obrtniki itd., ki so skoraj praviloma zelo osamljeni. Problem slovenske manjšine je za Rožana, predvsem problem vasi. Na vasi je obstoj in z njim povezano pričevanje svoje narodnosti mnogo težje in odgovorno. Beg iz vasi v mesto je največkrat tudi beg iz natančno določenih narodno družbenih pozicij v indiferentnost, v bolj prijetno mestno okolje, ki človeka toliko ne veže.

Na istem seminarju je, kot piše Rožan, Luka Sienčnik, ki je znana koroška osebnost, spomnil na dve veliki in usodni napaki koroških Slovencev. Prva je bila v tem, da so v prvih povojnih le-

tih iz ideoloških vzrokov odklonili sodelovanje z Angleži, ki so bili odkriti nasprotniki koroškega velenemštva, kar je imelo pogubne posledice (podobno kot pri nas, o čemer pa odgovorni raje molčijo). Druga velika napaka pa je bila v tem, da so slovenski koroški politiki, ki so v narodno-osvobodilnem boju imeli odločilno besedo, to moč hoteli obdržati še v dobi, ko je bilo treba narodno delo postaviti na bolj široko osnovo. Namesto tega so vsiljevali svojo ideologijo, ki ljudstvu ni prijala. Sienčnik, zahteva zaradi tega, da se izločijo ideologije in da se postavi delo na čisto narodno osnovo. Ideologije naj ostanejo v svojih prvotnih organizacijah. Rožan ne zanika upravičenosti te tretje poti — med Inzkom in Zwitterjem — in premišljuje o novi poti, ki pa bi morala peljati v res celostno skupnost. Te naloge bi morala po njem reševati prav akademska mladina.

Menim, da je razpon med sodelovanjem na nepolitični bazi in zahtevami celostne skupnosti vsaj dandanes prevelik. Nerešena politična protislovja in neodpravljeni ideološki predsodki bi slej ko prej izbruhnili na dan in paralizirali napredek skupnosti. Take rešitve so preveč podobne umetnim rešitvam, pa čeprav so v določenih trenutkih koristne.

Mladje je torej poklicano, da rešuje probleme na organski način in da ubere težjo pot: pot nekonformističnega spopada med sodelavci samimi, torej med nosilci raznih ideologij in miselnih struj znotraj revije same. Skupnost novega kova pomeni, da je povsem naravno, da nekdo zastopa določene ideje, ki so različne od drugih, da pa ni mogoče zastopati stališča, da mora ena ideja za vsako ceno izpodrinuti drugo. Skupnost novega kova pomeni vrednotenje in upoštevanje posameznih ideologij. Soočenje naj pomaga vpeljati čisto ozračje, v katerem naj bi ljudje spoznali to, kar je bistvenega za človekovo življenje: da je treba življenje živeti, ga hraniti in razvijati na tisočere načine, da je treba sproščati ustvarjalne sile. Koroška je do sedaj preveč trpela zaradi ozkosti tistih, ki so hoteli zastopati prej neke ideje in fiksne formule ideologij, kot pa zares spoznavati resničnost in nanjo pozitivno vplivati. Mladje mora še marsikaj razviti in ustvariti, vendar lahko postane model za Koroško, ker je tam zajelo praktič-

no skoraj vse mlade ustvarjalne sile. Raznim ideologijam pa postavlja Mladje sledeče vprašanje: ali se bodo znale vključiti v neko širšo skupnost, na temelju različnosti, ali pa se bodo zakopale v svoj ideološki svet in tam žalostno končale (le, da je pri tem nevarnost, da jo skupi tudi ves narod).

Koroška bo mogla postati nov in uspešen tečaj slovenske kulture in politike, ko si bo izklesala najprej strnjeno in istočasno zelo raznoliko skupino in nato še skupnost, ki se bo nenehno bogatila in vsrkavala vase vse, kar ji bo pomagalo k napredku. Taka skupina torej ne more biti samo skupina literatov, ampak mora vsebovati tudi ekonomce, sociologe, biologe, psihologe, tehnike, sploh vse ljudi dobre volje, kjer posamezniki vplivajo eden na drugega in posredujejo svoje znanje tudi zunaj strogega delokroga. Mladje ima posebno srečo, ker mu je uspelo združiti skoraj celo generacijo, kar je bilo na žalost na Tržaškem in Goriškem v povojnih letih nemogoče ali kar se je posrečilo le v majhni meri. Nosi pa veliko odgovornost, ker ima dragocen kapital — številno skupino — ki se je znašla prav vsled tega, ker trdne in dinamične družbe ni bilo. Pomanjkanje take družbe, dandanes čutimo vsi, tako na Koroškem, kot na Tržaškem in Goriškem, in v Sloveniji. Toda posebno v zamejstvu bo za obstoj slovenske narodne manjšine važno, ali si bomo znali ustvariti okolje, ki bo človeka pritegnilo, ki mu bo nudilo zaledje, ki mu bo dajalo smiselne naloge in zavest odgovornega človeka do sebe, do drugih, do lastnega naroda, kakor tudi do večinskega naroda. Stremeti moramo po družbi, ki bo omogočala koordinacijo razpoložljivih sil in ki bo istočasno dopuščala alternative kot pač zahteva objektivno reševanje problemov in hitro se spreminjajoča moderna družba, v kateri je kroženje idej in možnosti, življenjskega pomena. To imenujemo dejavno demokracijo, ki jo označuje delovanje od spodaj, kjer se stekajo in prepletajo, razvijajo in tekmujejo mnoge misli. Kar je v nasprotju z onim, kar nam po navadi od zgoraj vsiljujejo zaprte družbe in skupine, ozke in sterilne ideologije, oblastniški aparati in monolitni sistemi, ki ne zahtevajo od nas, da kritično in svobodno sodelujemo, ampak da samo sprejemamo.

Vladimir Vremec

Bogokletni zapisek

Verujem, Gospod; pomagaj mi v neveri!

Naj je moj razgled po svetu še tako zastrt in oseben, upam si povsem zadržati, da so katoličani tisti, ki zadnji čas pridobivajo na moči in vplivu, da se je prav Kristusov nauk zadnji čas še razširil in okreplil. Cerkve, ki so takoj po vojni skoraj opustele, se spet polnijo z verniki, ki stopajo vanje kot v zadnje pribežališče, cerkveni prazniki niso več le ljudska šega, ampak so spet prepojeni s prvobitno versko zlahtnostjo: Kristus se spet vsako leto rodi, umre in vstane od mrtvih. Ljudje, ki so po vojni s prostovoljnim delom zanosno gradili zadržne domove in široke ceste, ki naj bi nas popeljale do bližnjika, danes s prostovoljnim delom in z denarjem iz lastnega žepa obnavljajo zanemarjene cerkve, slovenski katoliški list Družina tiskajo v desetisočih itd. Ta široka pobožnost odmeva že v najvišji kulturi in politiki: komunisti so po dolgoletni nestrpnosti kar naenkrat pripravljeni na pomirljiv pogovor s kristjani in razpravljajo o stičnih točkah, sodišče v Ljubljani pa je pred kratkim na tožbo slovenskih škofov obsodilo mladega pesnika na zaporno kazen, ker je v eni svojih pesmi žalil verska čustva. Prišlo je tako daleč, da bi lahko človek povsem upravičeno pomislil, da je komunistična oblast pod neslutnim pritiskom verskega razpoloženja sklenila koncordat s Cerkvijo.

Tem zunanjim odmevom se prav nič ne čudim in prav nič me ne vznemirjajo. Kristjani se širijo in krepijo — predvsem to je resnica. Komunisti zlasti tisti na oblasti, ki so še zmerom skušali povzeti vse, kar je zaživelo v ljudstvu in ostalo pri življenju, se s tem že morajo sprijazniti tudi zdaj, če hočejo še naprej ostati v prijateljstvu s časom in še naprej vladati kot naprednjaki. Tudi levičarska gibanja po vsem širnem svetu ne smejo več zamuditi ničesar, kar se v ljudstvu poraja samo od sebe. Bistveno je samo to, kar se je zgodilo v ljudeh. To me tudi preseneča in vznemirja. Najprej to, da se cerkve polnijo z mladimi in starimi in da pri maši, pred spovednico ali v zakristiji vse pogostje naletiš na človeka, ki se je še včeraj imel za prepričanega marksista ali pa se je glasno prišteval med brezverce. Potem to, da je ta nova pobožnost iz bogate zakladnice katoliške Cerkve postavila v ospredje prav Kristusov evangelij, osebno pričevanje Sinu človekovega in njegovo darovanje za bližnjega.

Vsega tega ni mogoče pripisati le aktivnejši dejavnosti Cerkve ali vzpodbudnemu vplivu zadnjih dveh papežev, od katerih je iz sakralnega Rima zavela nova ljudskost. Preveč spontanosti je čutiti v tej pobožnosti in preveč se je razmahnila. To niso taki ali drugačni vplivi, to je intimno razpoloženje, potreba v duhovni krizi samih ljudi. In kakor je ta nova pobožnost in odprtost razveseljujiva, tako se po drugi strani le ne morem znebiti vtisa, da je v tem nekaj neiskrenega, modnega in površnega. Morda prav zato, ker se je razmahnila tako na široko. Morda pa tudi zato, ker mi to nezaupanje narekuje moj lastni dvom in moja lastna neiskrenost. Tudi sam se kot bivši marksist v posvečenih cerkvenih ladjah, kamor me žene moja lastna nezadostnost, ne počutim še čisto zbranega in domačega; kakor prešuštni ljubimec sem, ki je zašel spet v ženiino posteljo. Resnična vera pa je domačnost, prijateljstvo s svetom in s samim seboj.

Boga se nihče med nami ne more ogniti, ker je neizogiben — to vem. Človek je ali njegov srečni dedič ali njegova sirota, rodi se z njim ali ga najde, dana mu je milost verovanja že od vsega začetka ali pa si to milost pridobi šele s težkim trpljenjem in samotnostjo. So srečneži, ki čutijo prisotnost Boga v vseh stvarih in v sebi samem, ki ne poznajo dvojnosti duha in duše, za katere je vse oplojeno in skladno; srečneži, ki verujejo, da je v tem negostoljubnem, izprijenem in sovražnem svetu vendarle neka razumna in pravična sila, ki bo nazadnje vse uravnala, neka smotrnost, ki se še giblje v smeri skladnosti, pravičnosti in ljubezni. So pa še drugi ljudje, izgnanci iz raja, ki ne vidijo v tem svetu nobenega zametka pravičnosti in ljubezni; popolnoma sami so na njem in zapušteni. Svet je sovražen in nezadosten, kakor so nezadostni sami sebi, in prav to bogokletno nezadovoljstvo s svetom in s samim seboj jih nazadnje prisili, da se odpovejo toliko cenjenemu občutku za realnosti in da skušajo svet in samega sebe preseči,

spremeniti — vse to v naporu silovitega hrepenenja po absolutni popolnosti in ljubezni, ki nazadnje ni nič drugega kot Bog.

Sodijo novopečeni verniki, med katere bi lahko prišel tudi sebe, v to drugo vrsto ljudi? So to tiste grešne in izgnane duše, ki so si skozi trpljenje pod praznim nebom nazadnje le utrle pot k Bogu in odrešenju? Ali je to morda — kar je bolj verjetno — le konec njihovega razumarskega napuha, po katerem je vse obvladljivo in v človeških rokah, polom visokoletečih kril, nekakšna kapitulacija, samousmiljenje in lažna skromnost, ki se je končno odprla Neznanemu in išče tolažbo?

Komunizem kot laična in konkretna priredba biblije, ki veruje v moč ljudskega razuma in dobrote in ki bo že kar jutri prinesel raj na zemljo, se je vse-kakor omajal. Komunist — tudi to je zdaj že jasno — se ne daruje za bližnjika, ampak le sam zase in svojo osebno korist; nič drugače vsi strankarski voditelji. Partizanska skupnost je razpadla, solidarnosti ni nikjer; človek je v tem obljubljenem zemeljskem raju slej ko prej sam kot pes. In ljudje, ki ne morejo živeti brez upanja in vere v povrnjeni raj, so opustili zemeljska pričakovanja in se znova oprijeli nebes, ki jih navsezadnje ne morejo razočarati. In oprijeli so se tudi Kristusa, ki se je res daroval, ne sicer tukaj in zdajle, pred našimi očmi in za nas, a vendarle daroval, ne da bi pomišljal na osebno korist. Za nameček pa je še človek, ki je odrešil svet in ki je prav danes potreben bolj kot kdaj; vera v njegovo darovanje, ki je sicer nekoliko splošna in oddaljena, zato pa toliko bolj trajna in neomadeževana, prinaša novo skupnost. V okrilju Kristusovega pričevanja lahko vsakdo solidarizira z vsakim.

Vse to me spominja na preprost dušni mehanizem. V osnovi tega verovanja je vera v dobrega človeka, ki se je pripravljen darovati za nas in nas odrešiti; in ker tega človeka v okrilju zemskega sveta ni, smo se oprijeli spet Kristusa. Poglavitno je, da imamo nekoga. Ta zavest nam vrača pogum in zaupanje, da se na svetu kljub vsemu počutimo vsaj nekoliko varneje in ugodneje. Je potemtakem res le samousmiljenje in tolažba?

Zaenkrat je vzpodbudno predvsem to, da človek le ne more živeti brez vere in da se svetu spet odpira z nebranjenimi globinami svoje duše. Vprašanje pa je ali bo ta vera ostala samo pribežališče ali se bo razvila v dejavno vezljivost s soljudmi? Vprašanje je, do kdaj bomo še svetohlinsko pili Njegovo kri in jedli Njegovo meso, do kdaj se bomo izživljali v obrednem uživanju kruha in vina, ne da bi bili On sam, Tisti, ki se zares daruje?

Marjan Rožanc

Tržaški škof

(dokument)

Ta sestavek je prevedla predvojna revija Beseda v šesti številki tretjega letnika, iz knjige W. Hamelratha »Srečanja«. Avtor, ki je bil med pristaši slovenskega mladinskega gibanja, je spadal med najzanimivejše osebnosti tedanje Evrope; vagabund, ki je raztrgal tri doktorske diplome in šel v rudnike po svetu, živeti od milosti božje. V tem stavku opiše svoje srečanje s tržaškim škofom Fogarjem.

O plemenitem človeku je težko pisati. Je kakor onečaščenje. In vendar moramo pripovedovati tudi drugim, ker nas v to sili svetost, ki se hoče razodeti.

Trst v Italiji. Zapuščen in nepoznan sem bil na cesti ne da bi vedel, kam s svojo utrujenostjo in lakoto. Ali me bo sprejel za noč eden izmed mnogih samostanov v kakem kotu, kjer bom lahko pustil preko dneva svojo tornistro? Priđe mi na misel: Mestnega škofa naprosim, da mi pove za kak samostan.

Škofova palača. Služabniki mi sprva ne puste vstopiti. Vendarle gre. Izbrano oblečeni prosilci za avdijenco, — med njimi pa jaz kot potepuh, bos in gologlav. — Čez čas pridem na vrsto. Vitka postava sedi ob pisalni mizi, aristokratsko lepo izklesani obraz z mirnimi očmi se obrne k meni ko mu povem svojo namero (razume in govori zelo dobro nemško), se začudi, me vpraša odkod in kam in kako in pravi končno smeje: »Ostati morate pri meni!« Glas in besede so bile tako prijazne, da bi bilo obotavljanje krivično nezaupanje. Sam je šel s služabnikom, ki je bil zaradi vsega popolnoma zmeden, v odlično spalnico, ki naj bi bila moja.

Stiri dni sem bil gost.

Pri obedu je bil čas, ko sva se dobila in razgovarjala, kajti podnevi je bil preobložen z delom velike škofije, ki je kot prejšnja avstrijska dežela veliko večja kot male italijanske škofije. Velika je njegova škofija in težka zaradi političnih in narodnostnih nasprotij in svojstev južnjakov. Slovani, Nemci in Italijani, fašisti, (tukaj na novo pridobljenem ozemlju posebno ostri) in komunisti velikega pristaniškega mesta, kmetje v Krasa in Alp in dalmatinski ribiči so bili njegovi verniki — težavna mešanica.

Pogovori pri obedu so ga mi tako približali, da bom nosil v svoji duši njegov sijaj, dokler bom živel. Moral sem mu veliko pripovedovati, on pa je pripovedoval meni. Nekoč me je vprašal o cerkvi sovražnih komunistih. Pripovedoval sem mu o duševnih razlogih, ki marsikakega komunista pri nas napravijo cerkvi sovražnega in mnogo delavcev odvrnejo od prijateljstva s cerkvijo. Govoril sem o obupni stanovanjski bedi in ugodnih duhovniških stanovanjih, o trpkem pomanjkanju kruha in udobnem samostanskem življenju, pripovedoval sem mnogo, kar sem doživel.

Molče je poslušal in nič jedel. Potem me je pogledal: »Hvala! Mnogo razumem. Pripovedoval vam bom o sebi.« In mi je povedal, kako je svojo bogato dediščino razdal vso revežem tako, da so ga svojci zelo kregali, kakor pa sedaj vidi, da mnogo premalo stori. Potem je premišljeval in rekel, kaj hoče še vse napraviti. Reveže bo povabil k obedu, stanovanja bo šel pogledat in še mnogo drugega. In — nepozabno — vprašal me je smehljaje in svetlih oči: »Kaj mi svetujete? Mislite, da dovolj storim? Kaj lahko še storim?«

V tem trenutku sem bil tako vesel in osramočen v preprosti velikodušnosti tega vprašanja, da nisem mogel odgovoriti. Treba si je predstavljati: Škof, cerkveni knez vpraša pritepenega potepuha, ki ga sploh ne pozna, ki je vendar lahko goljuf, za svet in sodbo, kaj naj stori! Nič nisem rekel. Pač pa sem mnogo mislil. Takrat in še često, često! To škofovo vprašanje nepoznanemu potepuhu pri škofovi mizi je bilo kakor plamteča zvezda, ki sveti vedno v moji duši.

Isto se je ponovilo drugi dan, ko sva govorila o mladinskem gibanju. On je pogosto slišal, da je mladina proti avtoriteti. Poskušal sem mu tudi tukaj pokazati na duhovna ozadja nasprotja do avtoritete. Pripovedoval sem mu o voditeljih in duhovnikih, ki delajo samo s komando »moraš« in mislijo, da obleka napravi avtoriteto, in drugih, ki so resnični prijatelji in tovariši. Pripovedoval sem, kako nekateri ne razumejo mlade duše in kljub vsem besedam vzbudijo le odpor, ne najdejo pa nobenega notranjega stika in kako drugi živijo z mlado dušo in pri tem ne rabijo nikakih besed, ki bi jim pridobile zvestobo mladih.

Tudi tukaj je molčal, premišljeval in poslušal. Tudi sedaj me je pogledal: »Hvala! Vse to razumem. Učil se bom!« In zopet mi je pripovedoval o svojem delovanju pri mladini in zopet me je spraševal za svet in sodbo — škof potepuha. V Trstu ima priimek »mladinski škof«. Resnično, zasluži ga! Bil je mlad, a pred njim sem z veseljem molčal.

Vsak večer sem pel ob kitari nemške pesmi. Zelel je to. K temu pa je povabil vse svoje služabnike, ki so morali sesti in jim je sam postregel s sadjem in vinom, kakor so mu sicer oni stregli.

O poljubu prstana ni hotel pri meni nič vedeti. Roko, ki jo je drugim ponudil v poljub, mi je dal namerno tako, da nisem imel prilike, da bi mu poljubil prstan. O hoji v cerkev mi ni govoril, on, ki je vsako jutro ob 6. maševal in s komur sem vsak večer ob koncu dneva bil tiho v njegovi kapeli.

Aristokrat je bil, ne samo po rojstvu in postavi, temveč tudi po duhu. Skof, in duhovnik ne samo po obleki, temveč po duši.

Slovo mu je bilo težko: »Morali bi tukaj ostati, jaz se moram še dosti učiti! Bog z Vami! Le Bog ve, zakaj ste morali sem in zakaj morate proč!«

Skof se zahvaljuje potepuhu! Potepuhu je bilo težko, ampak sveto v duši!

Podoba tega škofa me je spremljala čez morje, v puščavi, v Sudanu, živa je bila v snežnem gorovju Laponske in v nemškem gozdu in v nemškem velemestu. Veliko mislim na mesto ob morju in na njegovega škofa.

Srečanja s takimi ljudmi so milosti, pri katerih se vedno samo tiho vprašamo: Kako smo take milosti zaslužili?!

Marginalije

REVOLUCIJA

Ne razumem italijanskih revolucionarjev, ki so prej živeli v deliriju za Sovjetsko Zvezo, zdaj pa ljubijo le še Kitajsko, podcenjujoč svojo prejšnjo ljubezen, ki je po njihovem mišljenju revizionistična, vulgarno pomeščanjena.

Se pravi: še kako jih razumem. Lepo je, kadar so revolucije sveže, mlade, zanosne! Ampak, ko bo osivela še Kitajska, kaj tedaj? Ali naj iščemo čistih revolucij po zaostalih področjih tretjega sveta? Ali naj se napotimo na lov za zadnjo deželo v plamenih svobode?

Zdi se mi, da je tako mišljenje bolj sad antropološkega kot marksističnega zanimanja.

Ključni problem socializma ni v trenutku preloma s prejšnjim sistemom, in tudi ne v prvih svetih desetletjih graditve.

Ključni problem nastopi tedaj ko se pričinja socialistična družba meščaniti pod pritiskom potrošništva.

Tedaj nastopijo težave. Namesto površne revizije, nastopi tedaj potreba po revolucionarnem in stvariteljskem razvoju sistema.

Ottiera Ottieri

ŽELEZNINA
GRADBENI MATERIAL, ltd.

Terčon Josip

NABREŽINA 124 Tel. 20-122

SAMOPOSTREŽNA
TRGOVINA JESTVIN

EDVARD GRUDEN

NABREŽINA (center)

DROGERIJA

PODOBNIK KARLO

OPCINE,
Proseška, 22 - Telefon št. 221-090

Peter Pavel Cepar

VELIKA ZALOGA TEKSTILIJ

UL. UDINE, 36 TRST

RREVOZNIŠKO PODJETJE

Vetrih Alfred

UVOZ

Tel. 25-27 GORICA
Ul. Lantieri, 5

PEKARNA

Legiša

najemnik FLORJAN SIMČIČ

SESLJAN

GOSTILNA

Emilija Sosič - Vremec

OPCINE Narodna ulica, 65

MANUFAKTURA FERFOLJA

vam nudi

IZREDNO IZBIRO BLAGA

Ul. Mazzini, 46 TRST

ZOBOZDRAVNIKA

Dr. Stanislav in Pavel Pavlica

TRST
Ul. Ghenga 9 - Telefon 13-813

CVETLIČARNA

Savina

TRST
Via dell'Istria, 10 - Telef. 35590

TVRDKA

Košič Benedikt

Trgovina čevijev - Ul. Raštel 1
Trgovina usnjenih izdelkov - 112
Dežnikov - Ul. Raštel 4
GORICA

Bifè

„Pino“

TRST - Ul. Ghenga, 3 - Tel. 24-780